

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТУНІЙ ВІТАЛІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 343.14:343.132(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОТОКОЛИ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

В.Г. Туній

Науковий керівник:

Тичина Дмитро Михайлович,
доктор юридичних наук, професор

Одеса – 2026

АНОТАЦІЯ

Туній В. Г. Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Донецький державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України; Одеський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Одеса, 2026.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексних досліджень проблем правової природи, доказового значення та практичного застосування протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України, в якому сформульовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення кримінального процесуального законодавства й відповідної правозастосовної практики з урахуванням сучасних змін в кримінальному процесуальному законодавстві та особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Надано поняття протоколів слідчих (розшукових) дій як самостійних процесуальних документів та джерел доказів, що поєднують у собі ознаки процесуального акту та офіційного документа і є особливою формою фіксації доказової інформації, яка підтверджує законність проведення процесуальної дії, її учасників і результати, виконує функцію носія фактичних даних і водночас правової гарантії дотримання принципів кримінального провадження та забезпечення прав і свобод його учасників, що зумовлює необхідність особливої уваги до якості форми й змісту цих документів.

Науково обґрунтовано роль протоколів слідчих (розшукових) дій у системі доказування, які виступають основною процесуальною формою фіксації обставин, що мають значення для кримінального провадження, і водночас є інструментом процесуального контролю за дотриманням прав сторін, що

дозволяє визначити їхню унікальність у структурі кримінального процесу як джерел доказів та механізму підтвердження правомірності дій органів досудового розслідування, а також як гарантії дотримання принципів змагальності, верховенства права та презумпції невинуватості;

Запропоновані шляхи реформування процесуального регулювання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів з урахуванням технологічних інновацій і міжнародних стандартів, що передбачає поєднання письмової та цифрової форми протоколювання яка мінімізує процесуальні помилки, підвищує якість доказової бази й прозорість розслідування, оскільки, проблеми, пов'язані з неналежним оформленням протоколів слідчих (розшукових) дій, безпосередньо впливають на ефективність досудового розслідування та справедливості судового розгляду, адже недоліки протоколювання створюють ризики визнання доказів недопустимими, ускладнюють доведення обставин і призводять до затягування процесу, а порушення процесуальних прав учасників (відсутність перекладу, підписів чи відображення їх позицій) стають підставою для констатації порушень Конвенції про захист прав людини.

Визначені критерії оцінки повноти складеного протоколу слідчої (розшукової) дії шляхом обґрунтування необхідності визначення універсальних стандартів щодо обов'язкової фіксації основних деталей та встановлення процедур контролю за їх дотриманням під час складання процесуального документа, що дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з недоліками протоколів, та сприяє підвищенню їх доказової цінності у кримінальному провадженні.

Розширене наукове уявлення про центральне значення протоколів допиту, обшуку та огляду місця події, які є найпоширенішими джерелами доказів і формують основу доказового процесу, адже фіксують найважливіші відомості для кваліфікації кримінального правопорушення й судового розгляду, але водночас виявлено низку проблем їх складання, зокрема, шаблонність формулювань у протоколах допиту, поверховість опису вилучених предметів та вихід за межі ухвали суду в протоколах обшуку, формальність і відсутність

належної додаткової фіксації в протоколах огляду місця події, що істотно знижує їхню доказову цінність і може призвести до визнання доказів недопустимими, як це підтверджує практика ЄСПЛ.

Надані теоретико-праксеологічні підходи до протоколів слідчого експерименту, ексгумації трупа та негласних слідчих (розшукових) дій як процесуальних документів підвищеної складності, які потребують особливої точності та суворого дотримання процесуальних вимог, оскільки стосуються дій, що безпосередньо обмежують права і свободи особи, при цьому протокол слідчого експерименту має містити повний опис умов його проведення, протокол ексгумації відображати процедуру з урахуванням етичних і законних норм, а протоколи негласних дій – виступають основним засобом перевірки законності втручання у приватне життя, що підтверджує їх особливу роль у балансі між інтересами правосуддя та фундаментальними правами людини.

Узагальнено міжнародну практику складання та використання протоколів слідчих (розшукових) дій, що засвідчив у провідних країнах Європи та Північної Америки зростання ролі технічної фіксації (аудіо- та відеозаписів), запровадження електронного документообігу та посилення контролю за речовими доказами, документами і дотриманням прав і свобод людини.

Запропоновані підходи до навчання правоохоронців роботі з цифровими технологіями у сфері кримінального провадження з обов'язковим засвоєнням стандартів і вимог до обробки електронних протоколів (копіювання, пересилання, зберігання), що у комплексі формує концепцію цифровізації протоколів слідчих (розшукових) дій як складової модернізації кримінального процесу, спрямованої на підвищення ефективності розслідування та мінімізацію ризиків фальсифікацій чи втрати доказової інформації.

Окреслені теоретичні механізми перевірки точності перекладу протоколів слідчих (розшукових) дій на етапах досудового розслідування та судового розгляду, спрямованих на мінімізацію ризиків виникнення мовних бар'єрів і забезпечення реалізації прав учасників кримінального провадження, що сприяє підвищенню достовірності та допустимості доказів.

Розкриті сучасні методи зберігання та архівування протоколів слідчих (розшукових) дій шляхом обґрунтування доцільності використання електронних систем для збереження даних у поєднанні з розробкою чітких стандартів щодо умов їх зберігання, доступу та контролю, що уможливорює значне зменшення ризиків втрати, пошкодження чи фальсифікації процесуальних документів та сприяє підвищенню рівня надійності доказової бази у кримінальному провадженні.

Виявлено типові проблеми складання протоколів слідчих (розшукових) дій, що впливають на допустимість, належність і достовірність доказів. Надані рекомендації для складання протоколів слідчих (розшукових) дій, які повинні містити чіткі вимоги до структури, змісту, технічного оформлення та способу фіксації інформації, що забезпечує мінімізацію помилок, пов'язаних із суб'єктивними факторами чи нестачею практичного досвіду, а також сприяє стандартизації та уніфікації правозастосовної практики в різних областях, що є важливою умовою забезпечення єдності кримінального процесу.

Здійснено дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому провадженні, де вони виступають основними джерелами доказів і виконують дві взаємопов'язані функції: підтвердження фактичних обставин справи та перевірку дотримання принципів справедливого судового розгляду, у зв'язку з чим доведено, що судова оцінка протоколів є засобом для відсікання недопустимих доказів і гарантією забезпечення законності у кримінальному процесі, що зумовлює потребу у високому рівні процесуального документування на етапі досудового розслідування.

Сформульоване концептуальне бачення створення єдиної електронної платформи для фіксації протоколів слідчих (розшукових) дій, інтегрованої з іншими інформаційними системами, що функціонують у правовій та правоохоронній сферах, яка має забезпечувати уніфікацію процесуальної форми, підвищення прозорості та контрольованості документування.

Ключові слова: документ, протокол, доказ, доказування, процесуальні джерела доказів, збирання документів, перевірка документів, оцінка документів, слідча (розшукова) дія, слідчий, прокурор, суд.

SUMMARY

Tunii V. H. Protocols of Investigative (Search) Actions as Sources of Evidence in the Criminal Process of Ukraine. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Legal Sciences in specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Forensics; Forensic Examination; Operational-Investigative Activity». – Donetsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine; Odesa State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Odesa, 2026.

The dissertation is one of the first comprehensive studies in domestic legal science devoted to the problems of the legal nature, evidentiary significance and practical application of protocols of investigative (search) actions as sources of evidence in the criminal process of Ukraine. It formulates proposals and recommendations aimed at improving criminal procedural legislation and relevant law enforcement practice, taking into account current changes in criminal procedural legislation and the special regime of criminal proceedings under martial law.

The concept of protocols of investigative (search) actions is defined as independent procedural documents and sources of evidence that combine the features of a procedural act and an official document. They constitute a special form of recording evidentiary information, which confirms the legality of the procedural action, its participants and results, performs the function of a carrier of factual data and, at the same time, serves as a legal guarantee of compliance with the principles of criminal proceedings and the protection of the rights and freedoms of its participants. This determines the need for special attention to the quality of the form and content of these documents.

The role of protocols of investigative (search) actions in the system of proving is scientifically substantiated. They act as the main procedural form for recording

circumstances that are relevant to criminal proceedings and, at the same time, serve as an instrument of procedural control over the observance of the rights of the parties. This makes it possible to determine their uniqueness in the structure of the criminal process as sources of evidence and as a mechanism for confirming the lawfulness of actions performed by pre-trial investigation bodies, as well as a guarantee of compliance with the principles of adversarial proceedings, the rule of law and the presumption of innocence.

Ways of reforming the procedural regulation of protocols of investigative (search) actions as sources of evidence are proposed, taking into account technological innovations and international standards. Such reform provides for the combination of written and digital forms of protocol recording, which minimizes procedural errors, improves the quality of the evidence base and increases the transparency of the investigation. Problems related to the improper drafting of protocols of investigative (search) actions directly affect the effectiveness of pre-trial investigation and the fairness of court proceedings, since deficiencies in protocol recording create risks of evidence being declared inadmissible, complicate the proving of circumstances and lead to delays in proceedings. Violations of the procedural rights of participants, including the absence of translation, signatures or reflection of their positions, become grounds for finding violations of the Convention for the Protection of Human Rights.

Criteria for assessing the completeness of a protocol of an investigative (search) action are defined by substantiating the need to establish universal standards for the mandatory recording of essential details and to introduce procedures for monitoring compliance with them during the drafting of a procedural document. This makes it possible to minimize the risks associated with deficiencies in protocols and contributes to increasing their evidentiary value in criminal proceedings.

The scientific understanding of the central importance of protocols of interrogation, search and inspection of the scene has been expanded. These are the most common sources of evidence and form the basis of the evidentiary process, since they record the most important information for the qualification of a criminal offense and for court proceedings. At the same time, a number of problems in their drafting have

been identified, including stereotyped wording in interrogation protocols, superficial description of seized items and exceeding the limits of a court order in search protocols, as well as formalism and the absence of proper additional recording in protocols of inspection of the scene. These shortcomings significantly reduce their evidentiary value and may result in evidence being declared inadmissible, as confirmed by the case law of the European Court of Human Rights.

Theoretical and praxeological approaches are proposed to protocols of investigative experiment, exhumation of a corpse and covert investigative (search) actions as procedural documents of increased complexity, which require special accuracy and strict compliance with procedural requirements, since they concern actions that directly restrict the rights and freedoms of a person. In this regard, the protocol of an investigative experiment must contain a complete description of the conditions under which it was conducted; the protocol of exhumation must reflect the procedure with due regard to ethical and legal standards; and protocols of covert actions serve as the main means of verifying the legality of interference with private life. This confirms their special role in maintaining the balance between the interests of justice and fundamental human rights.

International practice in the drafting and use of protocols of investigative (search) actions has been summarized. It has shown that in leading countries of Europe and North America there is an increasing role of technical recording, including audio and video recording, the introduction of electronic document management and the strengthening of control over physical evidence, documents and the observance of human rights and freedoms.

Approaches to training law enforcement officers to work with digital technologies in the field of criminal proceedings are proposed, with mandatory mastering of standards and requirements for processing electronic protocols, including copying, forwarding and storage. Taken together, this forms the concept of digitalization of protocols of investigative (search) actions as a component of modernization of the criminal process, aimed at improving the effectiveness of

investigation and minimizing the risks of falsification or loss of evidentiary information.

Theoretical mechanisms for verifying the accuracy of translation of protocols of investigative (search) actions at the stages of pre-trial investigation and court proceedings are outlined. These mechanisms are aimed at minimizing the risks of language barriers and ensuring the realization of the rights of participants in criminal proceedings, which contributes to increasing the reliability and admissibility of evidence.

Modern methods of storing and archiving protocols of investigative (search) actions are disclosed by substantiating the expediency of using electronic systems for data preservation in combination with the development of clear standards concerning the conditions of storage, access and control. This makes it possible to significantly reduce the risks of loss, damage or falsification of procedural documents and contributes to increasing the reliability of the evidence base in criminal proceedings.

Typical problems have been identified in the preparation of protocols for investigative (search) actions that affect the admissibility, relevance, and reliability of evidence. Recommendations are provided for drafting protocols of investigative (search) actions, which should contain clear requirements for the structure, content, technical design and method of recording information. This ensures minimization of errors caused by subjective factors or lack of practical experience and also promotes standardization and unification of law enforcement practice in different regions, which is an important condition for ensuring the unity of the criminal process.

A study of protocols of investigative (search) actions in court proceedings has been conducted, where they act as the main sources of evidence and perform two interrelated functions: confirmation of the factual circumstances of the case and verification of compliance with the principles of a fair trial. In this regard, it is proved that judicial assessment of protocols is a means of excluding inadmissible evidence and a guarantee of legality in the criminal process, which determines the need for a high level of procedural documentation at the stage of pre-trial investigation.

A conceptual vision has been formulated for the creation of a unified electronic platform for recording protocols of investigative (search) actions, integrated with other information systems operating in the legal and law enforcement spheres. Such a platform should ensure the unification of procedural form, increase the transparency and controllability of documentation.

Keywords: document, protocol, evidence, proving, procedural sources of evidence, collection of documents, verification of documents, evaluation of documents, investigative (search) action, investigator, prosecutor, court.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Наукові статті у наукових фахових виданнях України:

1. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2022.1.44>

2. Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 331–338. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.47>

3. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.59>

4. Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.47>

Наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

5. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.39>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 грудня 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20221209/article/view/tunii

7. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 грудня 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.142>

8. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 травня 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.47>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	25
1.1. Стан наукових досліджень протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі	25
1.2. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій.....	43
1.3. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі.....	64
Висновки до розділу 1	79
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	83
2.1. Протоколи допиту, обшуку та огляду місця події: практичні та теоретичні аспекти.....	83
2.2. Протоколи слідчого експерименту, пред’явлення для впізнання, освідчування, ексгумації трупа, отримання зразків для експертизи та негласних слідчих (розшукових) дій	119
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ.....	156
3.1. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі.....	156

3.2. Вплив проблем, які виникають при складанні протоколів слідчих (розшукових) дій на процесуальні результати та перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій.....	170
3.3. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі	186
Висновки до розділу 3	207
ВИСНОВКИ	211
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	216
ДОДАТКИ.....	240

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейський Союз
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному кримінальному процесі України особливе значення набуває питання належного документального оформлення слідчих (розшукових) дій, зокрема – протоколів, які виступають ключовими носіями доказової інформації. В умовах реформування правосуддя та прагнення до європейських стандартів, ефективність досудового розслідування кримінальних правопорушень значною мірою залежить від юридично правильного, чіткого й достовірного фіксування процесуальних дій. Протоколи не лише документують хід та результати слідчих (розшукових) дій, а й слугують джерелами доказів, здатними суттєво вплинути на кінцеве процесуальне рішення. Згідно з цим, їх стан правового забезпечення, допустимість й належне складання мають вирішальне значення для забезпечення об'єктивності та справедливості у кримінальному процесі України.

Зростання в країні кількості кримінальних проваджень супроводжується підвищеними вимогами до точності й повноти фіксації результатів слідчих (розшукових) дій. Протоколи мають відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства, бути недвозначними, юридично коректними та технічно достовірними. У практиці правозастосування неодноразово виникають суперечки щодо їхньої доказової сили, особливо у випадках порушень процесуального порядку складання. Перехід до електронного документообігу, використання аудіо- та відеофіксації в ході проведення слідчих (розшукових) дій зумовлюють потребу адаптації правових норм до нових форматів фіксації доказової інформації. Саме тому питання вдосконалення форм документування слідчих (розшукових) дій, а також правового контролю за правильністю їх оформлення, потребує нагального наукового переосмислення. Це зумовлює необхідність комплексного вивчення правових аспектів допустимості таких документів як джерел доказів.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці відомих вітчизняних вчених у галузі кримінального процесу, зокрема

Ю. І. Азарова, Ю. П. Аленіна, І. В. Басистої, І. В. Гловюк, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, О. В. Ігнатюка, Е. Ф. Іскендерова, А. В. Іщенко, О. В. Капліної, А. М. Кислого, Є. Г. Коваленка, В. С. Кузьмічова, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, О. Р. Михайленка, М. М. Ніконова, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, В. М. Савицького, О. С. Саїнчина, Д. Б. Сергєєвої, С. М. Смокова, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, О. С. Тарасенка, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. І. Фаринника, В. П. Шибіки, О. Г. Шило, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Водночас, незважаючи на значний вклад таких учених у розроблення проблематики, у зв'язку із кардинальними змінами законодавства та в умовах воєнного стану й інтеграції України до європейського правового простору, додаткового поглибленого вивчення потребує питання щодо усунення прогалин у практиці правозастосування, формування ефективних механізмів збереження доказової сили протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, а також узгодження національних стандартів фіксації доказової інформації із міжнародними зобов'язаннями щодо забезпечення прав людини. Це вимагає не лише вдосконалення законодавства, а й оновлення практичних підходів до складання протоколів, забезпечення їх достовірності й об'єктивності.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано з урахуванням Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 р. № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454) та темі науково-

дослідних робіт Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (номер державної реєстрації 0123U103538) та кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (номер державної реєстрації 0124U004215).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є теоретико-правовий та практичний аналіз протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України, з'ясування їх правової природи, доказового значення та особливостей використання у процесі доказування, з розробленням пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства й відповідної правозастосовної практики з урахуванням особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких *завдань*:

- проаналізувати стан наукових досліджень протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі;
- надати характеристику правової природи протоколів слідчих (розшукових) дій;
- визначити роль протоколів у доказуванні та їх значення у кримінальному процесі;
- виокремити особливості складання та зміст протоколів допиту, обшуку та огляду місця події у контексті їх доказового значення;
- розкрити практичні аспекти використання протоколів слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, освідчування, екстумації трупа, отримання зразків для експертизи та негласних слідчих (розшукових) дій;
- узагальнити міжнародний досвід і зарубіжну практику оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі;

- виявити проблеми, що виникають при складанні протоколів слідчих (розшукових) дій, та оцінити їх вплив на процесуальні результати;
- сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України;
- з'ясувати особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають під час кримінального провадження у зв'язку з фіксацією, оформленням та використанням протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів.

Предмет дослідження – протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складають сукупність загальнонаукових методів, зокрема: *діалектичний* та *формально-логічний* – для визначення особливостей правової природи протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України, а також для з'ясування їх ролі у доказуванні з урахуванням сучасних умов функціонування правоохоронної та судової системи (розділи 1–3); *системний* – дозволив систематизувати наукові підходи до проблеми правового регулювання та практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів (підрозділи 1.2, 1.3); *структурно-функціональний* – допоміг охарактеризувати структуру, змістові елементи та функціональне призначення протоколів окремих видів слідчих (розшукових) дій, а також специфіку їх застосування на різних стадіях кримінального провадження (підрозділи 2.1, 2.2, 3.3); а також *спеціальні* методи наукового пізнання: *моделювання* – при розробленні шляхів оптимізації процесуального порядку складання, оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій, формулюванні висновків, а також пропозицій щодо удосконалення положень законодавства та правозастосовної практики (підрозділи 1.3, 2.2, 3.2–3.3); *логіко-юридичний* – сприяв тлумаченню правових норм і процесуальних категорій у контексті предмета дослідження, визначенню

змісту процесуальних гарантій при складанні та дослідженні протоколів слідчих (розшукових) дій (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3); *соціологічні* (анкетування, інтерв'ювання) – для отримання інформації про практичний досвід і оцінки працівників правоохоронних органів, суддів та адвокатів щодо окремих аспектів складання, оформлення, використання та дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у процесі доказування (підрозділи 1.2–1.3, 3.1–3.3); *статистичний* – для узагальнення отриманих наукових результатів, вивчення правозастосовної практики щодо оформлення та оцінки протоколів слідчих (розшукових) дій (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять дані вивчення 150 кримінальних проваджень, розпочатих та закінчених упродовж 2015–2024 рр., та 100 судових рішень, пов'язаних із притягненням особи до кримінальної відповідальності; зведені дані анкетування 205 респондентів (110 слідчих, 48 прокурорів, 22 суддів та 25 адвокатів) з міст Житомира, Івано-Франківська, Києва, Львова, Одеси, Харкова, Хмельницького; систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Державної судової адміністрації України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх прав України, Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, Міністерства юстиції України; рішення, звіти та узагальнення Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексних досліджень проблем правової природи, доказового значення та практичного застосування протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України, в якому сформульовані пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення кримінального процесуального законодавства й відповідної правозастосовної практики з урахуванням сучасних змін в кримінальному процесуальному законодавстві та особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану. Зокрема:

вперше:

– надано поняття протоколів слідчих (розшукових) дій як самостійних процесуальних документів та джерел доказів, що поєднують у собі ознаки процесуального акту та офіційного документа і є особливою формою фіксації доказової інформації, яка підтверджує законність проведення процесуальної дії, її учасників і результати, виконує функцію носія фактичних даних і водночас правової гарантії дотримання принципів кримінального провадження та забезпечення прав і свобод його учасників, що зумовлює необхідність особливої уваги до якості форми й змісту цих документів;

– запропоновані шляхи реформування процесуального регулювання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів з урахуванням технологічних інновацій і міжнародних стандартів, що передбачає поєднання письмової та цифрової форми протоколювання яка мінімізує процесуальні помилки, підвищує якість доказової бази й прозорість розслідування, оскільки, проблеми, пов'язані з неналежним оформленням протоколів слідчих (розшукових) дій, безпосередньо впливають на ефективність досудового розслідування та справедливості судового розгляду, адже недоліки протоколювання створюють ризики визнання доказів недопустимими, ускладнюють доведення обставин і призводять до затягування процесу, а порушення процесуальних прав учасників (відсутність перекладу, підписів чи відображення їх позицій) стають підставою для констатації порушень Конвенції про захист прав людини;

– сформульоване концептуальне бачення створення єдиної електронної платформи для фіксації протоколів слідчих (розшукових) дій, інтегрованої з іншими інформаційними системами, що функціонують у правовій та правоохоронній сферах, яка має забезпечувати уніфікацію процесуальної форми, підвищення прозорості та контрольованості документування;

удосконалено:

– критерії оцінки повноти складеного протоколу слідчої (розшукової) дії шляхом обґрунтування необхідності визначення універсальних стандартів щодо обов'язкової фіксації основних деталей та встановлення процедур контролю за

їх дотриманням під час складання процесуального документа, що дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані з недоліками протоколів, та сприяє підвищенню їх доказової цінності у кримінальному провадженні;

– наукове уявлення про центральне значення протоколів допиту, обшуку та огляду місця події, які є найпоширенішими джерелами доказів і формують основу доказового процесу, адже фіксують найважливіші відомості для кваліфікації кримінального правопорушення й судового розгляду, але водночас виявлено низку проблем їх складання, зокрема, шаблонність формулювань у протоколах допиту, поверховість опису вилучених предметів та вихід за межі ухвали суду в протоколах обшуку, формальність і відсутність належної додаткової фіксації в протоколах огляду місця події, що істотно знижує їхню доказову цінність і може призвести до визнання доказів недопустимими, як це підтверджує практика ЄСПЛ;

– теоретико-праксеологічні підходи до протоколів слідчого експерименту, ексгумації трупа та негласних слідчих (розшукових) дій як процесуальних документів підвищеної складності, які потребують особливої точності та суворого дотримання процесуальних вимог, оскільки стосуються дій, що безпосередньо обмежують права і свободи особи, при цьому протокол слідчого експерименту має містити повний опис умов його проведення, протокол ексгумації відображати процедуру з урахуванням етичних і законних норм, а протоколи негласних дій – виступають основним засобом перевірки законності втручання у приватне життя, що підтверджує їх особливу роль у балансі між інтересами правосуддя та фундаментальними правами людини;

– порівняльний аналіз міжнародної практики складання та використання протоколів слідчих (розшукових) дій, що засвідчив у провідних країнах Європи та Північної Америки зростання ролі технічної фіксації (аудіо- та відеозаписів), запровадження електронного документообігу та посилення контролю за речовими доказами, документами і дотриманням прав і свобод людини;

– сучасні методи зберігання та архівування протоколів слідчих (розшукових) дій шляхом обґрунтування доцільності використання електронних

систем для збереження даних у поєднанні з розробкою чітких стандартів щодо умов їх зберігання, доступу та контролю, що уможливорює значне зменшення ризиків втрати, пошкодження чи фальсифікації процесуальних документів та сприяє підвищенню рівня надійності доказової бази у кримінальному провадженні;

набули подальшого розвитку:

– стан наукових досліджень, присвячених протоколам слідчих (розшукових) дій як джерелам доказів у кримінальному процесі, і доведено, що наявні праці мають фрагментарний характер, не забезпечують цілісного підходу до аналізу правової природи протоколів, їх доказового значення та особливостей використання у судовому провадженні, не враховують докорінних змін у кримінальному процесуальному законодавстві, пов'язаних із правовою реформою та умовами воєнного стану, що зумовлює необхідність нового комплексного наукового опрацювання проблеми з урахуванням сучасних безпекових викликів;

– вчення про головну роль протоколів слідчих (розшукових) дій у системі доказування, які виступають основною процесуальною формою фіксації обставин, що мають значення для кримінального провадження, і водночас є інструментом процесуального контролю за дотриманням прав сторін, що дозволяє визначити їхню унікальність у структурі кримінального процесу як джерел доказів та механізму підтвердження правомірності дій органів досудового розслідування, а також як гарантії дотримання принципів змагальності, верховенства права та презумпції невинуватості;

– наукові підходи до навчання правоохоронців роботі з цифровими технологіями у сфері кримінального провадження з обов'язковим засвоєнням стандартів і вимог до обробки електронних протоколів (копіювання, пересилання, зберігання), що у комплексі формує концепцію цифровізації протоколів слідчих (розшукових) дій як складової модернізації кримінального процесу, спрямованої на підвищення ефективності розслідування та мінімізацію ризиків фальсифікацій чи втрати доказової інформації;

– теоретичні механізми перевірки точності перекладу протоколів слідчих (розшукових) дій на етапах досудового розслідування та судового розгляду, спрямованих на мінімізацію ризиків виникнення мовних бар'єрів і забезпечення реалізації прав учасників кримінального провадження, що сприяє підвищенню достовірності та допустимості доказів;

– рекомендації для складання протоколів слідчих (розшукових) дій, які повинні містити чіткі вимоги до структури, змісту, технічного оформлення та способу фіксації інформації, що забезпечує мінімізацію помилок, пов'язаних із суб'єктивними факторами чи нестачею практичного досвіду, а також сприяє стандартизації та уніфікації правозастосовної практики в різних областях, що є важливою умовою забезпечення єдності кримінального процесу;

– дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому провадженні, де вони виступають основними джерелами доказів і виконують дві взаємопов'язані функції: підтвердження фактичних обставин справи та перевірку дотримання принципів справедливого судового розгляду, у зв'язку з чим доведено, що судова оцінка протоколів є засобом для відсікання недопустимих доказів і гарантією забезпечення законності у кримінальному процесі, що зумовлює потребу у високому рівні процесуального документування на етапі досудового розслідування.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

– *правозастосовній діяльності* – з метою розроблення і вдосконалення відомих нормативно-правових актів, застосування у практичній діяльності органів досудового розслідування, а також під час проведення занять в системі службової підготовки й підвищення кваліфікації слідчих (акт впровадження в практичну діяльність Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України від 14.05.2026 року);

– *освітньому процесі* – при підготовці лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінального процесу, а також під

час проведення різних видів занять за відповідною дисципліною в системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування (акт впровадження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.04.2026 року);

– *науковій діяльності* – як теоретико-методологічне підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України (акт впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 17.04.2026 року).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати отримані автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором у виступах на науково-практичних конференціях, зокрема: «Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє» (м. Харків, 9 грудня 2022 р.); «Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи» (Харків, 12-13 грудня 2023 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття» (м. Харків, 25 травня 2025 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано у 8 наукових працях, серед яких 4 статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому виданні, 3 тези у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (259 найменувань на 24 сторінках) та додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 252 сторінки, із них основний текст дисертації – 201 сторінка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукових досліджень протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі

Одним із ключових стратегічних завдань держави є протидія злочинності. Сучасні криміногенні умови потребують ефективного механізму реагування на прояви девіантної поведінки, що передбачає скоординовані, цілеспрямовані і спільні зусилля законодавчих та правоохоронних органів. Для досягнення основних завдань необхідно організувати професійну підготовку поліцейських та інших представників правоохоронних органів з урахуванням сучасних вимог, зокрема особливостей, структури та динаміки злочинності, а також її тенденцій, включно з умовами воєнного часу. При цьому, необхідно вдосконалити практику застосування законодавства, забезпечуючи наукову підтримку оперативним працівникам, слідчим, прокурорам і суддям, що сприятиме якісному виконанню їхніх обов'язків у виявленні, розслідуванні кримінальних правопорушень та проведенні ефективного судового розгляду.

Фахівці у сфері кримінального процесу приділяють недостатньо уваги проблемам доказування у кримінальних провадженнях. Проте, умови воєнного стану та особливий порядок проведення кримінального провадження, який він зумовлює, а також зміни, що відбуваються в державі та суспільстві, дедалі більше підкреслюють необхідність вдосконалення практики притягнення до кримінальної відповідальності та кримінального судочинства. На наш думку, отримання глибоких і об'єктивних знань щодо протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному провадженні неможливе без врахування наявних комплексних процесуальних і криміналістичних напрацювань. Тому варто погодитися з С. О. Павленком, в частині того, що головною умовою будь-якого дослідження є ґрунтовний аналіз доробку вітчизняних учених [133, с. 107].

Це сприятиме визначенню основної лінії наукової розробки, предмету, допоможе правильно послідовно застосовувати обрану методологічну базу, забезпечить комплексність і системність розгляду основних питань теми, що розглядається.

Проблематика використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів є предметом досліджень багатьох вітчизняних науковців. Аналіз дисертаційних робіт, присвячених цій тематиці, дає змогу окреслити основні напрямки наукових пошуків і виявити існуючі проблеми. Одним із перших дисертаційних досліджень, присвячених протоколам слідчих (розшукових) дій як джерелам доказів, була робота В. М. Іщенко на тему: «Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві» (2001 р.), в якій автором досліджувалась правова природа протоколів слідчих і судових дій, а також інших документів, що використовуються як джерела доказів у кримінальному судочинстві. Науковець проаналізував процес формування, перевірки та оцінки таких документів у світлі чинного на той час КПК України та міжнародно-правових документів. Особливу увагу було приділено специфіці збирання доказів на різних стадіях кримінального судочинства, умовам визнання їх допустимими доказами та особливостям використання у кримінально-процесуальному доказуванні окремих видів документів. Дисертація містила ряд пропозицій щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства, що регулювало поняття протоколів слідчих і судових дій та інших документів як джерел доказів [64].

Окрему групу інформаційних джерел дотичних до протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів становлять дисертаційні дослідження пов'язані із збиранням доказів та встановленні обставин, що підлягають доказуванню. Наприклад, наукова розробка Р. Ю. Савонюка на тему: «Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування» (2001 р.), в якій автором здійснено розгляд процесуального становища та діяльності слідчого. У дисертації наведено ряд положень і висновків, які розширюють і поглиблюють зміст, структуру та понятійний апарат теорії кримінального процесу [163, с. 3–

4]. Автором цілком вірно у роботі підкреслено, що провідна роль слідчого в доказуванні в досудових стадіях, визначається його вмінням всебічно, повно й об'єктивно встановити всі обставини, що складають предмет доказування в кримінальній справі, правильно визначити його межі [163, с. 7–8].

Невдовзі було представлено і дисертаційне дослідження І. М. Бацька. на тему: «Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі» (2003 р.) [10]. В ній автор ґрунтовно дослідив правову природу протоколу слідчої дії як одного з ключових джерел доказів у кримінальному процесі й визначив, що протокол виконує подвійну функцію: він є як формою фіксації фактичних даних, так і процесуальним документом, який надає юридичну силу дійсності отриманої інформації. Серед наукових досягнень дисертації: систематизація правових норм щодо складання протоколів слідчих дій відповідно до вимог КПК України (редакція до 2012 року); аналіз типових процесуальних помилок, що допускаються під час фіксації результатів слідчих (розшукових) дій; пропозиції з удосконалення нормативно-правового регулювання, зокрема, щодо деталізації структури протоколу та вимог до фіксації додатків (фото, відео, звукозапису тощо). Дослідження містить критичний огляд практики судів, які нерідко оцінюють протоколи поверхово, не аналізуючи належність і допустимість доказів у контексті дотримання процедури їх отримання. Наукова новизна дисертації того часу, полягає у комплексному підході до визначення процесуального статусу протоколу слідчої дії як джерела доказів, а також у пропозиціях щодо запровадження чітких стандартів фіксації даних у межах кримінального провадження [10].

Розглянуті вище наукові праці дають змогу простежити формування підходів до визначення місця протоколів слідчих (розшукових) дій у системі процесуальних джерел доказів. Водночас повноцінне з'ясування цієї проблематики потребує звернення до ширшого кола досліджень, присвячених доказам і доказуванню у кримінальному процесі, оскільки саме в межах відповідного вчення розкриваються закономірності одержання, процесуального закріплення, перевірки та оцінки відомостей, що використовуються під час

кримінального провадження.

Однією з праць цього напрямку є дисертаційне дослідження Я. Ю. Конюшенко «Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України», виконане у 2010 році. Серед порушених авторкою питань досліджувалося, зокрема, значення судового контролю у сфері доказування на стадії досудового провадження. У роботі доказування розглядається як один із центральних напрямів кримінально-процесуальної діяльності, без якого неможливе встановлення фактичних обставин учиненого діяння та вирішення питання про причетність конкретної особи до його вчинення. Авторка пов'язує реалізацію завдань кримінального судочинства з діяльністю уповноважених органів щодо одержання, перевірки та оцінки фактичних даних, необхідних для прийняття обґрунтованих процесуальних рішень. Значна роль при цьому відводиться кримінально-процесуальним нормам, які визначають порядок здійснення доказової діяльності та забезпечують її належну процесуальну форму [87].

Вагомий внесок у розроблення питань формування доказової інформації зробив М. А. Погорецький, який запропонував власне бачення процесу утворення доказів та визначив основні передумови і послідовні етапи такого процесу. У його підході особливе значення надається розмежуванню матеріального об'єкта як потенційного носія відомостей та речового доказу як процесуального джерела інформації. Сам по собі предмет матеріального світу ще не набуває доказового значення виключно через його зв'язок із подією кримінального правопорушення. Необхідною передумовою є встановлення властивостей, ознак або слідів, які можуть свідчити про використання предмета під час учинення протиправного діяння, його походження, належність, зв'язок з особою чи іншими обставинами, що мають значення для кримінального провадження.

Процесуальне значення такого об'єкта виникає після належного виявлення, дослідження та закріплення відомостей про його властивості у передбаченому законом порядку. У цьому контексті М. А. Погорецький

акцентував увагу на необхідності огляду відповідного предмета, фіксації його істотних характеристик та належного процесуального оформлення. Відтак доказове значення пов'язується не стільки з самим матеріальним об'єктом, скільки з тією інформацією про його стан, властивості та зв'язок з обставинами кримінального правопорушення, яка була виявлена, зафіксована і введена до кримінального процесу у встановленій формі. Особливого значення в цьому процесі набуває протокол відповідної процесуальної дії, у якому відображаються результати безпосереднього дослідження такого об'єкта [140, с. 24].

Окреме місце серед праць, присвячених проблематиці процесуальних джерел доказів після прийняття КПК України 2012 року, посідає дисертаційне дослідження Д. В. Давидової. Авторкою проаналізовано розвиток вітчизняних і зарубіжних підходів до визначення доказів та їх процесуальних джерел, розкрито їх місце в механізмі кримінального процесуального доказування, а також досліджено особливості показань, речових доказів, документів і висновку експерта [48]. Значну увагу приділено механізму набуття матеріальними об'єктами доказового значення. Д. В. Давидова виходить із того, що формування речового доказу відбувається послідовно: спочатку внаслідок певної події на матеріальному об'єкті виникають або зберігаються ознаки, сліди чи інші зміни, а надалі відповідні відомості виявляються, сприймаються та закріплюються у встановленій кримінальним процесуальним законом формі. Таким чином, доказове значення матеріального об'єкта визначається наявністю в ньому інформації, здатної сприяти встановленню обставин кримінального провадження [48, с. 110–115].

У межах цієї ж роботи запропоновано вдосконалити порядок поводження з окремими категоріями речових доказів шляхом запровадження їх депонування під час досудового розслідування в судовому засіданні. Такий підхід авторка пов'язує з необхідністю забезпечення подальшої належної перевірки та оцінки відповідного доказового матеріалу [48, с. 110–115]. Для дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій ця позиція становить інтерес насамперед тому, що акцентує увагу на нерозривному зв'язку між фактичними властивостями

матеріального об'єкта та процесуальною формою фіксації відомостей про нього.

Інший напрям розвитку теорії доказів представлений у дисертації О. С. Осетрова «Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні», захищений у 2016 році. Основну увагу автор зосередив на підставах, за наявності яких одержані у кримінальному провадженні відомості не можуть бути використані як допустимі докази. До кола таких обставин ним віднесено порушення вимог щодо належного джерела доказової інформації, неможливість перевірити її походження, недотримання передбаченої законом процесуальної форми, одержання відомостей неналежним суб'єктом або в результаті процесуальних дій, що не відповідають вимогам кримінального процесуального закону. Окремо автор звертає увагу на випадки порушення конституційних прав і свобод особи, застосування насильства чи інших незаконних способів одержання інформації, а також на похідні докази, сформовані на основі первинного недопустимого матеріалу [132].

О. С. Осетров також запропонував розмежовувати процесуальні порушення залежно від їх впливу на якість отриманого доказу. Порушення, які позначаються на достовірності відомостей, законності способу їх одержання або додержанні гарантованих прав учасників кримінального провадження, можуть зумовлювати недопустимість відповідного доказу. Натомість відступи від процесуальної форми, які не вплинули на зміст доказової інформації та не спричинили порушення прав особи, автор не пов'язує автоматично з втратою нею доказового значення [132]. Для оцінювання протоколів слідчих (розшукових) дій такий підхід має значення в контексті визначення наслідків недоліків їх складання та оформлення.

Проблема допустимості доказів стала предметом окремого дослідження й у дисертації І. Ю. Кайло «Допустимість доказів у кримінальному процесі України» 2016 року [65]. Автором проаналізовано залежність допустимості доказу від способу його одержання, характеру процесуального джерела та дотримання вимог до його належного закріплення. Зокрема, обґрунтовано необхідність обмеження можливості використання відомостей, походження яких

не може бути встановлено, а також диференційовано значення інформації про особу підозрюваного чи обвинуваченого залежно від того, для доведення яких саме обставин кримінального провадження вона використовується [65].

Особливу увагу І. Ю. Кайло приділив процесуальній діяльності, спрямованій на забезпечення допустимості доказів на стадії досудового розслідування. У цьому контексті повноваження прокурора запропоновано розглядати залежно від їх функціонального призначення: одні спрямовані на попередження порушень під час одержання та процесуального закріплення доказової інформації, інші забезпечують виявлення вже допущених недоліків, а ще одна група пов'язана з реагуванням на встановлені порушення та мінімізацією їх негативних наслідків [65]. Вказаний підхід безпосередньо стосується й процесуального оформлення результатів слідчих (розшукових) дій, оскільки недотримання вимог до їх фіксації здатне вплинути на можливість подальшого використання одержаних відомостей у доказуванні.

Подальший розвиток загальнотеоретичних положень кримінального процесуального доказування відображено в роботі В. В. Вапнярчука «Теоретичні основи кримінального процесуального доказування», захищеній у 2018 році. Автор запропонував розмежовувати об'єкт і предмет доказування. Перший пов'язується з обставинами кримінального або процесуального правопорушення, на встановлення яких може бути спрямована доказова діяльність, тоді як предмет доказування характеризує конкретизоване відображення відповідного об'єкта з урахуванням нормативних приписів та пізнавальної діяльності суб'єктів кримінального провадження [20].

У межах цієї роботи також досліджено особливості окремих процесуальних джерел доказів, механізм їх формування та значення дотримання належної процесуальної форми для вирішення питання про допустимість. Щодо речових доказів В. В. Вапнярчук звертає увагу на взаємозв'язок самого матеріального об'єкта, фактичних відомостей, які з нього можуть бути отримані, та суб'єкта, який здійснює доказову діяльність. Набуття таким об'єктом процесуального статусу пов'язується з додержанням встановленого порядку

його введення до кримінального провадження та подальшого зберігання [20]. Такий підхід додатково підтверджує значення належного документального оформлення процесуальних дій, за допомогою яких матеріальні об'єкти та відомості про їх властивості включаються до доказового процесу.

У контексті досліджуваної проблематики заслуговує на врахування дисертація І. В. Канфуї «Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні», захищена у 2017 році. У ній проаналізовано правові засади діяльності основних суб'єктів досудового кримінального провадження та характер процесуальних зв'язків, що виникають між ними під час здійснення відповідних повноважень. Автор зосередив увагу не лише на теоретичному осмисленні правовідносин між слідчим, прокурором і слідчим суддею, а й на проблемах їх практичної реалізації, що дало змогу сформулювати пропозиції щодо усунення окремих прогалин і суперечностей кримінального процесуального регулювання.

Одним із дискусійних положень цієї роботи є запропоноване автором переосмислення процесуального становища органів досудового розслідування. Науковець обґрунтовує доцільність їх виокремлення зі складу сторони обвинувачення та надання їм самостійного процесуального статусу. Такий підхід пояснюється характером завдань досудового розслідування, які не можуть зводитися виключно до формування обвинувальної позиції. Діяльність слідчого передбачає виявлення, перевірку та належне процесуальне закріплення фактичних даних незалежно від того, підтверджують вони причетність особи до кримінального правопорушення чи, навпаки, свідчать на її користь [69, с. 24]. Для дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій така позиція має значення з огляду на вимогу об'єктивного і повного відображення в них перебігу та результатів відповідної процесуальної дії.

Із протоковою формою фіксації безпосередньо пов'язана й проблематика показань, одержаних під час допиту. У цьому аспекті інтерес становить дисертаційне дослідження О. О. Сольонова «Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні» 2018 року [171]. Автором

досліджено процесуальне становище потерпілого, порядок набуття ним відповідного статусу, зміст і різновиди його показань, а також особливості їх одержання на досудовому розслідуванні та під час судового провадження.

Окремим напрямом роботи стало визначення співвідношення права потерпілого давати показання та його процесуального обов'язку повідомляти відомості про обставини кримінального правопорушення. Автор пов'язує характер такого обов'язку, зокрема, з обставинами залучення особи до кримінального провадження та її поведінкою після заподіяння їй шкоди. Крім того, значна увага приділена способам перевірки повідомлених потерпілим відомостей, у тому числі шляхом проведення за його участю інших слідчих (розшукових) дій, а також оцінюванню отриманих показань з позицій їх належності, допустимості, достовірності та достатності. За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення порядку одержання, перевірки й використання показань потерпілого у кримінальному процесуальному доказуванні [171]. Оскільки результати допиту відображаються у відповідному протоколі, наведені положення безпосередньо стосуються питання належного процесуального закріплення доказової інформації.

Наступним етапом розвитку наукових уявлень про доказування стало дослідження М. І. Станковича «Межі доказування у кримінальному провадженні», виконане у 2019 році. Автор простежив розвиток наукових і законодавчих підходів до визначення меж доказування, з'ясував їх співвідношення з предметом і метою доказування та проаналізував особливості встановлення необхідного обсягу доказового матеріалу на різних етапах кримінального провадження. Відповідні питання розглянуто стосовно початку досудового розслідування, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, його завершення, а також підготовчого провадження і судового розгляду [173].

М. І. Станкович виходить із того, що загальний підхід до визначення меж доказування має спільну методологічну основу незалежно від стадії

кримінального провадження. Водночас фактичний обсяг доказової інформації, достатній для прийняття конкретного процесуального рішення, не є однаковим у кожній процесуальній ситуації. Він залежить від стадії провадження, характеру питання, яке вирішується, та вимог до обґрунтованості відповідного рішення [173]. Такий підхід дає підстави розглядати протоколи слідчих (розшукових) дій не ізольовано, а як складову сукупності доказової інформації, достатність якої оцінюється залежно від конкретного етапу кримінального провадження.

Проблеми доказової діяльності безпосередньо на стадії досудового розслідування стали предметом дисертації А. В. Каліновської «Доказування у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування» 2020 року. У роботі доказування розглядається як центральний напрям кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаний із пізнанням обставин кримінального правопорушення та їх належним процесуальним закріпленням. Авторка звертає увагу на те, що найбільш повно така діяльність проявляється під час досудового розслідування та судового провадження, хоча її окремі складові можуть реалізовуватися й при вирішенні інших процесуальних питань [67].

Окремо А. В. Каліновська дослідила співвідношення збирання і формування доказів. Зазначені поняття не ототожнюються, однак розглядаються як тісно пов'язані складові єдиного процесу роботи з доказовою інформацією. Його зміст охоплює виявлення потенційних носіїв відомостей, їх безпосереднє сприйняття, перевірку, процесуальне закріплення та надання отриманій інформації передбаченої законом форми. Відповідна діяльність реалізується через пошукові, пізнавальні, посвідчувальні та інші процесуальні дії уповноважених суб'єктів. Унаслідок цього фактичні відомості, одержані під час досудового розслідування, набувають форми передбачених кримінальним процесуальним законом джерел доказів [67].

Значення для оцінювання доказів, за висновками авторки, має також процесуальне становище суб'єкта, який здійснює відповідну діяльність, оскільки його повноваження та процесуальні завдання визначають межі участі у формуванні й оцінці доказового матеріалу. Хоча предмет дисертації А. В.

Каліновської не обмежувався дослідженням протоколів слідчих (розшукових) дій, сформульовані нею положення щодо переходу фактичної інформації у належну процесуальну форму безпосередньо стосуються визначення місця протоколу в механізмі кримінального процесуального доказування [67].

Дотичною до предмету нашого дослідження є також наукова праця Г. Р. Крет на тему: «Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи» (2020 р.). Серед іншого, у роботі було удосконалено визначення поняття стандартів доказування, встановлено їх місце в загальній системі понятійно-категоріального апарату теорії кримінального процесуального доказування. Визначено співвідношення стандартів доказування зі стандартами доведеності та встановлено, що система стандартів доказування охоплює такі поняття як «обґрунтована підозра», «достатня підстава» та «поза розумним сумнівом»), так і інші стандарти, які забезпечують формування достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів [90]. Основне значення перелічених вище досліджень, не дивлячись на те, що більшість з них не враховує актуальні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, що відбулися протягом останніх декількох років, полягає в тому, що вони виступають основою для формування уявлень про предмет та зміст доказування у кримінальному провадженні.

У контексті дослідження процесуального порядку проведення слідчих (розшукових) дій заслуговує на увагу дисертація В. С. Могили «Повноваження слідчого та слідчого судді при поданні, розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій» 2021 року. Одним із напрямів цієї роботи стало визначення обставин, які підлягають встановленню під час підготовки, розгляду та вирішення окремих клопотань слідчого про проведення відповідних процесуальних дій [125].

Дослідник диференціює зміст доказування залежно від виду слідчої (розшукової) дії, дозвіл на проведення якої має надати слідчий суддя. Зокрема, під час вирішення питання про проведення огляду житла чи іншого володіння особи необхідно встановити наявність відомостей про вчинення кримінального

правопорушення, обґрунтувати можливість одержання внаслідок такого огляду інформації, що стосується обставин кримінального провадження, а також підтвердити її значення для подальшого доказування. Важливою є й аргументація того, що відповідні відомості можуть бути виявлені саме у тому житлі чи іншому володінні особи, про яке йдеться у клопотанні [125].

Подібний підхід застосовано автором і до розгляду клопотання про проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи. У такому разі предмет обґрунтування охоплює не лише дані про подію кримінального правопорушення, а й необхідність перевірки або уточнення вже отриманих відомостей, їх значення для встановлення обставин провадження та можливість досягнення відповідної процесуальної мети шляхом проведення слідчого експерименту саме у зазначеному місці [125].

Сформульовані В. С. Моголою положення свідчать про те, що обґрунтованість клопотання про проведення слідчої (розшукової) дії безпосередньо залежить від чіткого визначення тих фактичних обставин, які мають бути підтверджені перед слідчим суддею. У свою чергу, це впливає не лише на законність отримання дозволу на відповідну процесуальну дію, а й на подальшу оцінку результатів її проведення та належність їх процесуального оформлення.

Продовжуючи аналіз стану наукових досліджень протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі неможливо оминати увагою і дисертаційне дослідження А. В. Ратної на тему: «Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні» (2021 р.) [159]. У роботі проведено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють використання електронних доказів у інших галузях права, досліджено літературні джерела у галузі кримінального процесу, криміналістики з питань використання та дослідження електронних документів. Авторкою зроблено висновок про те, що не існує єдиного визначення поняття «електронного документа» у кримінальній процесуальній науці, яке станом на сьогодні також і відсутнє у КПК України.

Однак, більшою проблемою є відсутність єдиного підходу до сутності та місця електронних документів у системі доказів під час здійснення слідчої та судової практики. Встановлено, що основними особливостями електронних документів є наявність метаданих, електронна форма та необхідність візуалізації електронних документів за допомогою спеціального обладнання та програм. Особливу увагу приділено процедурі збирання, фіксації та оцінки електронних доказів, а також їх місцю в системі доказів поряд із традиційними документами, такими як протоколи слідчих (розшукових) дій. Встановлено, що зміст електронних документів може підтверджувати чи спростовувати загальний предмет доказування, доказовий чи допоміжний факт. Проаналізовано судові рішення та зроблено висновок про те, що електронні документи можуть доводити подію кримінального правопорушення, мотив, мету, роль учасників кримінального правопорушення, встановлювати вид і розмір завданої шкоди, тощо. За допомогою електронних документів можуть бути висунені та перевірені різні слідчі версії. З'ясовано, що визнання судом електронних документів неналежними доказами може бути пов'язане з неможливістю встановлення взаємозв'язку даних документів з предметом доказування та порушенням вимог допустимості доказів [159; 158; 157].

Також вагомий внесок у розвиток кримінальної процесуальної доктрини здійснила Г. К. Тетерятник, монографія якої була присвячена кримінальному провадженню в умовах надзвичайних правових режимів (2021 р.). Авторка виокремила і схарактеризувала елементи концептуальних основ кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, запропонувала теоретичну модель правового режиму і тринітарно-синергетичну модель кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів, визначила фактори-детермінанти особливостей кримінального провадження в екстраординарних умовах та їх вплив на окремі інститути кримінального процесу, дослідила специфіку досудового розслідування та судового провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Також було розроблено науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення чинного законодавства та

практики його застосування [181].

У світлі новітніх досліджень, зокрема, Смаглюк С. В. у своїй дисертації на тему: «Процесуальний порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» (2023 р.) аналізує сутність та особливості процесуального порядку використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД) у кримінальному провадженні [168]. Автор досліджує правове регулювання процесуальної діяльності з проведення таких дій та використання їх результатів як гарантії забезпечення правомірності. У роботі з'ясовано зміст поняття «результати негласних слідчих (розшукових) дій», їх різновиди та особливості формування. Поряд із цим, також визначено систему та охарактеризовано процесуальні вимоги до результатів проведення НСРД, використання їх як доказів. З метою забезпечення досягнення завдяки їх застосуванню завдань кримінального провадження мають відбутися етапи збирання, перевірки, оцінки та використання отриманих у результаті проведення таких дій доказів. Кожен із цих етапів має власне значення для створення правової гарантії легітимності отриманих результатів, але при цьому мають бути враховані особливості проведення НСРД та відповідних протоколів проведення, як специфічних інструментів доказування [168].

В цьому ж році І. С. Войтович представила дисертаційне дослідження на тему: «Підстави проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні». У роботі зазначається, що встановлення того, які конкретно відомості утворюють підставу прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії, а також оцінка їх достатності залежать від низки складових: формулювання підстави слідчої (розшукової) дії в законі, який може містити вказівку на необхідність обґрунтування проведення слідчої (розшукової) дії будь-якими даними; від ступеня обмеження слідчого дією прав і свобод учасників процесу; від процесуального становища учасника досудового розслідування, щодо якого проводиться слідча (розшукова) дія; від вимог закону щодо оформлення рішення про проведення слідчої (розшукової) дії. Таким чином, фактичними підставами проведення слідчої (розшукової) дії є відомості,

що вказують на можливість отримання доказової інформації в результаті її проведення. Для цілей нашого наукового дослідження важливим було проаналізувати інформацію щодо того, як у межах обраного автором предмета розглядається співвідношення таких основних категорій кримінального процесу, як докази, джерела доказів та засоби доказування – у контексті проблематики визначення фактичних підстав для проведення слідчої (розшукової) дії [26].

Крім того, варто зазначити й про наукові розробки суто криміналістичного спрямування, присвячені слідчим (розшуковим) діям та протоколам, складеним за їх результатами, як джерелам доказів. Насамперед, звернемо увагу на періодичні публікації присвячені цій тематиці. Так, у науковій статті В. В. Гвоздюк розглядає практичні та правові стандарти проведення слідчих (розшукових) дій через призму рішень ЄСПЛ [32]. Автор аргументує, що дотримання європейських стандартів та практики є основним для визнання доказів, отриманих у результаті слідчих (розшукових) дій, належними, допустимими й достовірними. Ключові ідеї та аналітичні акценти: у рішеннях ЄСПЛ підкреслюється необхідність детального протоколювання кожного етапу слідчої (розшукової) дії з метою гарантування прав сторін, зокрема права на захист; формальні порушення при складанні протоколів можуть стати підставою для визнання таких доказів недопустимими; надано аналіз конкретних справ, у яких наголошувалося на важливості процесуальної прозорості та фіксації дій правоохоронців. У статті обґрунтовано, що протокол як письмовий доказ повинен мати в собі елементи аудиту – чітке зазначення часу, місця, способів здійснення дії, технічних засобів тощо. Автор також пропонує адаптувати національну практику до європейських стандартів доказування, що, зокрема, передбачає використання відеофіксації як обов'язкового додатку до протоколу слідчих (розшукових) дій. Наукова та практична цінність статті полягає в актуалізації міжнародних стандартів та рекомендацій щодо удосконалення вітчизняної практики складання протоколів.

Окреме місце серед досліджень, присвячених проведенню слідчих (розшукових) дій, посідає дисертація А. П. Лазарєва «Механізм проведення

слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні» 2018 року. У роботі комплексно розглянуто порядок підготовки та здійснення таких процесуальних дій, підстави прийняття відповідних рішень, а також особливості процесуального становища осіб, які беруть участь у їх проведенні [106].

Значну увагу автор приділив співвідношенню повноважень слідчого і прокурора під час досудового розслідування. Аналізуючи здійснення прокурором процесуального керівництва, А. П. Лазарєв пов'язує його повноваження з відповідальністю за законність та обґрунтованість процесуальної діяльності під час розслідування. Поряд із цим дослідник порушує питання про межі процесуальної самостійності слідчого при прийнятті рішень, що стосуються кримінально-правової кваліфікації діяння, завершення досудового розслідування, направлення матеріалів прокурору та закриття кримінального провадження [106].

У роботі також обґрунтовується доцільність розширення самостійності слідчого у випадках безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення. Автор виходить із того, що за таких обставин слідчий повинен мати можливість самостійно здійснювати передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, необхідні для належного виконання завдань кримінального провадження, без надмірної залежності від попереднього погодження кожного процесуального рішення з прокурором [106].

Окремий напрям дослідження становить характеристика правовідносин, що виникають між учасниками кримінального провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій. Автор аналізує їх процесуальний статус, обсяг наданих повноважень, характер взаємодії та межі участі у відповідних процесуальних діях. У цьому аспекті положення дисертації А. П. Лазарєва становлять інтерес для нашого дослідження, оскільки дають можливість простежити взаємозв'язок між компетенцією учасників кримінального провадження, порядком проведення слідчої (розшукової) дії та належним процесуальним оформленням її перебігу і результатів [106].

Не можна оминати увагою дослідження, які присвячено міжнародному

досвіду розслідування кримінальних правопорушень. Наприклад, чимало своїх праць Ю. М. Чорноус присвятила саме актуальним питанням розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні кримінальні правопорушення, вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні (2020 р.) [201; 202; 204; 205]. Водночас, М. С. Цуцкірідзе розкриваючи теоретичні, правові та праксеологічні засади кримінальної процесуальної діяльності слідчого, як невід’ємний елемент організації досудового розслідування (2020 р.), розглянув засоби пізнавальної діяльності та взаємодію слідчого з іншими суб’єктами сторони обвинувачення, а також межі роботи в міжнародних слідчих групах під час пізнання обставин кримінального провадження [197, с. 249–304].

Окремої згадки потребує дисертаційне дослідження С. Ю. Карпушина «Проведення слідчих (розшукових) дій» 2016 року. У роботі автор звернувся до проблем визначення підстав, порядку та умов здійснення слідчих (розшукових) дій, акцентувавши увагу на особливостях фактичних даних, які передують прийняттю рішення про їх проведення [74].

Дослідник виходить із того, що в багатьох випадках такі дані мають імовірний характер, оскільки на момент прийняття відповідного процесуального рішення ще не можуть характеризуватися повною достовірністю. У зв’язку з цим обґрунтованість проведення слідчої (розшукової) дії має оцінюватися з урахуванням того, чи прийнято рішення належним суб’єктом, чи відповідає воно визначеній процесуальній меті та чи є наявні відомості достатніми для припущення про можливість її досягнення [74].

Крім того, С. Ю. Карпушин розглядає слідчі (розшукові) дії як складну форму кримінальної процесуальної діяльності, здійснення якої охоплює не лише суто процесуальні вимоги, а й морально-етичні, психологічні, організаційні та тактичні складові. Такий підхід дає змогу оцінювати проведення слідчої (розшукової) дії комплексно, з урахуванням як законності її здійснення, так і особливостей практичної реалізації відповідних процесуальних повноважень. За

результатами дослідження автором також сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень КПК України, які регламентують проведення слідчих (розшукових) дій [74].

Звернемо увагу й на дисертаційне дослідження Я. Ю. Конюшенко на тему: «Концептуальні засади правового регулювання інституту слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі України» (2021 р.) [88]. Авторка аналізує теоретико-методологічні та онтологічні основи інституту слідчих (розшукових) дій, а також законодавчі та прикладні проблеми їх проведення, зокрема тих, що не потребують попереднього дозволу. Дослідницею визначено, що інститут слідчих (розшукових) дій є одним із найбільш розповсюджених засобів збирання та перевірки доказів, завдяки якому забезпечується як швидкість та повнота досудового розслідування, так і охорона прав, свобод та законних інтересів особи. Констатовано, що під поняттям «підстави для проведення слідчих (розшукових) дій» слід розуміти сукупність юридичних (правових) і фактичних підстав, що є необхідними й достатніми для їх проведення. Юридичними підставами проведення слідчих (розшукових) дій є вимоги кримінального процесуального закону, що у сукупності визначають правила проведення слідчої (розшукової) дії та правові наслідки у вигляді допустимості отриманих доказів. Фактичними підставами є достатні дані, за наявності яких, із зазначених у законі джерел, можуть бути отримані відомості, визначені як мета слідчої (розшукової) дії. За наявності таких відомостей рішення про проведення слідчої (розшукової) дії можна вважати обґрунтованим. Дослідження містить пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання інституту слідчих (розшукових) дій, що має безпосереднє відношення до протоколів, які фіксують результати таких дій.

Водночас, слід додати, що з початком повномасштабного російського вторгнення на територію України, було внесено чимало змін до КПК України, особливо в частині регламентації досудового розслідування. Однак, в 2022 р. О. О. Кисельов був першим хто представив на захист дисертаційне дослідження з наступної теми: «Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів», в якому автор розглянув

особливості здійснення досудового розслідування кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів; виокремлено організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій; визначено напрями вдосконалення використання спеціальних знань під час дії особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів. У роботі вивчено практику розслідувань за міжнародними протоколами [76].

Отже, аналіз та узагальнення наукових напрацювань щодо проблеми дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі дає підстави зробити висновок, що перспективними напрямами подальших наукових досліджень у цій сфері є: з'ясування ролі протоколів у доказуванні та сучасному кримінальному процесі; вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до таких протоколів; аналіз практики їх застосування; а також пошук оптимальних шляхів удосконалення відповідних правових механізмів.

1.2. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій

Питання поняття та правової природи протоколів слідчих (розшукових) дій викликає жваві наукові дискусії, зокрема щодо їхньої доказової сили, статусу в системі процесуальних джерел доказів, а також взаємозв'язку з іншими формами фіксації відомостей (фото, відео, аудіо тощо). У науковій літературі існує низка підходів до визначення юридичної сутності цих документів: від розгляду їх як різновиду процесуального джерела доказів до тлумачення як допоміжних форм правомірності доказової інформації [139; 196; 50]. Зважаючи на той факт, що протоколи слідчих (розшукових) дій виступають інструментом реалізації основних принципів кримінального процесу, таких як верховенство права, дотримання прав і свобод людини, вивчення їх поняття та правової природи є не лише теоретико-актуальним, а й практично необхідним. Саме тому аналіз юридичного статусу протоколів як джерел доказів, визначення їх істотних ознак та функціонального призначення в межах кримінального провадження становить

важливе завдання цього підрозділу.

Прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України стало важливим етапом у нормативному впорядкуванні інституту слідчих дій. На законодавчому рівні було закріплено поняття «слідчі (розшукові) дії» та присвячено їх регламентації окрему главу 20 КПК України [98]. Відповідно до ст. 223 КПК України основне призначення таких процесуальних дій полягає в одержанні доказів або перевірці доказової інформації, яка вже перебуває у розпорядженні сторони кримінального провадження.

Проведення слідчих (розшукових) дій за загальним правилом допускається після початку досудового розслідування, тобто після внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Водночас кримінальний процесуальний закон передбачає окремі винятки з цього правила. Зокрема, у невідкладних випадках до внесення відповідних відомостей до ЄРДР допускається проведення огляду місця події, після завершення якого такі відомості підлягають невідкладному внесенню до реєстру [98]. Таким чином, законодавець пов'язує правомірність проведення слідчих (розшукових) дій не лише з наявністю передбачених законом підстав, а й із дотриманням установленної послідовності процесуальних рішень та дій.

Важливе місце у процесуальному оформленні результатів слідчих (розшукових) дій належить положенням ст. 104 КПК України, якою визначено загальні вимоги до складання протоколу. Протокол виступає основною письмовою формою відображення перебігу і результатів процесуальної дії у випадках, коли її проведення відповідно до вимог закону підлягає такому документуванню. Його зміст має забезпечувати можливість у подальшому встановити, за яких умов, ким, за участю яких осіб та в якій послідовності проводилася відповідна процесуальна дія, а також які результати були отримані внаслідок її проведення [98].

Вимоги до змісту протоколу спрямовані на забезпечення повноти та достовірності відображення обставин проведеної процесуальної дії. У ньому фіксуються відомості про місце і час її проведення, учасників, послідовність

здійснених дій, виявлені об'єкти, отримані результати та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. Належне оформлення протоколу має суттєве значення для подальшої перевірки законності проведеної слідчої (розшукової) дії та оцінювання одержаних у її результаті відомостей у процесі доказування [98].

Разом із тим положення ст. 104 КПК України встановлюють лише загальні вимоги до протокольної форми фіксації. Зміст конкретного протоколу визначається також особливостями тієї слідчої (розшукової) дії, результати якої в ньому відображаються. Тому загальні правила документування доповнюються спеціальними приписами інших норм КПК України, що регламентують порядок проведення обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту та інших процесуальних дій [98].

Так, під час проведення обшуку в протоколі повинні бути належним чином відображені не лише загальні відомості про перебіг процесуальної дії, а й інформація про виявлені та вилучені предмети, документи чи інші об'єкти, їх індивідуальні ознаки, місце виявлення та інші обставини, що можуть мати доказове значення. Аналогічно при проведенні огляду житла чи іншого володіння особи документуванню підлягають обставини проведення відповідної дії, склад її учасників, виявлені об'єкти та послідовність їх дослідження. Якщо закон передбачає обов'язкову участь понятих, відомості про їх залучення та участь також мають бути відображені у протоколі [98].

Таким чином, процесуальне значення протоколу слідчої (розшукової) дії не зводиться до формального засвідчення факту її проведення. За допомогою протоколу відомості про перебіг і результати відповідної дії набувають установлені законом процесуальної форми, що створює передумови для їх подальшої перевірки, оцінки та використання у кримінальному процесуальному доказуванні [98].

Подібні спеціальні вимоги встановлені й для інших слідчих (розшукових) дій, а саме: 1) протокол допиту має включати детальний виклад показань, питання та відповіді, а також відомості про застосування технічних засобів

фіксації; 2) протокол огляду місця події повинен містити детальний опис обстановки, виявлених слідів та предметів, що мають значення для досудового розслідування; 3) протокол слідчого експерименту має фіксувати умови проведення, порядок дій та отримані результати [98].

Отже, ст. 104 КПК України забезпечує єдині стандарти, але водночас залишає місце для застосування додаткових вимог, які конкретизуються для певних видів слідчих (розшукових) дій. Це дозволяє слідчим (детективам) ефективно фіксувати результати досудових розслідувань з урахуванням особливостей конкретної ситуації та забезпечує належність протоколів, як доказів. Майже для кожної слідчої (розшукової) дії законодавство передбачає певні особливості оформлення протоколів, що підкреслює важливість гнучкого підходу до процесу документування для дотримання вимог кримінального процесуального закону [99]. Зазначені положення в комплексі забезпечують прозорість, достовірність та законність процесу документування слідчих (розшукових) дій. Правильне застосування відповідних норм гарантує захист прав учасників процесу та підвищує якість доказової бази.

Водночас, ст. 104 КПК України хоч й регламентує порядок складання протоколів за результатами проведення слідчих (розшукових) дій, проте не надає визначення самого поняття «протокол». Не зазначається про це й в ст. 3 КПК України (Визначення основних термінів Кодексу) [98]. Проте, науковці, зазвичай, визначають протокол як письмовий процесуальний документ, який є формою відображення фактів, отриманих у ході розслідування, із зазначенням обставин їх отримання [51, с. 56].

У загальному значенні термін «документ» походить від лат. *documentum* – свідчення, доказ чого-небудь. Документ – матеріальний об'єкт, у якому зафіксовані відомості про які-небудь факти, що відбулися, чи передбачувані. У судово-слідчій практиці розрізняють такі види документів: 1) письмові (тексти, цифри та інші записи); 2) графічні (креслення, малюнки, схеми); 3) фотодокументи; 4) кіно- та відеодокументи; 5) фонодокументи. Документи можуть бути виготовлені рукописним, машинописним, комп'ютерним,

поліграфічним або іншим способом, за допомогою письмових знаків, інших графічних зображень, виконаних чорнилами, пастами для кулькових ручок, тушшю, олівцем, друкарською фарбою або іншою речовиною. Документи відрізняються за формою, розмірами, захисними засобами, текстом та іншими елементами [91, с. 126–127].

Так, на думку І. М. Бацько, протокол – це кримінально-процесуальний документ, у якому описуються і посвідчуються зміст і наслідки будь-якої дії, що здійснюється органом дізнання, слідчим, прокурором або судом [9]. В. Ю. Шепітько зазначає, що протокол – це офіційний процесуальний документ, що складається в письмовій формі з метою фіксації слідчої дії, яка має доказове значення, і засвідчує її перебіг та результат [211; 210]. О. Г. Калиновський вказує, що протокол слідчої (розшукової) дії – це письмовий документ, у якому особа, яка проводить розслідування, фіксує всі істотні обставини, що мали місце під час відповідної процесуальної дії, з метою забезпечення доказової функції та подальшого використання в суді [66]. Згідно з Науково-практичним коментарем до КПК України протокол є первинним письмовим доказовим документом, який засвідчує хід і результати слідчої (розшукової) дії, відповідає встановленим законом вимогам і підлягає оцінці за критеріями допустимості, достовірності та належності [100]. В. М. Іщенко наголошує, що особливість правової природи протоколів слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони становлять, з одного боку, засіб фіксації доказової інформації, а з іншого – самостійний доказ [63, с. 42–45].

У цьому аспекті, акцентуємо увагу на тому, що з метою дослідження відображення обставин вчинення кримінального правопорушення у матеріалах кримінального провадження в науці застосовується два терміни – закріплення доказів і фіксація доказів. Проте не завжди в них вкладається однаковий зміст. Процесуалісти частіше оперують термінами «процесуальне закріплення», «процесуальне оформлення» результатів слідчої (розшукової) дії, розуміючи під цим посвідчення і документування зібраної інформації. Криміналісти, як правило, використовують термін «фіксація», відносячи його до таких об'єктів,

як сліди, результати огляду місця події, речові докази тощо, маючи на увазі в основному матеріальне закріплення ознак вказаних об'єктів. Серед цілого ряду окремих криміналістичних теорій вчення про фіксацію доказової інформації займає одне з найважливіших місць як за своєю практичною значимістю, так і за актуальністю. Це пояснюється тим, що проблематика фіксації доказової інформації – невід'ємна частина комплексу проблем, пов'язаних з вивченням і використанням закономірностей пошуку і виявлення доказової інформації. Її актуальність і важливість пояснюється тим значенням, як кримінально-процесуальним, так і криміналістичним, яке має фіксація доказової інформації в процесі доказування, тією роллю, що значення фіксації доказової інформації відіграє як стимул розвитку, удосконалення засобів і методів у криміналістичній науці. У той же час формування даної окремої криміналістичної теорії не можна вважати завершеним, оскільки нові засоби фіксації, що з'явилися в останній час, змушують переглянути ряд процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій щодо здійснення процесів фіксації [12, с. 13].

З огляду на це, засвідчувальна функція протоколів слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що за їх допомогою фіксується інформація, необхідна для її збереження та подальшої передачі. У протоколі зазначеної дії відображаються відомості про час, місце, учасників, хід і результати проведення слідчої (розшукової) дії. Оскільки слідча (розшукова) дія має здійснюватися з дотриманням вимог кримінального процесуального закону, то зміст протоколу дає змогу перевірити, чи було дотримано встановлений порядок її проведення. Саме тому закон містить чіткі вимоги до змісту та форми протоколів. Ці вимоги безпосередньо реалізують засвідчувальну функцію протоколу як процесуального документа.

Пізнавальне значення протоколу слідчої (розшукової) дії безпосередньо поєднується з його засвідчувальним призначенням. За допомогою цього процесуального документа фіксуються відомості про перебіг відповідної дії, встановлені обставини та отримані результати, які надалі можуть використовуватися у кримінальному процесуальному доказуванні. Відомості,

належним чином відображені у протоколі, можуть враховуватися слідчим і прокурором під час прийняття процесуальних рішень, а в подальшому підлягають оцінюванню судом. Водночас зміст протоколу має значення і для інших учасників кримінального провадження, оскільки дає їм можливість обґрунтовувати власну процесуальну позицію та реалізовувати надані законом права й інтереси.

Натомість, зміст інформаційної функції протоколу слідчої (розшукової) дії полягає у цілеспрямованому документуванні відомостей про проведення такої дії, а також установлених у її ході фактичних даних, з метою їх збереження, процесуального закріплення та подальшої передачі учасникам кримінального провадження, для яких ця інформація має доказове значення. Така функція забезпечує відтворення фактичних обставин, що були безпосередньо зафіксовані під час процесуальної дії, і, відповідно, гарантує об'єктивність та достовірність доказової інформації. Втім, інформаційна функція має складну внутрішню структуру та включає кілька взаємопов'язаних елементів. Однією з ключових характеристик протоколу у цьому контексті є його інформаційна ємність, під якою мається на увазі реальний обсяг значущих відомостей, що містяться в документі. У розрізі цього інформаційна ємність протоколу слідчої (розшукової) дії визначається сукупністю фактичних даних, встановлених у ході проведення відповідної дії, які можуть мати доказове значення. Від цього обсягу і залежить процесуальна цінність протоколу як джерела доказів. Слід додати, що у межах реалізації інформаційної функції логічно виділяються ще дві похідні, але самостійні функції.

Функція збереження інформації, яка спрямована на забезпечення фіксації процесуально значущих фактів та гарантію їх незмінності в часі. Завдяки дотриманню вимог до форми і змісту протоколу створюються умови для збереження первинної, достовірної інформації. Комунікативна функція – полягає в забезпеченні безперервного інформаційного зв'язку між різними стадіями кримінального провадження, а також між суб'єктами, які беруть у ньому участь. Ця функція сприяє передачі відомостей у часі й просторі, дозволяючи іншим

учасникам процесу (слідчому судді, прокурору, захиснику, суду) об'єктивно оцінити факти, зафіксовані в протоколі. Хоча вона є складовою частиною ширшої інформаційної функції, комунікативна функція має власну специфіку, пов'язану з динамікою руху інформації у кримінальному процесі [10].

Таким чином, інформаційна функція протоколу слідчої (розшукової) дії реалізується через документальне закріплення фактичних обставин, що мають доказове значення, а її реалізація забезпечує не лише достовірне відтворення подій минулого, але й формує підґрунтя для оцінки доказів усіма суб'єктами кримінального процесу.

Виходячи з урахуванням положень кримінальної процесуальної доктрини, протокол виконує й інші функції. Окрім зазначених, які є основними, протокол забезпечує: а) процесуальну прозорість – дозволяє сторонам кримінального провадження переконатися у законності дій слідчих і прокурорів; б) гарантії дотримання прав – захищає права учасників слідчих (розшукових) дій, які мають можливість ознайомитися з його змістом і висловити зауваження чи доповнення. в) контрольну функцію – є засобом перевірки дотримання процесуальних норм на стадіях досудового розслідування та судового розгляду [86; 137, с. 81].

Враховуючи вищевикладене під протоколом слідчої (розшукової) дії пропонуємо розуміти – процесуальний документ письмової форми, складений уповноваженою службовою особою в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством, з метою офіційного, повного та об'єктивного фіксування ходу, змісту, учасників, обставин і результатів проведення конкретної слідчої (розшукової) дії, який виступає джерелом доказів і підлягає дослідженню та оцінці в кримінальному провадженні.

Відповідно до сформованого визначення, у світлі ст. 104 КПК України, а також й інших доктринальних підходів щодо протоколів слідчих (розшукових) дій, доцільно виокремити й низку ключових ознак, що дозволили розробити його основне визначення. Зокрема, протокол має бути:

1. Письмовим – фіксується у встановленій законом формі.

Протокол слідчої (розшукової) дії є письмовою формою процесуального

закріплення відомостей про її проведення, перебіг та отримані результати. Загальні вимоги до побудови і змісту такого документа визначені ст. 104 КПК України. Закон передбачає, що протокол має складатися з трьох взаємопов'язаних частин – вступної, описової та заключної, кожна з яких виконує окреме призначення у фіксації процесуальної дії [98].

У вступній частині зазначаються відомості, що дають змогу ідентифікувати саму процесуальну дію та умови її проведення. До них належать дані про місце і час здійснення слідчої (розшукової) дії, її найменування, особу, яка її проводить, а також інших учасників. Якщо під час проведення процесуальної дії застосовуються технічні засоби фіксації, у протоколі відображаються відомості про попереднє повідомлення учасників щодо їх використання, основні характеристики відповідних технічних засобів і носіїв інформації, а також умови їх застосування [98].

Описова частина призначена для послідовного відображення перебігу процесуальної дії. У ній фіксуються здійснені дії, встановлені обставини та відомості, що можуть мати значення для конкретного кримінального провадження. У цій же частині зазначаються виявлені, одержані або добровільно надані речі, документи та інші об'єкти, які пов'язані з результатами проведеної слідчої (розшукової) дії [98].

У заключній частині узагальнюються результати процесуального оформлення проведеної дії. Тут відображаються дані про вилучені предмети й документи та способи їх ідентифікації, виготовлені дублікати чи копії документів, у тому числі копії комп'ютерних даних, порядок ознайомлення учасників зі змістом протоколу, а також внесені ними зауваження і доповнення. Така структура забезпечує послідовне документування як організаційних умов проведення слідчої (розшукової) дії, так і її фактичного перебігу та кінцевих результатів [98].

2. Офіційним – складеним уповноваженою особою в межах повноважень.

Відповідно до положень КПК України, протоколи слідчих (розшукових) дій мають право складати:

1) слідчий – посадова особа органу досудового розслідування, яка відповідно до ст. 40 КПК України уповноважена здійснювати досудове розслідування та фіксувати його хід у формі відповідних протоколів [98];

2) прокурор, який відповідно до ст. 36 КПК України здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, має право самостійно проводити окремі слідчі (розшукові) дії та складати протоколи таких дій [115];

3) дізнавач, як це передбачено у ст. 39-1 КПК України, має право проводити досудове розслідування у формі дізнання та фіксувати хід відповідних дій у протоколах, що мають доказове значення у кримінальному провадженні [184].

3. Детальним – містити відомості про місце, час і учасників дії, її перебіг та результати, а також додатки (схеми, фототаблиці, відеозаписи, інші додаткові матеріали, що конкретизують перебіг дії).

Належне процесуальне оформлення протоколу передбачає не лише відображення в ньому відомостей про місце, час, склад учасників, перебіг і результати проведеної процесуальної дії, а й дотримання встановленого порядку його завершення та засвідчення. Після складання протоколу особам, які брали участь у проведенні процесуальної дії, має бути забезпечена можливість ознайомитися з його змістом. У разі наявності зауважень чи доповнень вони вносяться до протоколу до його підписання. Підписання документа учасниками підтверджує їх ознайомлення з відображеними в ньому відомостями та дає можливість у подальшому встановити, чи відповідає письмова фіксація фактичному перебігу проведеної дії.

Кримінальний процесуальний закон передбачає також окремий порядок дій у випадках, коли учасник не може особисто підписати протокол. За наявності фізичних вад або інших обставин, що перешкоджають особистому підписанню документа, ознайомлення такої особи з його змістом здійснюється за участю захисника або законного представника, який своїм підписом підтверджує як зміст протоколу, так і неможливість його підписання відповідним учасником. Інший порядок застосовується у випадку свідомої відмови особи від підписання

протоколу. Така відмова підлягає обов'язковій фіксації, а самій особі надається можливість викласти причини свого рішення письмово. Відомості про відмову та надані пояснення засвідчуються у передбаченому законом порядку захисником, законним представником, а за їх відсутності – понятими.

Зміст протоколу може доповнюватися іншими матеріалами, які більш повно відображають перебіг і результати проведеної процесуальної дії. Відповідно до ст. 105 КПК України до нього можуть долучатися спеціально виготовлені копії та зразки об'єктів, речей або документів, письмові пояснення спеціалістів, стенограми, аудіо- та відеозаписи, фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерних даних та інші матеріали, що конкретизують або пояснюють зміст протоколу. Такі додатки повинні бути належним чином оформлені, збережені та засвідчені особами, які брали участь у їх виготовленні або вилученні [98].

З огляду на функціональне призначення додатків до протоколу вважаємо доцільним поширити відповідний підхід і на опис речей та документів, отриманих під час тимчасового доступу до речей і документів. Такий опис, на нашу думку, має оформлюватися як самостійний додаток до протоколу, що сприятиме чіткому визначенню обсягу отриманих матеріалів, їх індивідуалізації та подальшому використанню у кримінальному процесуальному доказуванні. У зв'язку з цим відповідні положення КПК України потребують уточнення.

У випадку фіксування процесуальної дії під час досудового розслідування за допомогою технічних засобів про це зазначається у протоколі. Якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього. Запис, здійснений за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів під час проведення слідчим, прокурором обшуку, є невід'ємним додатком до протоколу. Дії та обставини проведення обшуку, не зафіксовані у записі, не можуть бути внесені до протоколу обшуку та використані як доказ у кримінальному провадженні [98]. Водночас, у цій частині статті не вказано про дізнавача як

уповноважену особу на проведення слідчих (розшукових) дій. У зв'язку з чим, необхідно внести зміни та виправити законодавчу прогалину.

Після складання протоколу слідчої (розшукової) дії відповідні додатки підлягають оцінці разом із самим протоколом. З огляду на зазначене, доречним є розгляд протоколу слідчої (розшукової) дії та доданих до нього матеріалів як єдиного комплексу джерел доказів. При цьому кожен із цих елементів може містити різний за характером і обсягом обсяг доказової інформації та доповнювати інший. Отже, як протокол, так і додаткові матеріали становлять складне багатокомпонентне джерело доказів, окремі частини якого регулюються різними процесуальними нормами залежно від їхньої природи та призначення. Це твердження повною мірою стосується й таких об'єктів, як фотозйомка, відеозапис, або звукозапис, що долучаються до протоколів. Зазначені матеріали можуть виконувати декілька процесуальних функцій: уточнення обставин, зафіксованих у письмовій частині протоколу; розкриття фактів, відсутніх в інших доказах; перевірка правомірності доказів, що містяться в інших джерелах; контроль за дотриманням прав учасників провадження під час проведення слідчих (розшукових) дій.

4. Заснований на об'єктивності – повинен містити неупереджене, точне й вичерпне відображення дій та обставин, що мали місце, без суб'єктивних оцінок з боку слідчого чи прокурора. Це означає, що протокол повинен фіксувати фактичні дані, отримані під час проведення слідчої (розшукової) дії, без домислів, припущень або особистих висновків уповноваженої особи. Такий підхід забезпечує достовірність і надійність протоколу як джерела доказів у кримінальному провадженні. Згідно з науково-практичним коментарем до ст. 104 КПК України, протокол процесуальної дії є письмовим актом, у якому слідчий або прокурор зазначає послідовність дій та отримані в результаті процесуальної дії відомості, важливі для кримінального провадження, у тому числі виявлені або надані речі та документи. Це підкреслює необхідність об'єктивного та точного фіксування всіх обставин без суб'єктивних оцінок [208; 77, с. 120–125; 115, с. 327–331].

5. Процесуально значущий – має доказове значення у кримінальному провадженні й підлягає оцінці відповідно до ст. 94 КПК України. Згідно з тлумаченням, наведеним у Науково-практичному коментарі до КПК України, протоколи слідчих (розшукових) дій набувають доказового значення лише за умови дотримання вимог до форми та змісту, встановлених законом. У коментарі особливо наголошується, що така документація повинна містити повні й достовірні відомості, оформлені згідно зі ст. 104 КПК України, і лише тоді вона має процесуальну силу. Протокол не лише фіксує факт проведення слідчої дії, а й є самостійним джерелом доказів, що може бути безпосередньо використаний у процесі доведення [115, с. 330]. Також підкреслюється, що в протоколі мають бути відображені не лише події та дії, але й дотримання процесуального порядку їх виконання, зокрема, присутність понять, прав учасників, права на захист тощо.

Також дослідники відзначають, що неналежно оформлений протокол може бути визнаний недопустимим доказом, що тягне за собою втрату значної частини доказової бази сторони обвинувачення. Наприклад, О. М. Ященко вказує, що навіть формальні помилки в складанні протоколу (відсутність підписів, нечітке зазначення часу чи місця проведення дії, неідентифіковані учасники тощо) можуть бути підставою для визнання такого документа недопустимим у розумінні ст. 86 КПК України. Як наслідок, докази, отримані таким шляхом, не можуть використовуватися в судовому провадженні, що прямо впливає на ефективність та обґрунтованість обвинувачення [219, с. 88–89]. У деяких випадках, як свідчить аналіз судової практики, суди визнають недопустимими навіть ті протоколи, які формально складені правильно, але не відображають дійсного змісту або суперечать іншим доказам у справі.

Таким чином, процесуальна значущість протоколу слідчої (розшукової) дії напряду залежить від належної правової форми, що, у свою чергу, вимагає високого рівня професіоналізму з боку особи, яка його складає – слідчого, прокурора або дізнавача. Саме правильне оформлення протоколів гарантує дотримання принципу законності під час досудового розслідування та сприяє

формуванню належної доказової бази у кримінальному провадженні.

6. Уніфікований – оформлюється за типовою процесуальною формою (у тому числі згідно з інструкціями та методичними рекомендаціями Міністерства внутрішніх справ України та Офісу Генерального прокурора тощо). Зазначене уніфіковане оформлення забезпечує цілісність та стандартизованість фіксації слідчих (розшукових) дій, що гарантує дотримання прав учасників кримінального провадження.

Зокрема, Інструкція з організації досудового розслідування в органах Національної поліції України, затверджена наказом МВС України № 575 від 07 липня 2017 р., встановлює єдині підходи до оформлення процесуальних документів, у тому числі протоколів, та вимагає дотримання чіткої структури: зазначення обов'язкових реквізитів, послідовності викладу обставин, узгодженості між описом дій і зафіксованими результатами [152]. Аналогічні вимоги закріплені і в Методичних рекомендаціях щодо складання процесуальних документів у кримінальному провадженні, розроблених Офісом Генерального прокурора, в яких роз'яснюється форма, зміст і логіка складання протоколів за різними видами слідчих дій (огляд, обшук, допит, експеримент тощо) [118, с. 12–13].

Науковці наголошують, що уніфікація форми не лише полегшує аналіз змісту протоколу слідчої (розшукової) дій, а й сприяє підвищенню ефективності прокурорського нагляду та контролю, дозволяє оперативно виявляти процедурні порушення та забезпечує процесуальну сумісність протоколів. Наприклад, І. В. Гловюк зазначає, що відсутність єдиної структури або недотримання її положень може призвести до втрати доказової сили документа або до зниження його переконливості в суді, особливо у випадках, коли сторони процесу оспорюють достовірність обставин, викладених у протоколі [35, с. 142].

Отже, уніфікована структура протоколу виконує не лише технічну, але й правову функцію, будучи важливою гарантією процесуальної законності та ефективного функціонування кримінального провадження.

7. Невідкладний за часом оформлення – складається безпосередньо після

проведення дії або, за виняткових обставин, у найкоротший можливий термін (п. 2 ч. 3 ст. 104 КПК України). Як зазначається в Науково-практичному коментарі до КПК України під редакцією М. І. Хавронюка та М. І. Мельника, протоколи, складені значно пізніше після фактичного завершення слідчої дії, можуть вважатися неналежно оформленими та викликати сумніви в їхній об'єктивності й точності. Це пов'язано з тим, що суб'єктивні фактори – людська пам'ять, емоції чи вплив сторонніх осіб – можуть спотворити реальну картину подій [115, с. 333].

Крім того, згідно з Методичними рекомендаціями Офісу Генерального прокурора щодо складання процесуальних документів у кримінальному провадженні, час складання протоколу фіксується окремо, й особлива увага звертається на дотримання вимоги про його оформлення одразу після дії, оскільки затримка без належного обґрунтування розцінюється як процесуальне порушення [118, с. 14].

Дослідники також підкреслюють, що негайне документування має не лише формально-процесуальне, а й практичне значення: воно гарантує фіксацію емоційного та поведінкового стану учасників процесу, точний опис виявлених об'єктів, реакцій, коментарів тощо. Це особливо важливо для дій із високим ступенем динаміки, як-от обшук, слідчий експеримент або пред'явлення для впізнання [33, с. 147].

Згідно з ст. 106 КПК України протокол під час досудового розслідування складається слідчим або прокурором, які проводять відповідну процесуальну дію, під час її проведення або безпосередньо після її закінчення. До складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії [98]. Водночас, у ч. 1 цієї статті не зазначено про дізнавача, як уповноважену особу складати протокол під час досудового розслідування. З метою покращення стану досудового розслідування зазначену законодавчу прогалину необхідно терміново усунути.

8. Не підлягає редагуванню – після підписання не може змінюватися без

відповідної процедури (внесення виправлень із зазначенням причин). Будь-яке виправлення чи уточнення можливе виключно з дотриманням спеціальної процедури: у протоколі слідчої (розшукової) дії мають бути чітко зазначені підстави, зміст змін і особа, яка їх внесла, а також час і дата їх внесення.

Такий підхід впливає із принципів процесуальної достовірності та захисту від фальсифікації доказів. Адже протокол є первинним джерелом фіксації фактичних обставин, і його зміст прямо впливає на оцінку доказів під час судового розгляду. Як зазначає Г. П. Ярова, недопустимість редагування вже підписаних процесуальних документів є гарантією збереження достовірності та неупередженості інформації, зафіксованої у ході слідчої дії [218, с. 224].

У свою чергу, Методичні рекомендації для працівників органів досудового розслідування наголошують, що будь-яке редагування змісту підписаного протоколу без належного обґрунтування і оформлення суперечить вимогам ст. 104 КПК України і може стати підставою для визнання протоколу недопустимим доказом у кримінальному провадженні [118, с. 39].

9. Невід’ємний від кримінального провадження – має бути долучений до інших матеріалів й зберігатися в установленому порядку, що унеможливило його втрату чи фальсифікацію. Як зазначає І. Л. Беспалько, процесуальні джерела доказів, зокрема протоколи, повинні бути належним чином оформлені та збережені в матеріалах кримінального провадження, оскільки їх відсутність або неналежне оформлення може призвести до втрати доказового значення та порушення прав учасників процесу [11]. А. Г. Шиян підкреслює, що належне оформлення та збереження процесуальних документів, таких як протоколи, є запорукою дотримання принципів законності та об’єктивності у кримінальному провадженні [213].

10. Підлягає процесуальному контролю – прокурор перевіряє законність складання протоколу як частини процесуального нагляду та контролю [98].

Відповідно до ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Це включає перевірку законності складання

процесуальних документів, зокрема протоколів слідчих (розшукових) дій. Прокурор має право давати обов'язкові для виконання вказівки слідчому, дізнавачу, а також самостійно проводити слідчі (розшукові) дії або брати участь у їх проведенні. Це забезпечує ефективний контроль за дотриманням законності та прав учасників кримінального провадження. Згідно з п. 3, 4 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор уповноважений доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, а також доручати слідчому, органу досудового розслідування, відповідним оперативним підрозділам проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Таким чином, прокурор здійснює процесуальний контроль за законністю складання протоколів як частину процесуального нагляду та контролю [98; 156; 18].

Наведені вище ознаки є загальними та стосуються будь-якого протоколу слідчої (розшукової) дії. Однак з огляду на правову природу та особливості кожної такої дії, зміст, умови складання та функціональне призначення, ці документи можуть бути класифіковані за різними критеріями, що дозволяє комплексно оцінювати їх доказове значення.

На наш погляд, *за характером джерел інформації* протоколи можна умовно поділити на:

а) протоколи з матеріальними (невербальними) джерелами інформації:

– огляду, освідування, обшуку, отримання зразків;

б) протоколи з вербальними джерелами:

– допиту, одночасного допиту двох і більше осіб;

в) протоколи зі змішаними джерелами інформації:

– пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент.

За умовами формування (такий критерій дозволяє поділити протоколи за способом одержання фактичних даних):

а) протоколи, що формуються шляхом дослідження матеріальних об'єктів:

– зокрема, огляду, обшуку, освідування, отримання зразків;

б) протоколи, що фіксують усні повідомлення:

- допитів, одночасних допитів двох і більше осіб;

в) протоколи комбінованого типу:

- пред’явлення для впізнання, слідчий експеримент тощо.

За етапом кримінального провадження або залежно від стадії, на якій вони складаються:

а) протоколи, складені до внесення відомостей до ЄРДР:

- огляду місця події;

б) протоколи, складені під час досудового розслідування.

Враховуючи процесуальну роль осіб, які складають протоколи, їх можна поділити на:

- складені слідчим (детективом) (ст. 40 КПК України);

- оперативним працівником за дорученням слідчого;

- уповноваженою особою органу дізнання (ст. 39 КПК);

- прокурором (ст. 36 КПК України).

Крім основних, можливі також умовні класифікації:

а) за наявністю понятих: протоколи з обов’язковою участю понятих (огляд, обшук житла чи іншого володіння особи);

б) за участю спеціалістів;

в) за формою фіксації: текстові, звуко-відеозапису.

Сьогодні, у кримінальному процесі України спостерігається тенденція до впровадження електронного документообігу, що зумовлює необхідність адаптації традиційних паперових протоколів слідчих (розшукових) дій до нових технологічних реалій. Зазначимо, що нині, електронно-цифрові або електронні (цифрові) докази переважно визначають як інформацію, що зберігається або передається в електронній (цифровій) формі, отримана в передбаченому КПК України порядку (М.В. Гуцалюк, В.Д. Гавловський, В.Г. Хахановський та ін.) [23, с. 54]. Проте, перехід до змішаного (паперового та електронного) провадження супроводжується низкою проблемних питань, які потребують окремого аналізу.

Подальший розвиток електронного документообігу в кримінальному

провадженні пов'язаний із запровадженням інформаційно-комунікаційної системи досудового розслідування. Відповідно до ст. 106-1 КПК України така система призначена для створення, накопичення, зберігання, пошуку, опрацювання та передавання матеріалів і відомостей, що стосуються конкретного кримінального провадження. Її використання передбачено для слідчого, дізнавача, прокурора, слідчого судді та суду, а також, за згодою, для захисника. Інші учасники кримінального провадження також можуть користуватися відповідними можливостями у порядку та межах, визначених законодавством і положенням про функціонування системи [98].

Використання такої системи дає можливість здійснювати обіг матеріалів досудового розслідування в електронній формі, у тому числі передавати процесуальні документи та надавати їх копії або примірники. За необхідності вони можуть бути оформлені й у паперовому вигляді. Окреме значення має положення про те, що документи, створені або погоджені в інформаційно-комунікаційній системі із застосуванням кваліфікованого електронного підпису, а також їх електронні чи паперові примірники визнаються оригіналами [98].

Функціональне призначення інформаційно-комунікаційної системи досудового розслідування не обмежується лише зберіганням процесуальних матеріалів. Її впровадження спрямоване на формування єдиного електронного середовища для роботи суб'єктів кримінального провадження, забезпечення оперативного обміну інформацією, автоматизацію окремих процесів, скорочення часових витрат та підвищення ефективності інформаційно-пошукової й аналітичної роботи. Крім того, система має забезпечувати формування аналітичних даних, необхідних для прийняття відповідних рішень, та взаємодію з іншими інформаційними ресурсами [153].

До основних її функціональних можливостей належать створення й оброблення матеріалів кримінальних проваджень, їх централізоване та захищене зберігання, електронний обмін документами між уповноваженими суб'єктами, спільна робота з ними, диференційований доступ до відомостей залежно від наданих повноважень, інтеграція з іншими інформаційними системами та

автоматизоване формування аналітичної звітності [153]. У сукупності це створює передумови для поступового переходу від традиційного паперового документообігу до електронної форми ведення матеріалів кримінального провадження.

Разом із тим нормативне регулювання електронного документування слідчих (розшукових) дій залишається недостатньо деталізованим. Положення КПК України не визначають у повному обсязі спеціальний порядок складання, зберігання, перевірки та подальшого використання електронних протоколів таких дій. Внаслідок цього виникає потреба в уточненні вимог до їх форми, реквізитів, засвідчення, збереження цілісності та порядку долучення до матеріалів кримінального провадження. Вирішення цих питань набуває особливого значення з огляду на розширення електронного документообігу та використання цифрової інформації у доказуванні.

Особливості електронної інформації зумовлюють і специфіку роботи з нею у кримінальному провадженні. На відміну від традиційних матеріальних об'єктів, така інформація може бути безпосередньо недоступною для сприйняття без використання відповідних технічних засобів або спеціальних знань. У певних випадках її виявлення, копіювання чи вилучення потребує участі спеціаліста. Крім того, цифрові дані є чутливими до зовнішнього впливу: вони можуть бути змінені, пошкоджені або втрачені внаслідок технічних несправностей, фізичного впливу на носій, особливостей роботи програмного забезпечення чи автоматичного перезапису інформації [6, с. 125].

Іншою характерною рисою є можливість багаторазового копіювання цифрових даних без погіршення їх якості. При цьому електронна інформація може бути створена як безпосередньо людиною, так і автоматично внаслідок функціонування відповідної інформаційної системи. Вона здатна передаватися через електронні мережі без постійного зв'язку з конкретним матеріальним носієм, що суттєво відрізняє її від традиційних речових об'єктів. Такі властивості обумовлюють необхідність спеціального порядку її виявлення, фіксації, копіювання, збереження, перевірки та оцінки у кримінальному провадженні [1,

с. 252].

З огляду на це подальше нормативне врегулювання електронних протоколів слідчих (розшукових) дій має враховувати не лише загальні вимоги до процесуальної форми, а й технічні особливості створення, засвідчення, збереження та перевірки електронної інформації. Це дозволить забезпечити належну фіксацію результатів відповідних процесуальних дій та створити умови для їх подальшого використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

По-друге, електронні докази, зокрема протоколи, повинні відповідати вимогам щодо автентичності, цілісності та допустимості. Проте, на практиці виникають труднощі з підтвердженням цих характеристик, що може призвести до відхилення таких доказів судом [82].

По-третє, вдосконалення електронного документообігу вимагає значних технічних та організаційних ресурсів. Недостатнє забезпечення, відсутність відповідного програмного забезпечення та недостатній рівень підготовки фахівців можуть стати суттєвими перешкодами на шляху до ефективного використання електронних протоколів слідчих (розшукових) дій.

Отже, протоколи слідчих (розшукових) дій мають складну й багатовимірну правову природу, що зумовлена їх функціональним призначенням у кримінальному провадженні. Вони є не лише технічним засобом фіксації ходу та результатів слідчих (розшукових) дій, але й процесуальним документом, що виступає джерелом доказів, а також гарантією дотримання прав учасників провадження. Правова природа протоколу проявляється через його нормативно визначену форму та зміст, закріплені у ст. 104 КПК України, які є обов'язковими. Недотримання вимог до складання протоколу слідчої (розшукової) дії може спричинити визнання зібраної інформації недопустимим доказом, що підкреслює його центральну роль у забезпеченні законності та справедливості кримінального провадження.

1.3. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі

Зміст і спрямованість кримінальної процесуальної діяльності визначаються завданнями кримінального провадження, закріпленими у ст. 2 КПК України. Вони охоплюють захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, забезпечення прав та законних інтересів учасників провадження, а також проведення досудового розслідування і судового розгляду таким чином, щоб відповідальності зазнала особа, винуватість якої належно встановлена, а невинувата особа не була безпідставно обвинувачена, засуджена чи піддана невинуватому процесуальному примусу [98]. Досягнення цих завдань безпосередньо залежить від якості доказової діяльності та належного процесуального оформлення її результатів. У цьому контексті дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій зберігає актуальність з огляду на зміни умов правозастосування, розвиток технічних засобів фіксації та необхідність удосконалення процесуальної форми документування результатів досудового розслідування [13].

У процесі розслідування слідчий, дізнавач і прокурор одержують значний обсяг інформації з різних джерел та за допомогою різних процесуальних і організаційних засобів. Проте не кожна отримана інформація може бути безпосередньо покладена в основу процесуального рішення. Для використання у доказуванні відповідні відомості повинні бути одержані та закріплені у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку. З огляду на це з'ясування місця протоколу слідчої (розшукової) дії у кримінальному процесуальному доказуванні потребує звернення до взаємопов'язаних категорій доказу, процесуальних джерел доказів, їх виявлення, збирання, фіксації, перевірки та засобів доказування.

У кримінальній процесуальній науці зміст поняття доказу залишається предметом тривалої дискусії. М. Є. Шумило звертає увагу на недостатність підходу, за якого доказ розглядається виключно через одну його характеристику – як факт, інформацію або сукупність відомостей. На думку науковця, таке

звужене розуміння не дає можливості повною мірою розкрити складну природу доказу, оскільки зосередження лише на змісті, процесуальному джерелі чи способі одержання інформації залишає поза належним аналізом пізнавальні, психологічні, логічні та мовні складові доказової діяльності [215, с. 46]. Відтак доказ доцільно досліджувати не як ізольований інформаційний елемент, а у взаємозв'язку його змісту, процесуальної форми, способу одержання та подальшого використання.

На складнощі, які виникають через неоднозначне трактування доказу, звертали увагу Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський. Науковці пов'язували подвійність розуміння цієї категорії з труднощами розвитку теорії доказування та можливими помилками при використанні доказового матеріалу для обґрунтування процесуальних рішень [174, с. 84; 47, с. 120]. Близькою за змістом є позиція В. Г. Гончаренка, відповідно до якої відомості, навіть якщо вони стосуються обставин кримінального провадження, не набувають доказового значення у разі їх отримання поза визначеним законом процесуальним порядком або не з передбаченого джерела [41, с. 10].

Взаємозалежність змісту доказової інформації та форми її існування простежується і в позиції О. В. Бауліна. Автор розглядає процесуальні джерела доказів як форму, в якій відповідні відомості зберігаються та можуть бути використані у кримінальному провадженні. За такого підходу фактичні дані не можуть бути відокремлені від встановленого законом способу їх процесуального закріплення, а істотні порушення порядку введення відповідної інформації у сферу доказування здатні поставити під сумнів її допустимість [8, с. 76].

Своє бачення доказу запропонував В. П. Гмирко, який пов'язує його виникнення з установленою законом процедурою формування та надання відповідній інформації належної процесуальної форми. У цьому контексті доказове значення можуть набувати повідомлення осіб, матеріальні об'єкти та документи за умови їх включення до кримінального провадження відповідно до передбаченої законом процедури [38, с. 12; 39]. Водночас у подальших працях науковець значну роль відводить судовому дослідженню доказового матеріалу,

в межах якого сторони представляють, перевіряють і критично оцінюють матеріали, що використовуються для обґрунтування їх процесуальних позицій [38, с. 42–43; 37, с. 133]. У цьому розумінні доказовий матеріал набуває завершеного процесуального значення в умовах судової взаємодії сторін та оцінювання його судом [36, с. 33].

Наведені наукові позиції свідчать про складність відокремлення фактичних даних від процесуальної форми, у якій вони існують і використовуються. Відомості про обставини кримінального правопорушення самі по собі ще не забезпечують можливості їх застосування у доказуванні. Необхідним є дотримання встановленої законом процедури їх одержання, належного закріплення, перевірки та оцінки. У такому разі зміст доказу набуває процесуального вираження через передбачені КПК України джерела – показання, речові докази, документи та висновки експертів. Тому зміст і процесуальна форма доказової інформації перебувають у взаємозв'язку, а порушення вимог до її одержання чи оформлення може впливати на можливість подальшого використання відповідних відомостей.

Зазначене набуває особливого значення при дослідженні протоколів слідчих (розшукових) дій. За допомогою протоколу результати пізнавальної діяльності уповноваженого суб'єкта отримують процесуально визначене письмове вираження. Він фіксує не лише фактичні відомості, виявлені під час проведення відповідної дії, а й умови, послідовність та спосіб їх одержання, що дає можливість у подальшому перевірити законність проведеної дії та оцінити отримані результати з позицій вимог кримінального процесуального закону.

Початковим елементом роботи з потенційно доказовою інформацією є її виявлення. Йдеться про встановлення предметів, документів, слідів, відомостей чи інших носіїв інформації, які за попередньою оцінкою можуть мати зв'язок з обставинами кримінального провадження. На цьому етапі уповноважена особа ще не володіє остаточним висновком щодо доказового значення виявлених даних. Фактично здійснюється їх первинна оцінка з точки зору можливого зв'язку з предметом доказування. Остаточне значення відповідної інформації

може бути визначене лише після її належного дослідження, процесуального закріплення та перевірки.

Наступним важливим елементом виступає фіксація виявленої інформації. Її сутність полягає у закріпленні відомостей про встановлені факти, об'єкти та обставини у передбаченій законом формі, придатній для подальшого використання у кримінальному провадженні. При цьому процесуальному відображенню підлягає не лише зміст одержаної інформації, а й істотні відомості про спосіб, умови та засоби її отримання. Це необхідно для подальшого встановлення походження відповідних даних та перевірки дотримання вимог щодо їх допустимості [102, с. 85].

Фіксація має також інформаційно-зберігаюче призначення. Відомості, сприйняті суб'єктом доказування під час проведення процесуальної дії, переводяться у форму, яка дозволяє повторно звертатися до них на наступних етапах кримінального провадження. Завдяки цьому забезпечується накопичення доказового матеріалу, його зіставлення з іншими отриманими даними та поступове встановлення обставин, що входять до предмета доказування. Водночас фіксація має вибірковий характер, оскільки процесуальному закріпленню насамперед підлягають ті відомості, які мають значення для провадження та відповідають вимогам належності й допустимості [102, с. 85].

Важливо, що процесуальне закріплення інформації не завершує роботу з доказовим матеріалом. Відомості, зафіксовані у протоколах та інших процесуальних документах, надалі підлягають перевірці. Зміст такої діяльності полягає у встановленні правильності, достовірності та узгодженості отриманої інформації, її зіставленні з іншими матеріалами кримінального провадження та з'ясуванні обставин її одержання. У загальномовному значенні перевірка пов'язується зі встановленням правильності певних відомостей або випробуванням їх властивостей і придатності [22, с. 932]. У кримінальному процесуальному доказуванні передумови для належної перевірки формуються вже на етапі збирання та фіксації інформації, оскільки повнота і точність первинного документування безпосередньо впливають на можливість її

подальшого дослідження та оцінки.

Перевірка доказів створює передумови для більш глибокого з'ясування обставин кримінального правопорушення та подальшого оцінювання всього зібраного доказового матеріалу. У науковій літературі цей процес розглядають як поєднання двох взаємопов'язаних напрямів. Перший охоплює практичну діяльність, пов'язану з проведенням процесуальних дій та одержанням додаткових відомостей, другий – розумові операції, передусім аналіз, зіставлення та узагальнення вже наявних доказів [206, с. 67]. У такому розумінні збирання і перевірка доказів становлять послідовні елементи формування фактичної основи кримінального процесуального доказування, результати якого надалі використовуються при складанні процесуальних документів, обґрунтуванні висновків і мотивуванні відповідних рішень.

Особливість кримінального процесуального пізнання полягає в його переважно ретроспективному характері. Слідчий, дізнавач, прокурор і суд безпосередньо не сприймають подію кримінального правопорушення в момент її виникнення, а відновлюють її перебіг за інформацією, що збереглася у матеріальному середовищі, документах, пам'яті осіб та інших джерелах. Б. Є. Лук'янчиков пов'язує таку властивість доказування з тим, що будь-яка подія перебуває у взаємозв'язку з навколишніми процесами та спричиняє певні зміни, які можуть бути виявлені й досліджені у подальшому. Тому доказування здійснюється після завершення або початку відповідної події та ґрунтується на пізнанні залишених нею слідів і відображень [111, с. 120].

У науці кримінального процесу відсутнє єдине бачення змісту доказування. В. Т. Нор пов'язував його з діяльністю уповноважених державних органів та інших учасників процесу щодо збирання, закріплення, перевірки й оцінки фактичних даних у передбаченій законом процесуальній формі [130, с. 74–75]. При цьому науковець особливого значення надавав установленню фактичних обставин кримінального правопорушення, розглядаючи прагнення до достовірного пізнання події як одну з основних засад, що визначає спрямованість доказової діяльності та зміст процесуальних рішень [129, с. 1].

Близький за змістом підхід простежується у працях М. М. Михеєнка та Ю. М. Грошевого. М. М. Михеєнко характеризував доказування через збирання, формування, перевірку й оцінку доказів та їх процесуальних джерел, доповнюючи цей процес формулюванням певних положень і наведенням аргументів на їх підтвердження [123, с. 117]. Ю. М. Грошевий, своєю чергою, пов'язував доказову діяльність не лише з одержанням і оцінюванням доказів, а й із прийняттям на їх основі процесуальних рішень та належним обґрунтуванням таких рішень [47, с. 12]. Таким чином, у наведених підходах доказування охоплює як пізнавальну діяльність, так і процесуальне оформлення її результатів.

У межах цих наукових позицій важливого значення набуває проблема встановлення фактичних обставин кримінального провадження. У теорії доказування її традиційно пов'язують із категорією істини як результатом пізнавальної діяльності, що має відповідати реальним обставинам події. У кримінальному процесі таке пізнання спрямоване на достовірне встановлення фактичних даних, необхідних для правильного вирішення кримінального провадження [47, с. 12–13]. При цьому протоколи слідчих (розшукових) дій виступають одним із засобів процесуального закріплення відомостей, за допомогою яких відповідні обставини можуть бути відтворені, перевірені та оцінені.

Із доказуванням безпосередньо пов'язана категорія його предмета, під яким у науковій літературі розуміють сукупність фактів та обставин, установлення яких необхідне для прийняття законного й обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні. В. О. Попелюшко розглядає предмет доказування як систему матеріально-правових і процесуальних обставин, достатніх для остаточного вирішення відповідних процесуальних питань [145, с. 48]. В. В. Вапнярчук акцентує увагу на законодавчо визначеному колі обставин, які мають бути підтверджені або спростовані під час здійснення доказової діяльності у конкретному кримінальному провадженні [19, с. 238]. У підході М. М. Михеєнка предмет доказування також пов'язується із сукупністю

передбачених законом обставин, установлення яких необхідне для належного вирішення питань, що виникають у межах кримінального процесу [122, с. 132].

Окремі науковці розкривають зміст предмета доказування через категорію головного факту. В. І. Галаган, І. В. Басиста, А. В. Заклюка та інші дослідники пов'язують його з комплексом обставин, що характеризують подію кримінального правопорушення та ознаки його складу, які підлягають установленню слідчим, прокурором і судом [29; 37; 58, с. 12]. В. П. Гмирко, розвиваючи цей підхід, розглядає головний факт як сукупність юридично значущих обставин та пропонує розмежовувати нормативно визначені факти й інші обставини, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні [37, с. 18].

Законодавче визначення основних обставин, які мають бути встановлені у кримінальному провадженні, закріплено у ч. 1 ст. 91 КПК України. До них належать відомості про подію кримінального правопорушення, винуватість особи, форму вини, мотив і мету діяння, характер та розмір заподіяної шкоди, процесуальні витрати, обставини, що впливають на кримінальну відповідальність і покарання, підстави для звільнення від них, а також дані, необхідні для вирішення питань спеціальної конфіскації та застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб [98]. У сукупності зазначені обставини формують загальне законодавче орієнтування щодо змісту доказової діяльності на різних стадіях кримінального провадження [101, с. 241].

Однією з першочергових обставин, що підлягають установленню, є сама подія кримінального правопорушення. Її зміст не може зводитися лише до констатації факту певної поведінки, оскільки потребує з'ясування часу, місця, способу та інших суттєвих умов учинення діяння. М. Є. Шумило слушно звертає увагу на те, що не кожна подія має кримінально протиправний характер, а тому її юридична оцінка потребує співвіднесення фактично встановлених обставин з ознаками відповідного складу кримінального правопорушення. Залежно від конкретної ситуації доказове значення можуть мати також обставини, що характеризують співучасть, повторність, вчинення діяння групою осіб або інші

передбачені кримінальним законом ознаки [101, с. 242].

З наведеного вбачається, що доказування охоплює не лише одержання певної сукупності відомостей, а й їх послідовне процесуальне закріплення, перевірку, зіставлення та оцінювання у зв'язку з предметом доказування. У цій системі протоколи слідчих (розшукових) дій виконують важливу функцію, оскільки забезпечують документальне відображення способу одержання відповідної інформації, перебігу її дослідження та результатів процесуальної діяльності, що створює можливість подальшої перевірки й використання цих відомостей під час прийняття процесуальних рішень.

Узагальнюючи думки науковців, а також законодавчі положення доцільно констатувати, що предмет доказування у кримінальному провадженні – це сукупність юридично значущих обставин (фактів), що підлягають встановленню з метою ухвалення законного кримінального процесуального рішення. Структурно предмет доказування охоплює головні факти, які безпосередньо утворюють зміст кримінально-правового обвинувачення (наприклад, подія кримінального правопорушення), а також другорядні (допоміжні) факти, що підтверджують або спростовують головні факти, забезпечують їх пояснення, уточнення чи інтерпретацію (зокрема, обставини які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання тощо). У процесі доказування саме ця система фактів визначає зміст і межі кримінального провадження, а кожен із них має бути підтверджений належними, допустимими та достовірними доказами.

Результати проведеного аналізу юридичної літератури дають підстави для висновку, що такі категорії як «допустимість», «належність» та «достовірність» розглядаються майже кожним автором, який у своїй роботі торкається питань теорії кримінального процесуального доказування. Особливої актуальності ці питання набули у зв'язку з нормативною регламентацією у КПК України 2012 р. правил належності доказів (ст. 85), допустимості доказів (ст.ст. 86-90), що стало предметом уваги низки дисертаційних досліджень вітчизняних правників [176; 195; 135 та ін.] Спільним серед вчених є те, що більшість із них іменують

категорії «допустимість», «належність» та «достовірність» властивостями доказів, водночас лише окремі дослідники використовують їх при визначенні поняття доказів у кримінальному процесі. Причиною цього є той факт, що більшість фахівців теорії кримінального процесуального доказування розрізняють такі терміни як «властивості доказів» та «ознаки». Разом з тим, якщо виходити з етимологічного значення терміну [167, с. 655], то його сутність розкривається як риса, властивість, особливість кого-, чого-небудь, а властивість – це якість, ознака, характерні для кого-, чого-небудь [167, с. 703]. У зв'язку з чим, терміни «властивість» та «ознака» мають синонімічне значення. Єдність фактичних даних, відшуканих, розшуканих, виявлених (встановлених), витребуваних, вилучених, перевірених і оцінених з точки зору належності, допустимості, достовірності й оформлених (закріплених) у відповідній процесуальній формі, та їх процесуальних джерел сама по собі ще не є доказом у кримінальному провадженні. Будучи категорією об'єктивно-суб'єктивною, як слушно вказує М. А. Погорецький, вищевказана єдність може стати доказом лише тоді, коли буде визнана уповноваженим суб'єктом кримінального провадження, на що також вказується у ч. 1 ст. 84 КПК України: «...на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення кримінального провадження та підлягають доказуванню» [141, с. 16].

Враховуючи вищевикладене, роль протоколів слідчих (розшукових) дій у доказуванні полягає у встановленні обставин, що складають головний та доказові факти у кримінальному провадженні. Тільки у такому взаємозв'язку протоколи можуть розглядатись як джерело доказів, що закріплено в ч. 2 ст. 99 КПК України. Згідно з цією нормою, процесуальні документи, виступають матеріальними носіями інформації, яка може бути використана для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [98]. Тобто, протоколи слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій виконують функцію закріплення отриманих доказів і забезпечують їхню юридичну силу. Оскільки в кримінальному процесі особлива увага приділяється достовірності та

допустимості доказів, протоколи як документи мають відповідати ряду вимог. Ці вимоги регламентовані нормами КПК України і включають, зокрема, точність відображення ходу та результатів слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії, належне оформлення та обов'язкове підписання всіма учасниками [108, с. 60].

Як джерело доказів, протоколи мають низку унікальних особливостей. По-перше, вони містять первинну інформацію про обставини, виявлені під час слідчих або судових дій, що забезпечує їхню високу доказову цінність. По-друге, протоколи включають додатки, такі як фотографії, відеозаписи, схеми чи інші матеріали, які наочно підтверджують зафіксовані у них факти. Це дає можливість сторонам кримінального провадження та суду перевірити достовірність викладеної інформації [57, с. 74]. Вказане свідчить про багатогранну роль протоколів у процесі доказування. З одного боку, вони виступають як свідчення певних дій або подій, які мали місце в кримінальному провадженні. З іншого – є юридичним засобом, що забезпечує прозорість і контроль за дотриманням норм кримінального процесуального права [98].

Протокольна форма використовується для процесуального закріплення перебігу та результатів різних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у випадках, передбачених КПК України. Значення протоколу при цьому не обмежується фіксацією отриманих відомостей. Його зміст дає можливість перевірити дотримання встановленого законом порядку проведення відповідної дії, реалізацію прав її учасників, а також законність способу одержання інформації, що надалі може використовуватися у кримінальному процесуальному доказуванні. Окремі протоколи складаються не лише під час збирання чи перевірки доказів, а й для документування інших процесуально значущих обставин. Так, відповідно до ст. 208 КПК України протоколом оформлюється затримання особи, в якому відображаються відомості про підстави, час та обставини застосування цього заходу. Протокольне оформлення передбачене й на стадії судового провадження, зокрема під час огляду судом речових доказів за місцем їх знаходження або

огляду певного місця, якщо встановлені там обставини мають значення для кримінального провадження [98]. У такий спосіб протокол забезпечує збереження відомостей про процесуально значущі дії та створює можливість їх подальшої перевірки й оцінювання.

Використання доказів не завершується їх одержанням і процесуальним закріпленням. У подальшому вони включаються до обґрунтування висновків, позицій та процесуальних рішень. Така діяльність знаходить вираження у постановках, обвинувальних актах, клопотаннях, ухвалах, вироків та інших процесуальних документах. У цьому аспекті доказування охоплює не лише практичну діяльність щодо отримання відповідної інформації, а й розумову роботу суб'єкта доказування, пов'язану з аналізом окремих доказів, визначенням їх взаємозв'язку та встановленням достатності всієї сукупності для формулювання відповідного висновку [206, с. 60].

Залежно від характеру зв'язку доказової інформації з обставинами, що підлягають установленню, у теорії кримінального процесу традиційно розмежовують прямі та непрямі докази. Прямий доказ за своїм змістом безпосередньо підтверджує або спростовує певну обставину предмета доказування. У такому випадку особливого значення набуває перевірка достовірності джерела, з якого отримано відповідні відомості, а також дотримання встановленого законом порядку їх одержання.

Інший характер має використання непрямих доказів. Кожен із них окремо, як правило, не дає можливості сформулювати остаточний висновок щодо обставини, яка підлягає доказуванню, однак установлює певний проміжний факт, пов'язаний із нею. Тому доказове значення таких відомостей розкривається через їх зіставлення та оцінювання у сукупності. Вони повинні узгоджуватися між собою, мати логічний зв'язок із досліджуваною подією та в сукупності давати достатні підстави для відповідного висновку. Наявність істотних суперечностей між непрямыми доказами, навпаки, потребує додаткової перевірки їх достовірності, походження та зв'язку з обставинами кримінального провадження. Тому складність роботи з непрямыми доказами не свідчить про їх

меншу доказову цінність, а лише зумовлює підвищені вимоги до їх системного аналізу.

Характер доказу не є незмінним і визначається тією обставиною, для встановлення якої він використовується. Одні й ті самі фактичні дані можуть безпосередньо підтверджувати одну обставину і водночас лише опосередковано свідчити про іншу. Такий підхід має враховуватися і при оцінці відомостей, закріплених у протоколах слідчих (розшукових) дій, оскільки доказове значення зафіксованої інформації залежить від її зв'язку з конкретними елементами предмета доказування.

Із предметом доказування тісно пов'язане визначення його меж. Вони характеризують необхідний обсяг доказового матеріалу, достатній для достовірного встановлення обставин конкретного кримінального провадження та прийняття відповідного процесуального рішення. При цьому значення мають не лише кількість одержаних доказів, а й їх якісні властивості, взаємна узгодженість та здатність підтверджувати обставини, передбачені ст. 91 КПК України. Невиправдане звуження меж доказування створює ризик прийняття недостатньо обґрунтованого рішення та порушення прав учасників провадження. Надмірне ж їх розширення може призвести до проведення процесуальних дій, які не обумовлені реальною потребою доказування, зайвих витрат часу та інших ресурсів досудового розслідування [101, с. 242].

Значну роль у формуванні доказової основи кримінального провадження відіграють слідчі (розшукові) дії. А. П. Гагаловська, В. А. Журавель, О. А. Струць, К. О. Чаплинський та інші дослідники пов'язують їх проведення із виявленням, одержанням, перевіркою та процесуальним закріпленням відомостей, необхідних для встановлення обставин кримінального правопорушення [27, с. 11; 55, с. 197; 177, с. 11; 199]. При цьому протокол відповідної дії фіксує не лише її кінцевий результат, а й істотні умови та спосіб одержання інформації, що має значення для подальшого вирішення питання про її належність і допустимість.

Способи збирання доказів сторонами кримінального провадження

визначені ст. 93 КПК України. Сторона обвинувачення реалізує відповідні повноваження, зокрема, шляхом проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, одержання речей, документів, відомостей, висновків експертів та інших матеріалів, а також проведення передбачених законом процесуальних дій. Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, використовують передбачені законом способи отримання відповідних матеріалів, можуть ініціювати проведення окремих процесуальних дій та здійснювати іншу дозволена законом діяльність, спрямовану на подання суду належних і допустимих доказів [98].

Таким чином, доказова діяльність поєднує практичний і розумовий компоненти. Перший пов'язаний із виявленням, отриманням та процесуальним закріпленням нової інформації, другий – з її аналізом, зіставленням, перевіркою та використанням для обґрунтування процесуальних висновків. Протоколи слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій посідають у цьому процесі особливе місце, оскільки забезпечують документальне відображення умов, перебігу й результатів відповідної діяльності. Завдяки цьому в подальшому можливо відтворити обставини одержання доказової інформації, перевірити законність проведеної дії та оцінити обґрунтованість процесуальних рішень, прийнятих із використанням її результатів [16, с. 84–86].

Отже, межі доказування – це обсяг фактичних даних, що підлягають встановленню, дослідженню та правовому обґрунтуванню у конкретному кримінальному провадженні, визначений, насамперед, предметом доказування, процесуальними завданнями і характером обставин кримінального провадження. У розрізі здійснюваного дослідження, межі доказування формуються, зокрема, на основі протоколів слідчих (розшукових) дій як процесуальних джерел доказів, що фіксують хід і результати збирання відомостей про факти, які мають значення для вирішення провадження по суті. Саме через зміст і належність даних, зафіксованих у протоколах (обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту тощо), встановлюється, які обставини потребують подальшої перевірки або вже є належним чином підтвердженими. У правозастосовній практиці значення

протоколів як джерела доказів зумовлюється ще й тим, що вони гарантують дотримання прав учасників провадження. До прикладу, якщо протокол слідчої (розшукової) дії оформлений із порушеннями або містить неточності, це може вплинути на подальшу правову долю доказу в судовому розгляді. Саме тому правильність складання протоколів слідчих (розшукових) дій напряду впливає на ефективність процесу доказування.

Під час характеристики меж доказування в науковій літературі поряд із цим поняттям зустрічається категорія «обсяг доказування». Водночас Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський застерігають від їх ототожнення, наголошуючи на відмінності змісту зазначених понять [47, с. 43]. Така позиція пояснюється особливостями пізнавальної діяльності під час досудового розслідування, яка нерідко здійснюється за умов неповноти початкової інформації. На момент одержання певних відомостей слідчий не завжди може остаточно визначити їх значення для встановлення обставин конкретного кримінального провадження. Тому в процесі перевірки версій накопичується значно ширший масив матеріалів, ніж той, який надалі безпосередньо використовується для обґрунтування остаточної процесуальних рішень.

Наприклад, під час розслідування можуть перевірятися відомості щодо причетності кількох осіб до кримінального правопорушення. Якщо надалі така причетність стосовно частини з них не підтверджується, отримані під час перевірки матеріали не втрачають факту свого існування у кримінальному провадженні. Аналогічна ситуація виникає при перевірці слідчих версій, які в подальшому не знаходять підтвердження. У цьому аспекті обсяг доказування характеризує фактично сформований у провадженні масив доказової інформації, тоді як межі доказування визначають той необхідний і достатній її рівень, який забезпечує обґрунтоване встановлення відповідних обставин [47].

Особливого значення належне документування набуває на завершальному етапі досудового розслідування. Відповідно до ст. 290 КПК України сторонам забезпечується доступ до матеріалів, які перебувають у розпорядженні іншої сторони та підлягають відкриттю [98]. Такий порядок створює можливість

ознайомитися з документами, дослідити їх зміст, виготовити необхідні копії та використати одержану інформацію для підготовки власної процесуальної позиції. Виконання вимог щодо відкриття матеріалів безпосередньо пов'язане з реалізацією права на захист і забезпеченням змагальності кримінального провадження.

З огляду на функціональне призначення протоколів, що складаються під час досудового розслідування, їх можна умовно розмежувати на дві групи. До першої належать протоколи, зміст яких безпосередньо пов'язаний з отриманням та процесуальним закріпленням відомостей, здатних мати доказове значення. Йдеться, зокрема, про протоколи огляду, обшуку, слідчого експерименту та інших слідчих (розшукових) дій, у яких відображаються обставини їх проведення та отримані результати. Подальше використання таких відомостей залежить від дотримання вимог щодо їх належності, допустимості та достовірності.

Іншу групу становлять протоколи, основне призначення яких полягає у засвідченні факту вчинення певної процесуальної дії, реалізації учасником відповідного права або виконання уповноваженою особою встановленого законом обов'язку. Такі документи насамперед підтверджують дотримання визначеної процедури та дозволяють відтворити окремі процесуальні обставини, що супроводжували кримінальне провадження [134, с. 82]. До цієї групи можуть бути віднесені документи, якими оформлюються надання доступу до матеріалів, передача певних об'єктів або інші процесуальні дії, що самі по собі не спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення.

Зокрема, документування ознайомлення сторони захисту з відкритими матеріалами дає можливість установити факт надання такого доступу, його обсяг, час та інші істотні обставини виконання вимог ст. 290 КПК України. Значення відповідного документа полягає не у самотійному підтвердженні обставин кримінального правопорушення, а у засвідченні дотримання передбаченого законом порядку реалізації права сторони на ознайомлення з матеріалами провадження.

На стадії судового розгляду суттєвого значення набуває перевірка допустимості відомостей, які сторони пропонують використати як докази. Відповідно до ст. 87 КПК України наслідком істотного порушення прав і свобод людини під час отримання доказової інформації може бути визнання відповідного доказу недопустимим [98]. У цьому контексті зміст протоколів слідчих (розшукових) дій дає можливість суду встановити умови та порядок одержання відомостей, перевірити дотримання процесуальних гарантій і оцінити законність дій уповноважених осіб. Тому належне складання протоколу має значення не лише на етапі досудового розслідування, а й під час подальшого судового контролю за допустимістю доказового матеріалу [4, с. 114].

Отже, у ході проведеного дослідження було розкрито сутність та значення протоколів слідчих (розшукових) дій у системі доказування та в межах кримінального процесу загалом. Доведено, що протоколи виступають не лише технічним засобом фіксації ходу та результатів слідчих і процесуальних дій, але й відіграють важливу роль як процесуальні документи (джерела доказів), що поєднують у собі практичну реалізацію засобів збирання доказів та подальшу перевірку. Їх правова природа передбачає створення об'єктивної, достовірної та процесуально допустимої доказової бази, яка може бути використана для оцінювання, обґрунтування висновків органів досудового розслідування та прийняття процесуальних рішень. У цьому контексті протоколи є одним із ключових інструментів забезпечення якості кримінального провадження, що сприяє реалізації принципів законності, змагальності та справедливості.

Висновки до розділу 1

1. Під час наукового пошуку та бібліографічного аналізу було встановлено, що дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі представлені в основному кількома дисертаційними роботами, більшість з яких написані до реформи кримінального процесуального законодавства 2012 року. Тобто, відображають застарілі концептуальні підходи

і не враховують кардинальні зміни, пов'язані з переходом до змагальної моделі кримінального процесу. Водночас, навіть ті роботи, які створювались уже під час дії нового КПК України, здебільшого не охоплюють значні трансформації законодавства, спричинені введенням воєнного стану та пов'язаними з ним змінами у процедурі проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема в умовах особливого порядку здійснення кримінального провадження та змін у порядку допустимості доказів. Таким чином, існує очевидна потреба в нових наукових дослідженнях, які не лише охоплюватимуть актуальні законодавчі зміни, але й даватимуть відповіді на практичні питання, пов'язані з використанням протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у сучасному кримінальному процесі України.

2. У межах проведеного дослідження сформовано авторське поняття протоколів слідчих (розшукових) дій як процесуальних документів письмової форми, складених уповноваженою службовою особою в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством, з метою офіційного, повного та об'єктивного фіксування ходу, змісту, учасників, обставин і результатів проведення конкретних слідчих (розшукових) дій, які виступають джерелом доказів і підлягають дослідженню та оцінці в кримінальному провадженні.

Визначено, що правова природа таких протоколів полягає в унікальному поєднанні функцій засобу доказування, процесуального акту та офіційного документа, який підтверджує правомірність дій органів досудового розслідування. Відповідні документи виступають не лише способом закріплення фактичної інформації, але й правовою гарантією дотримання норм та принципів кримінального процесуального законодавства та забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження. Зважаючи на такі обставини протоколи повинні складатися з дотриманням усіх вимог щодо форми, змісту та процедури оформлення, оскільки саме від цього залежить їх достовірність, належність та допустимість як джерел доказів.

3. Встановлено, що нормативно-правове регулювання вимог до складання протоколів слідчих (розшукових) дій є однією з ключових засад кримінального

процесуального законодавства України. Законодавець чітко встановлює, що протокол слідчої (розшукової) дії має складатися в письмовій формі з обов'язковим зазначенням усіх істотних елементів: дати, часу, місця проведення дії, її учасників, ходу проведення, виявлених фактів і наданих зауважень сторін. Це положення спрямоване на забезпечення достовірності, точності та повноти відображеної інформації, що є важливим для її подальшого використання в доказуванні. Особливістю досліджуваного правового регулювання є наявність специфічних вимог до протоколу кожної окремої слідчої (розшукової) дії, закріплених у відповідних статтях КПК України (наприклад, ст. 104, 105, 107, 110–111, 223–237 КПК України). Така деталізація дозволяє враховувати сутність і характер конкретного процесуального заходу – чи то допит, обшук, огляд місця події чи слідчий експеримент – і забезпечує юридичну визначеність щодо належної форми процесуального документування. Водночас, у правозастосовній практиці фіксуються випадки як систематичного недотримання вимог закону при складанні протоколів, так і нормативно-правових прогалин, коли окремі аспекти процесуального оформлення – наприклад, використання технічних засобів фіксації, чи вказівка щодо участі захисника – залишаються недостатньо врегульованими або викладені нечітко. Зазначені недоліки створюють підстави для неоднозначного тлумачення процесуальних норм і призводять до суттєвого зниження доказової цінності складених протоколів у судовому процесі.

4. Аргументовано, що протоколи слідчих (розшукових) дій займають центральне місце в системі доказування у кримінальному процесі, виконуючи властиві їм функції процесуального документа, що фіксує перебіг, зміст та результати дій, спрямованих на здобуття доказової інформації. Саме через протокол слідчої (розшукової), або іншої процесуальної дії реалізується документальна форма відображення здобутих (отриманих) доказів, що надає їм належного процесуального статусу та дозволяє залучити їх до оцінки судом.

Кожен вид протоколу слідчої (розшукової) дії (допиту, обшуку, огляду місця події, слідчого експерименту тощо) – забезпечує фіксацію специфічного виду фактичних даних, що можуть мати значення для встановлення обставин

вчинення кримінального правопорушення. Завдяки детальному викладенню обставин, послідовності дій слідчого (детектива) чи дізнавача, участі понятих або інших осіб залучених до провадження, протокол дозволяє відтворити хід подій, перевірити достовірність отриманої інформації та забезпечити прозорість усього процесу досудового слідства чи дізнання. Важливим є те, що саме протоколи в більшості випадках стають первинними джерелами доказів, до яких сторони кримінального провадження звертаються у ході судового розгляду для підтвердження або спростування позицій. Їх зміст прямо впливає на оцінку судом доказів з точки зору допустимості, достовірності, достатності, належності.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

2.1. Протоколи допиту, обшуку та огляду місця події: практичні та теоретичні аспекти

Відповідно до положень КПК України досудове розслідування становить самостійну стадію кримінального провадження, початок якої пов'язується з внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, а завершення – із прийняттям одного з передбачених законом процесуальних рішень. Зокрема, йдеться про закриття кримінального провадження, направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, що впливає зі змісту п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України. В. Т. Нор, характеризуючи зміст цієї стадії, звертає увагу на те, що під час досудового розслідування здійснюються необхідні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення, осіб, які можуть бути причетними до його вчинення, а також інших обставин, що входять до предмета доказування [101, с. 25].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає дві форми здійснення досудового розслідування – досудове слідство та дізнання. Досудове слідство використовується при розслідуванні злочинів і здійснюється слідчим одноособово або групою слідчих відповідного органу досудового розслідування. Дізнання, своєю чергою, є формою досудового розслідування кримінальних проступків. Таке розмежування безпосередньо закріплене у п. 4 та п. 6 ч. 1 ст. 3 КПК України [98].

Незважаючи на наявність законодавчого визначення слідчих (розшукових) дій, питання про їх змістове та функціональне призначення продовжує

залишатися дискусійним у кримінальній процесуальній і криміналістичній науках. Частина 1 ст. 223 КПК України пов'язує такі дії з отриманням (збиранням) доказів або перевіркою вже одержаних доказів у конкретному кримінальному провадженні [98]. Водночас у наукових працях їх роль тлумачиться значно ширше, ніж це впливає лише з буквального змісту наведеної норми.

У межах одного з підходів слідчі (розшукові) дії розглядаються як основний спосіб формування доказового матеріалу у кримінальному провадженні. Їх проведення охоплює не лише безпосереднє одержання певних відомостей, а й пошук джерел доказової інформації, її перевірку, оцінювання та подальше використання. Крім того, відповідні процесуальні дії становлять одну з основних форм практичної діяльності слідчого, яка не обмежується виключно роботою з уже відомими доказами, а включає комплекс організаційних, пошукових та процесуальних заходів.

Збирання доказової інформації в цьому контексті передбачає здійснення цілеспрямованих пошукових дій, зміст і порядок яких визначаються нормами кримінального процесуального законодавства. Такі дії можуть бути спрямовані на виявлення матеріальних слідів кримінального правопорушення, предметів, документів, інших об'єктів або осіб, які володіють відомостями, що мають значення для розслідування. При цьому практичній діяльності слідчого передуює й супроводжує її розумова робота, пов'язана з визначенням можливого місцезнаходження відповідних об'єктів або встановленням кола осіб, від яких може бути отримана необхідна інформація [209, с. 204; 72, с. 139]. У зв'язку з цим у літературі слідчі (розшукові) дії небезпідставно характеризуються як один з основних способів отримання нових та перевірки вже наявних доказів у кримінальному провадженні [142, с. 65].

Самостійне значення має перевірка вже одержаного доказового матеріалу. Її зміст полягає не в простому повторному ознайомленні з доказами, а у поглибленому дослідженні відомостей та процесуальних джерел їх походження. При цьому з'ясовується можливість використання відповідних даних для

встановлення обставин кримінального провадження, перевіряється їх належність, допустимість і достовірність, здійснюється зіставлення з іншими матеріалами, а за необхідності отримуються нові відомості, здатні підтвердити або спростувати раніше встановлені факти [73, с. 93]. З огляду на це слідчі (розшукові) дії характеризуються у науковій літературі також як один із головних засобів кримінального процесуального доказування [207, с. 282] та дослідження обставин кримінального провадження, необхідних для виконання його завдань [71, с. 42].

Прийняття КПК України 2012 року суттєво змінило нормативне регулювання відповідного інституту. У Кодексі було виокремлено главу 20 «Слідчі (розшукові) дії», а у ст. 223 уперше на рівні чинного кримінального процесуального законодавства сформульовано їх загальне визначення [98]. Разом із тим законодавець не закріпив в окремій нормі вичерпний перелік усіх процесуальних дій, які можуть бути віднесені до слідчих (розшукових). Такий стан правового регулювання продовжує бути предметом наукових дискусій та може спричиняти неоднозначність під час практичного визначення правової природи окремих процесуальних дій.

Ще однією суттєвою новацією КПК України стало нормативне закріплення негласних слідчих (розшукових) дій. Законодавець виокремив порядок їх проведення у самостійній главі 21 КПК України [98]. Їх поява істотно розширила процесуальні можливості органів досудового розслідування щодо отримання інформації в ситуаціях, коли проведення відкритих слідчих (розшукових) дій є неможливим, передчасним або може перешкодити досягненню мети кримінального провадження.

Використана законодавцем назва «слідчі (розшукові) дії» свідчить про поєднання у відповідній процесуальній діяльності пізнавального та активного пошукового компонентів. Якщо метою таких дій є одержання або перевірка фактичних даних, на підставі яких встановлюються юридично значущі обставини кримінального провадження, то їх проведення закономірно

передбачає необхідність пошуку осіб, предметів, документів, матеріальних слідів та інших носіїв інформації.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція В. І. Галагана, який пов'язує розшуковий характер діяльності слідчого з проведенням таких процесуальних дій, як допит, обшук та огляд. Їх здійснення спрямовується не лише на фіксацію вже відомої інформації, а й на виявлення нових обставин, розшук осіб, які можуть бути причетними до кримінального правопорушення, встановлення матеріальних слідів події та одержання відомостей, що можуть впливати на прийняття подальших процесуальних і тактичних рішень [28, с. 34].

Активний пошуковий зміст діяльності органів досудового розслідування особливо виразно проявляється при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. Їх нормативне запровадження розширило можливості використання передбачених законом засобів прихованого одержання інформації та створило додаткові можливості для встановлення осіб, причетних до кримінальних правопорушень, а також інших фактичних обставин, що мають значення для провадження.

М. Є. Шумило, характеризуючи пізнавальний зміст діяльності слідчого, звертає увагу на те, що досудове розслідування передбачає постійний пошук, виявлення, накопичення та оцінювання інформації про подію кримінального правопорушення. Водночас можливість установлення відповідних обставин відкритими процесуальними засобами не є безмежною. Особливі труднощі виникають у випадках, коли кримінальні правопорушення вчиняються приховано, заздалегідь підготовленими особами, які вживають заходів для маскування своєї діяльності та уникнення викриття. У таких умовах виявлення джерел доказової інформації потребує активного застосування розшукових засобів у межах, установлених кримінальним процесуальним законом [214, с. 25].

Належне процесуальне оформлення результатів слідчих (розшукових) дій безпосередньо пов'язане зі складанням протоколів. Дотримання законодавчих вимог до їх змісту має суттєве значення для подальшого використання

отриманих відомостей у доказуванні. Порухення порядку документування процесуальної дії залежно від його характеру та істотності може вплинути на оцінювання допустимості одержаних результатів.

Протокол має забезпечувати можливість відтворити істотні обставини проведення відповідної дії. Тому в ньому відображаються час і місце її проведення, дані про осіб, які здійснювали процесуальну дію та брали у ній участь, її послідовність, істотні обставини перебігу й отримані результати. Складання документа під час проведення процесуальної дії або безпосередньо після її завершення покликане мінімізувати ризик втрати чи викривлення інформації та забезпечити якомога точніше відображення сприйнятих обставин [217, с. 101].

Практичний вибір слідчих (розшукових) дій і НСРД, а також послідовність їх проведення залежать від конкретної ситуації досудового розслідування. На прийняття відповідних рішень можуть впливати характер наявної доказової інформації, позиція прокурора, необхідність отримання дозволу слідчого судді, ризик втрати доказів, часові обмеження, поведінка учасників кримінального провадження та інші обставини. Незалежно від цих чинників процесуальне документування проведеної дії повинно бути повним, послідовним та об'єктивним.

Письмовий текст протоколу за необхідності доповнюється іншими матеріалами, які дають можливість більш детально відобразити перебіг і результати процесуальної дії. До них можуть належати фотознімки, відеозаписи, схеми, плани, графічні матеріали, цифрові носії інформації та інші додатки, передбачені законом. Їх використання дозволяє зафіксувати ті властивості об'єктів або особливості обстановки, які складно або неможливо повноцінно передати лише словесним описом.

Не менш важливою процесуальною гарантією є право осіб, які брали участь у проведенні відповідної дії, ознайомитися зі змістом складеного протоколу. За наявності неточностей, неповного відображення певних обставин або іншої незгоди вони можуть висловити зауваження та доповнення, які мають

бути належним чином зафіксовані. Такий порядок забезпечує можливість учасників безпосередньо реагувати на зміст документа та створює додаткові передумови для перевірки достовірності зафіксованої інформації.

На нашу думку, значення протоколу слідчої (розшукової) дії не можна зводити виключно до технічного оформлення отриманих результатів. Його зміст дозволяє встановити, у який спосіб було одержано відповідну інформацію, чи дотримано передбачені законом умови проведення процесуальної дії та чи були забезпечені права осіб, які брали в ній участь. У цьому розумінні протокол одночасно виконує інформаційну, засвідчувальну та контрольну функції.

Особливо чітко це проявляється при проведенні процесуальних дій, пов'язаних із втручанням у сферу приватного життя особи. Наприклад, при оформленні результатів обшуку значення мають не лише відомості про виявлені предмети, документи чи інші об'єкти, а й дані, що дозволяють перевірити законність самого проникнення до житла чи іншого володіння, дотримання передбаченої процедури, участь відповідних осіб та виконання інших вимог кримінального процесуального закону [98]. Завдяки належному документуванню у подальшому стає можливим перевірити законність проведеної дії та, за наявності відповідних підстав, поставити питання про оскарження допущених порушень.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція В. Г. Гончаренка, який пов'язував слідчі (розшукові) дії насамперед із практичним отриманням доказової інформації. Їх значення визначається тим, що без належного процесуального інструментарію встановлення обставин кримінального правопорушення та причетних до нього осіб залишалося б лише загальним завданням, яке не має достатніх засобів практичної реалізації. Тому розвиток кримінального процесу потребує не тільки теоретичного обґрунтування доказової діяльності, а й чітко визначених нормативних засобів її здійснення, до числа яких належать слідчі (розшукові) дії [42; 44, с. 123].

Протокольна форма використовується при документуванні значної кількості слідчих (розшукових) дій, кожна з яких має власний предмет, мету та

особливості проведення. Так, при допиті в протоколі відображаються дані про його учасників, зміст поставлених запитань та отриманих відповідей, а також інші обставини, які мають значення для правильного сприйняття наданих показань. Якщо проводиться одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб, документуванню підлягають відомості, необхідні для зіставлення їхніх позицій та встановлення причин наявних розбіжностей.

Під час проведення обшуку протокол має відображати умови його проведення, послідовність пошукових дій, місця виявлення об'єктів, а також індивідуальні характеристики вилучених речей і документів. Таке документування дозволяє надалі встановити зв'язок відповідного об'єкта з конкретним місцем його виявлення та перевірити обставини його фактичного вилучення.

Огляд місця події, предметів, документів або інших об'єктів також передбачає детальне відображення у протоколі сприйнятої слідчим обстановки, розташування об'єктів, виявлених слідів та інших фактичних даних. При цьому особливе значення має послідовність опису, оскільки вона повинна давати можливість особі, яка безпосередньо не брала участі у проведенні огляду, отримати достатньо повне уявлення про його хід і результати.

Під час особистого обшуку в протоколі фіксуються підстави й умови проведення відповідної дії, її учасники, а також предмети, документи чи інші об'єкти, виявлені та вилучені у особи. При пред'явленні для впізнання документуванню підлягають умови проведення цієї процесуальної дії, об'єкти, серед яких проводилося впізнання, висловлювання особи, яка здійснює впізнання, та отриманий результат.

Не менш детального документування потребує слідчий експеримент. У протоколі повинні знайти відображення умови, за яких відбувалася перевірка чи уточнення певних відомостей, послідовність виконаних дій, висловлювання учасників, особливості відтворюваної обстановки та результати проведених дослідів або перевірочних дій. Повнота такого опису набуває особливого

значення при подальшому зіставленні результатів слідчого експерименту з іншими доказами у кримінальному провадженні.

Таким чином, специфіка кожної окремої слідчої (розшукової) дії впливає на зміст протоколу, однак загальним для них залишається призначення процесуального документа – забезпечити належне письмове закріплення перебігу та результатів відповідної дії, відомостей про її учасників, умови одержання інформації та інші обставини, необхідні для подальшої перевірки й оцінювання отриманого доказового матеріалу. Якість складання протоколу в цьому аспекті безпосередньо впливає на можливість використання результатів процесуальної дії у кримінальному процесуальному доказуванні.

Прийняття процесуального рішення у кримінальному провадженні є послідовною інтелектуальною та правозастосовною діяльністю, у межах якої традиційно виокремлюють інформаційний, аналітичний та завершальний етапи [121, с. 15]. На першому з них відбувається одержання необхідних відомостей, їх накопичення, процесуальне закріплення, перевірка та попереднє осмислення фактичних обставин конкретного кримінального провадження. Зміст такої діяльності значною мірою визначається положеннями КПК України, якими встановлено порядок збирання, перевірки й оцінки доказового матеріалу, необхідного для встановлення обставин, що входять до предмета доказування.

Наступний, аналітичний етап передбачає співвіднесення встановленої фактичної інформації з вимогами кримінального процесуального закону. На цьому рівні суб'єкт прийняття рішення визначає правову норму, яка має бути застосована до конкретної ситуації, з'ясовує її зміст, оцінює можливі варіанти подальших дій та обирає той із них, який відповідає закону і дає можливість досягти поставленої процесуальної мети. Завершальний етап пов'язаний із безпосереднім правозастосуванням: результат проведеної інформаційної та аналітичної роботи набуває форми конкретного процесуального рішення, яким визначається необхідність здійснення певної процесуальної дії або комплексу таких дій [186, с. 142].

У зв'язку з цим слідчий, детектив чи дізнавач у межах наданих повноважень визначає послідовність і черговість слідчих (розшукових) дій з урахуванням фактичної ситуації, що склалася у кримінальному провадженні, характеру кримінального правопорушення, обсягу вже отриманої інформації, необхідності її перевірки та інших обставин. Заздалегідь установити єдину для всіх кримінальних проваджень послідовність відповідних дій неможливо, оскільки їх добір завжди залежить від конкретних умов розслідування.

Поряд із самостійністю слідчого у виборі процесуальних засобів істотне значення має діяльність керівника органу досудового розслідування та керівника органу дізнання щодо здійснення відомчого контролю. Відповідні повноваження доцільно розглядати з урахуванням їх організаційного або процесуального спрямування. А. Б. Степанов пропонує відносити до процесуальних ті повноваження, реалізація яких безпосередньо впливає на перебіг конкретного досудового розслідування. Натомість повноваження, що забезпечують організацію належної роботи слідчих та дізнавачів і не пов'язані безпосередньо з вирішенням процесуальних питань у певному кримінальному провадженні, мають організаційний характер [175, с. 85].

До організаційного напрямку насамперед належить визначення конкретного слідчого або кількох слідчих, яким доручається проведення та завершення досудового розслідування, а у провадженнях щодо кримінальних проступків – визначення відповідного дізнавача. Якщо розслідування здійснює слідча група, керівник органу досудового розслідування визначає старшого такої групи, який організовує роботу інших слідчих і координує виконання поставлених перед ними завдань. До цієї ж групи доцільно віднести вирішення питання про відсторонення слідчого або дізнавача від подальшого здійснення розслідування у випадках, передбачених КПК України, зокрема за наявності підстав для відводу або у разі неефективного проведення досудового розслідування.

Окремої уваги потребує практичний порядок початку кримінального провадження. Як свідчить практика функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань, внесення слідчим відомостей про подію у формі

«незареєстрованого кримінального правопорушення» фактично потребує відповідного підтвердження керівником органу досудового розслідування. За відсутності такого рішення інформація не отримує повного реєстраційного оформлення, відповідного номера, визначеної кримінально-правової кваліфікації та дати початку розслідування, що, своєю чергою, унеможлиблює належне проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій у межах такого провадження [124, с. 109].

Іншу групу становлять процесуальні повноваження керівника органу досудового розслідування або органу дізнання. До них можна віднести право знайомитися з матеріалами відповідного провадження, у тому числі з документами, складеними на початковому та завершальному етапах розслідування, а також надавати слідчому чи дізнавачу письмові вказівки, які не повинні суперечити рішенням та вказівкам прокурора. Крім того, закон допускає безпосереднє здійснення керівником досудового слідства або дізнання з використанням повноважень відповідного слідчого чи дізнавача, а також вирішення окремих питань щодо продовження строків проведення слідчих (розшукових) дій у передбачених законом випадках [98].

Дослідження недоліків, які виникають під час складання протоколів, на нашу думку, не повинно обмежуватися загальною характеристикою вимог до процесуального документа. Більш продуктивним є послідовний аналіз окремих видів слідчих (розшукових) дій, оскільки кожна з них має власну мету, порядок проведення, склад учасників та особливості фіксації отриманих результатів. Відповідно, характер помилок у протоколах може істотно відрізнятися залежно від того, йдеться про огляд, обшук, допит, слідчий експеримент чи іншу процесуальну дію.

Під час такого аналізу необхідно враховувати дотримання процесуальних гарантій учасників, точність і повноту відображення перебігу слідчої (розшукової) дії, правильність використання технічних засобів фіксації, залучення спеціалістів, понятих та інших осіб, якщо їх участь передбачена законом або зумовлена характером відповідної дії. Виявлення типових помилок

за кожним напрямом дає можливість не лише оцінити якість документування, а й установити ті ситуації, у яких неналежне протоколювання може створювати ризики порушення прав учасників провадження або впливати на подальше використання одержаних результатів у доказуванні.

В. Г. Гончаренко, характеризуючи призначення слідчих (розшукових) дій, пов'язував їх насамперед з отриманням відомостей доказового характеру, необхідних для встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення. Результативність відповідної діяльності безпосередньо впливає на можливість встановлення осіб, причетних до протиправного діяння, перевірки версій та формування достатньої доказової основи для прийняття процесуальних рішень. Науковець наголошував на необхідності забезпечення кримінального процесу конкретними нормативними й практичними засобами, здатними перевести загальні положення про протидію кримінальним правопорушенням у площину реальної процесуальної діяльності. Одними з таких засобів виступають слідчі (розшукові) дії [42; 44, с. 123].

Універсальної послідовності проведення слідчих (розшукових) дій для всіх кримінальних проваджень не існує. Тому нав'язування слідчому наперед встановленого порядку їх здійснення не відповідає самій природі розслідування. Черговість окремих дій визначається відповідно до слідчої ситуації, характеру наявної інформації, категорії кримінального правопорушення, ризику втрати доказів, необхідності невідкладної перевірки певних відомостей та інших чинників [179, с. 65–67]. У межах наданих законом повноважень слідчий повинен мати можливість оперативно реагувати на зміну ситуації та обирати ті процесуальні засоби, які є найбільш доцільними на конкретному етапі досудового розслідування.

Однією з найбільш поширених слідчих (розшукових) дій є огляд. Його проведення спрямоване на безпосереднє дослідження обстановки, предметів, документів та інших об'єктів, що можуть бути пов'язані з подією кримінального правопорушення. У межах огляду слідчий сприймає зовнішні властивості

відповідних об'єктів, установлює їх взаємне розташування, виявляє сліди та інші відомості, які можуть мати значення для подальшого розслідування.

Особливе місце серед різновидів огляду належить огляду місця події. Він проводиться безпосередньо на території або у приміщенні, де відбулася певна подія чи виявлено її матеріальні наслідки, і спрямований на дослідження навколишньої обстановки, виявлення слідів, предметів та інших джерел інформації. У криміналістичній літературі місце події характеризується як певна ділянка місцевості або приміщення, у межах яких зосереджені матеріальні сліди, пов'язані з кримінальним правопорушенням [206, с. 200–201].

Огляд має відрізнятися від обшуку характером пізнавальної діяльності та межами допустимого втручання у стан обстановки. С. М. Тарасюк звертає увагу на те, що проведення огляду не передбачає здійснення примусових пошукових дій у тому обсязі, який характерний для обшуку. У зв'язку з цим слідчий, прокурор та залучені спеціалісти повинні максимально зберігати первинний стан предметів і обстановки, уникати невинновданого пошкодження майна, а також обирати такі способи виявлення та фіксації слідів, які не спричиняють необґрунтованих змін досліджуваного середовища [179, с. 80–81].

Якщо під час огляду житла або іншого володіння особи виникає необхідність проникнення всупереч волі осіб, які там перебувають, вирішальне значення має наявність передбаченої законом правової підстави для такого втручання. У разі існування відповідного судового рішення відмова особи допустити слідчого до житла не повинна автоматично блокувати проведення процесуальної дії. Водночас примусовий характер такого огляду повинен обмежуватися забезпеченням можливості законного проникнення до житла чи іншого володіння. Подальше проведення прихованого або силового пошуку у місцях, не доступних для звичайного спостереження, пошкодження меблів чи інших об'єктів за своєю сутністю вже наближає дію до обшуку і виходить за межі звичайного огляду. Перед застосуванням примусових заходів особам доцільно роз'яснити мету процесуальної дії та можливі наслідки перешкоджання її проведенню [179, с. 80–81].

Під час огляду місця події важливим є правильний вибір способу дослідження території. У криміналістичній літературі традиційно виокремлюють концентричний, ексцентричний та лінійний способи. За концентричного способу рух здійснюється за умовними колами у напрямі від периферії до центру, а за ексцентричного – навпаки, від центральної частини до зовнішніх меж. Лінійний спосіб передбачає послідовне переміщення певними паралельними або маршрутними напрямками відповідно до особливостей місцевості чи приміщення [5, с. 107]. Вибір конкретного способу визначається безпосередньо слідчим або детективом з урахуванням конфігурації місця події, його площі, характеру обстановки, можливого розташування слідів та інших фактичних обставин. На початковому етапі дослідження об'єкти, що перебувають на місці події, доцільно залишати у первинному положенні до завершення їх загальної фіксації [40, с. 90–92].

У процесі огляду слідчий здійснює послідовне пізнання обстановки, виявляє матеріальні сліди та інші об'єкти, визначає їх можливе значення для кримінального провадження, а також фіксує встановлені відомості у передбаченій законом формі. Отримана інформація може сприяти встановленню механізму події, її учасників, способу вчинення кримінального правопорушення, можливих свідків, напрямів подальшого розшуку та інших важливих обставин [151, с. 46].

Основною письмовою формою процесуального закріплення перебігу та результатів огляду є протокол. Його зміст повинен давати можливість особі, яка безпосередньо не була присутня під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії, отримати достатнє уявлення про місце події, послідовність дій слідчого, виявлені об'єкти та умови їх знаходження. Нормативне регулювання складання такого документа ґрунтується на загальних положеннях ст. 104 і 105 КПК України, а також спеціальних вимогах, передбачених ст. 237 КПК України [98].

Протокол огляду повинен містити відомості про час і місце проведення процесуальної дії, її учасників, а також інші обставини, які можуть впливати на

сприйняття та оцінку отриманих результатів. Якщо характер місця події цього потребує, доцільно відображати погодні умови, рівень освітлення, температуру, стан поверхонь, видимість та інші чинники, які могли мати значення для виявлення, збереження або фіксації певних слідів [107, с. 66].

Окремо в протоколі необхідно зазначати осіб, які брали участь у проведенні огляду, зокрема спеціалістів, понятих, потерпілих, свідків та інших учасників, якщо вони були залучені до процесуальної дії. Така інформація дозволяє надалі перевірити склад учасників, межі їх участі, а також встановити осіб, які можуть підтвердити обставини проведення відповідної дії.

Письмова фіксація може доповнюватися фотознімками, відеозаписами, планами, схемами та іншими матеріалами. Їх використання має особливе значення у випадках, коли словесний опис не дозволяє повною мірою передати просторове розташування об'єктів, їх взаємне положення, зовнішні характеристики або загальну обстановку місця події. Технічні засоби дають можливість зафіксувати значно більший обсяг інформації та створюють додаткові можливості для подальшого дослідження результатів огляду.

Застосування технічних засобів фіксації регламентується положеннями КПК України, у тому числі ст. 107. Використані матеріали повинні бути належним чином відображені у протоколі, а їх збереження має забезпечувати можливість встановити зв'язок конкретного додатка з відповідною процесуальною дією. Фототаблиці, відеозаписи, схеми, плани та інші додатки повинні бути оформлені таким чином, щоб виключити сумніви щодо їх походження, цілісності та відповідності обставинам, відображеним у протоколі [98].

Якщо під час огляду здійснювалися вимірювання, відбір проб, вилучення предметів чи документів або інші дії, що мають процесуальне значення, відповідні відомості також повинні бути детально зафіксовані. Щодо кожного вилученого об'єкта необхідно відобразити місце його виявлення, зовнішні ознаки, кількість, стан, спосіб вилучення, упакування та інші індивідуалізуючі характеристики. Це дає можливість у подальшому співвіднести конкретний

матеріальний об'єкт із місцем і обставинами його виявлення та зменшує ризик виникнення сумнівів щодо його тотожності [146, с. 71].

Особливе значення така деталізація має для забезпечення послідовності поводження з матеріальними об'єктами від моменту їх виявлення до подальшого дослідження, зберігання та використання у кримінальному провадженні. Неповний опис предмета, відсутність відомостей про місце його виявлення, неналежне упакування або нечітке позначення можуть ускладнити подальшу ідентифікацію об'єкта та поставити питання щодо достовірності відповідного доказового матеріалу.

Проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що під час огляду, особливо огляду місця події, слідчі та дізнавачі продовжують допускати помилки, здатні негативно впливати на подальший перебіг розслідування. Найбільш характерними вони є для працівників із незначним досвідом практичної діяльності, однак окремі недоліки зустрічаються й у роботі досвідчених суб'єктів розслідування. Запропонована В. І. Алексєйчук класифікація таких помилок, незважаючи на час її формулювання, значною мірою зберігає актуальність і підтверджується результатами дослідженої нами практики.

Першу групу становлять процесуальні помилки. До них можна віднести внесення до протоколу суб'єктивних висновків та категоричних тверджень, які не є безпосередньо сприйнятими фактами; неповне відображення перебігу огляду; відмову від використання додаткових засобів фіксації у випадках, коли їх застосування є необхідним; проведення огляду особою, яка не має належних процесуальних повноважень щодо здійснення відповідного досудового розслідування. Такі недоліки безпосередньо стосуються процесуальної форми проведення огляду та можуть впливати на подальшу оцінку його результатів [2, с. 12–14].

Другу групу складають організаційні помилки. Вони можуть проявлятися у несвоєчасному прибутті на місце події та запізнілому початку огляду, неналежному формуванні складу учасників, невикористанні допомоги осіб, які

володіють необхідними спеціальними знаннями, ігноруванні можливості отримання первинної інформації від очевидців, несвоєчасному застосуванні технічних засобів, недостатньому використанні криміналістичних обліків, неналежному забезпеченні охорони місця події та втраті потенційних джерел інформації через несвоєчасне реагування [2, с. 12–14].

Третій блок охоплює тактичні помилки. До них належать неправильне визначення просторових меж огляду, недотримання рекомендованої послідовності дослідження обстановки, неповне або невдале словесне відображення встановлених відомостей, невикористання додаткових способів фіксації, а також необґрунтована відмова від залучення спеціаліста. Подібні недоліки не завжди пов'язані з прямим порушенням норм КПК України, однак здатні істотно знизити інформаційну результативність огляду та призвести до втрати важливих слідів.

Четверта група охоплює помилки пізнавального характеру. Їх причиною може бути неповне або неправильне сприйняття обстановки місця події, поспішна оцінка виявлених відомостей, помилкове визначення причинно-наслідкових зв'язків між окремими об'єктами чи слідами, зосередження уваги лише на інформації, яка підтверджує одну з висунутих версій. До цього ж напряму належать ігнорування вихідної інформації, невміння відрізнити природно сформовані сліди від штучно створених, неправильна оцінка придатності матеріального об'єкта для експертного дослідження, суб'єктивне визначення значення окремих слідів та передчасне узагальнення отриманих результатів [2, с. 12–14].

Особливо небезпечною є орієнтація виключно на ті сліди, які підтверджують попередню версію слідчого щодо особи, причетної до кримінального правопорушення. Такий підхід може призвести до ігнорування виправдувальної або альтернативної інформації та сформулювати одностороннє уявлення про механізм події. Тому огляд повинен проводитися таким чином, щоб фіксації підлягали всі об'єктивно значущі обставини, незалежно від того, підтверджують вони первинне припущення слідчого чи суперечать йому.

Не менш важливе значення має участь понятих у тих випадках, коли вона є обов'язковою відповідно до кримінального процесуального закону. Їх участь спрямована на забезпечення додаткового зовнішнього засвідчення перебігу та результатів відповідної процесуальної дії. При цьому необхідно розмежовувати загальний огляд місця події та огляд житла чи іншого володіння особи. Відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється за обов'язкової участі не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксації [98].

Закон установлює й певні обмеження щодо осіб, які можуть виконувати функції понятих. Такими особами не можуть бути потерпілий, близькі родичі підозрюваного чи обвинуваченого, працівники правоохоронних органів, а також інші особи, які мають особисту заінтересованість у результатах кримінального провадження [98]. Відомості про понятих повинні бути внесені до протоколу в обсязі, необхідному для їх ідентифікації та можливого подальшого виклику. Їхні підписи засвідчують факт ознайомлення зі змістом документа та участь у відповідній процесуальній дії. Якщо поняті відмовляються від підписання протоколу, обставини такої відмови також підлягають фіксації.

Під час складання протоколу огляду повинні враховуватися заяви, пояснення та зауваження учасників процесуальної дії. Якщо потерпілий, свідок, спеціаліст або інший учасник звертає увагу слідчого на певний об'єкт, слід, обставину чи особливість обстановки, яка може мати значення для кримінального провадження, така інформація підлягає належному відображенню. Аналогічним чином до протоколу мають бути внесені зауваження захисника або іншого учасника щодо порядку проведення огляду, способу фіксації результатів чи інших процесуальних моментів [105, с. 82].

Відображення таких заяв і зауважень є не формальною вимогою, а однією з процесуальних гарантій прав учасників. Воно дозволяє у подальшому перевірити, чи були відповідні обставини доведені до відома слідчого, якою була його реакція та чи враховувалися вони під час здійснення подальших дій. Крім

того, це забезпечує можливість учасника підтвердити свою позицію у разі виникнення спору щодо законності або повноти проведеного огляду.

Огляд може стосуватися не лише місцевості, приміщень або матеріальних об'єктів, а й документів. Огляд документа як самостійна слідча (розшукова) дія доцільний у тих випадках, коли відповідний документ раніше не був належним чином досліджений та описаний у протоколі процесуальної дії, під час якої його було виявлено, вилучено або добровільно надано. У такій ситуації окремий огляд дозволяє детально зафіксувати реквізити документа, його зовнішній стан, зміст, наявні позначки, виправлення, пошкодження та інші особливості, які можуть мати значення для кримінального провадження.

Отже, огляд як слідча (розшукова) дія поєднує пізнавальну, пошукову, фіксувальну та засвідчувальну складові. Його ефективність залежить не тільки від правильного вибору способу дослідження місця події, належної організації роботи та професійності учасників, а й від якості процесуального оформлення отриманих результатів. Протокол огляду у цьому аспекті виконує особливе призначення, оскільки забезпечує збереження відомостей про первинний стан досліджуваної обстановки, послідовність проведених дій, виявлені об'єкти, умови їх знаходження та способи фіксації. Належність такого документування безпосередньо впливає на можливість подальшої перевірки результатів огляду та їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні.

Серед слідчих (розшукових) дій особливої уваги потребує обшук, оскільки його проведення пов'язане одночасно зі складною правовою регламентацією, необхідністю дотримання тактичних рекомендацій та істотним втручанням у сферу приватного життя особи. Відповідно до ст. 234 КПК України обшук проводиться для виявлення та належної фіксації відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукування знарядь його вчинення, майна, набутого внаслідок протиправного діяння, а також встановлення місцезнаходження осіб, які розшукуються [98].

Попри законодавче визначення мети цієї слідчої (розшукової) дії, у науковій літературі відсутній цілком уніфікований підхід до розкриття її змісту.

Так, О. В. Капліна пов'язує обшук із примусовим процесуальним обстеженням житла, іншого володіння чи особи, що здійснюється для виявлення та закріплення відомостей про кримінальне правопорушення, відшукування його знарядь, майна, здобутого внаслідок його вчинення, та встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб [94]. У такому підході основний акцент зроблено на примусовому характері відповідної процесуальної дії та її спрямованості на відшукування інформації й об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Дещо ширше зміст обшуку розкриває Ю. П. Аленін. Науковець відносить до сфери такого примусового обстеження не лише приміщення чи окрему особу, а й споруди, ділянки місцевості, транспортні засоби та інші об'єкти, які перебувають у володінні певної особи або організації. Метою такої діяльності визнається відшукування та вилучення прихованих предметів, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб чи трупа, а в окремих випадках – пошук і опис майна або цінностей, на які може бути накладено арешт [96, с. 25].

О. А. Осауленко, А. В. Самодін та Г. М. Степанов також наголошують на примусовому характері обшуку. За їх підходом ця слідча (розшукова) дія полягає у дослідженні приміщень, будівель, ділянок місцевості, які належать або перебувають у володінні обшукуваного, його близьких родичів, інших фізичних чи юридичних осіб, а також у проведенні обшуку безпосередньо особи. Така діяльність спрямована на отримання та фіксацію відомостей про обставини кримінального правопорушення, відшукування відповідних знарядь, майна та розшукуваних осіб [166, с. 72].

К. О. Чаплинський, своєю чергою, характеризує обшук через примусове дослідження приміщень, споруд, окремих ділянок місцевості та осіб з метою встановлення місцезнаходження і вилучення предметів, які мають значення для кримінального провадження, а також розшуку певних осіб [198, с. 108]. Незважаючи на відмінності в окремих деталях наведених визначень, спільним для них є акцент на пошуковій спрямованості обшуку, можливості застосування

примусу та необхідності одержання інформації чи матеріальних об'єктів, що можуть бути використані в доказуванні.

Аналіз відповідних положень КПК України дає підстави виокремити два основні різновиди обшуку залежно від об'єкта, стосовно якого здійснюється процесуальна дія: обшук житла чи іншого володіння особи та обшук особи. Фактичними передумовами для проведення обшуку виступає наявність достатніх даних, що дозволяють обґрунтовано припускати вчинення або підготовку кримінального правопорушення, а також знаходження певних речей чи документів, які можуть мати значення для відповідного кримінального провадження [97, с. 187].

Однією з визначальних рис обшуку є можливість його проведення незалежно від згоди особи, житло, інше володіння чи речі якої підлягають обстеженню. Зокрема, у випадках, передбачених законом, слідчий або прокурор можуть відчиняти замкнені приміщення, сховища та інші об'єкти, долати технічні чи логічні засоби захисту, якщо присутні особи відмовляються добровільно надати доступ або деактивувати відповідні системи. Водночас реалізація таких повноважень допускається лише за наявності належної правової підстави, передусім вмотивованої ухвали слідчого судді про дозвіл на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, що відповідає вимогам ст. 30 Конституції України [85] та ч. 2 ст. 234 КПК України [104].

Загальний порядок проникнення до житла чи іншого володіння особи та проведення в ньому обшуку визначається положеннями ст. 233 і 236 КПК України. За характером правової підстави можна розрізняти проведення обшуку на підставі ухвали слідчого судді та проникнення у невідкладних випадках, коли зволікання може створити реальну загрозу життю людей, майну або унеможливити безпосереднє переслідування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [98].

Важливе значення для практичного застосування відповідних норм має правова позиція Верховного Суду щодо суб'єкта, уповноваженого виконувати ухвалу слідчого судді про проведення обшуку. У постанові від 29 січня 2019 року

у справі № 466/896/17 колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду виходила з того, що виконання такої ухвали покладається безпосередньо на слідчого або прокурора. Передача її виконання оперативному підрозділу у порядку, передбаченому п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України, не відповідає змісту ч. 1 ст. 236 КПК України [149].

Це, однак, не виключає можливості залучення до обшуку спеціалістів у тих випадках, коли виконання окремих завдань потребує спеціальних знань або використання відповідних технічних засобів. Участь таких осіб має допоміжний характер і не замінює особистого здійснення обшуку слідчим чи прокурором. Якщо ж фактично обшук проводиться особами, які не наділені належними процесуальними повноваженнями, це може бути оцінено як істотне порушення встановленого порядку його проведення, а отримані результати – як такі, що не можуть бути покладені в основу процесуальних рішень відповідно до вимог ст. 86 і 87 КПК України [149].

Для належної реалізації положень про обшук суттєвого значення набуває визначення змісту понять «житло» та «інше володіння особи». Відповідно до ч. 2 ст. 233 КПК України житлом охоплюється приміщення, яке перебуває у постійному або тимчасовому володінні фізичної особи та фактично пристосоване для її постійного чи тимчасового проживання незалежно від формального призначення або правового статусу такого приміщення. До нього також відносяться складові частини відповідного приміщення. Водночас місця, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені відповідно до закону, до поняття житла у цьому значенні не належать [98].

Після законного проникнення на об'єкт проведення обшуку слідчий повинен здійснити низку першочергових дій, спрямованих на забезпечення законності та належної організації подальшої роботи. До них належить пред'явлення службового посвідчення, ознайомлення присутніх із судовим рішенням, яке надає дозвіл на проведення обшуку, роз'яснення основних правил поведінки та порядку здійснення процесуальної дії. Одночасно необхідно з'ясувати, хто саме перебуває у відповідному приміщенні, та вжити заходів, які

унеможливлують приховування або знищення документів, грошей, електронної інформації чи інших предметів, що можуть мати значення для кримінального провадження.

Особливу роль у сучасних умовах відіграє технічна фіксація перебігу обшуку. А. О. Нечваль справедливо звертає увагу на те, що безперервний відеозапис дає можливість значно повніше відтворити обстановку, у якій здійснювалася процесуальна дія, зафіксувати поведінку її учасників, послідовність дій слідчого чи прокурора та забезпечити додатковий контроль за дотриманням процесуальних гарантій. У цьому аспекті відеофіксація сприяє не лише документуванню результатів, а й захисту прав осіб, які перебувають у приміщенні або іншим чином залучені до обшуку [128, с. 256–257].

Питання правових наслідків неналежної відеофіксації розглядалося й у практиці Верховного Суду. У постанові колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 5 серпня 2020 року у справі № 334/5670/18 звернено увагу на значення вимог ч. 10 ст. 236, ч. 2 ст. 104 та ч. 1 і 6 ст. 107 КПК України для забезпечення достовірного відображення перебігу обшуку та запобігання внесенню до протоколу відомостей, які не відповідають фактичним обставинам проведеної дії [150].

Водночас Суд зауважив, що відсутність належної технічної фіксації не в кожному випадку автоматично призводить до недопустимості всіх отриманих доказів. Необхідно розмежовувати ситуацію, коли обов'язкова відеофіксація взагалі не здійснювалася, та випадок, коли відеозапис було проведено, але сторона обвинувачення в подальшому не подала відповідний носій до суду як додаток до протоколу. Кожна така ситуація потребує окремої оцінки з урахуванням характеру допущеного порушення та його впливу на можливість перевірити законність і достовірність результатів обшуку [150].

З огляду на це особливого значення набуває забезпечення належного збереження відеозапису та недопущення його пошкодження або втрати. Практична організація безперервної відеофіксації вимагає врахування технічних характеристик обладнання, обсягу пам'яті носія, тривалості запису, якості відео

та автономності живлення. У літературі звертається увага, що для тривалих обшуків доцільно заздалегідь мати достатній запас пам'яті та додаткові джерела живлення, зокрема зовнішні акумулятори, аби технічна несправність або розрядження обладнання не призвели до переривання обов'язкової фіксації [144, с. 103–104].

Окремі організаційно-тактичні вимоги виникають у випадках, коли обшук проводиться у приміщеннях, де працює комп'ютерна техніка або зберігаються електронні носії інформації. До прибуття або залучення компетентного спеціаліста доцільно не допускати сторонніх осіб до відповідної техніки, забороняти їм здійснювати будь-які маніпуляції з комп'ютерами, накопичувачами чи іншими пристроями, якщо наслідки таких дій заздалегідь невідомі. За необхідності особи, які не залучені до проведення процесуальної дії, можуть бути переміщені до іншого приміщення, щоб унеможливити видалення, зміну чи приховування інформації [136, с. 198].

Самостійне значення має обшук особи. Його проведення можливе, зокрема, у випадку, коли особа перебуває в житлі або іншому володінні, на обшук якого отримано належний дозвіл, та існують достатні підстави вважати, що вона приховує при собі предмети чи документи, які мають значення для кримінального провадження. Частина 5 ст. 236 КПК України передбачає можливість прийняття такого рішення слідчим або прокурором. При цьому процесуальна дія повинна проводитися особою тієї самої статі, а на вимогу обшукуваного – за участю адвоката чи представника. Неявка останніх протягом передбаченого законом строку не перешкоджає проведенню обшуку, а його перебіг і результати підлягають належному протокольному оформленню [43, с. 94].

Іншою підставою для обшуку особи є її затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Частина 3 ст. 208 КПК України надає відповідній уповноваженій службовій особі, слідчому або прокурору можливість провести обшук затриманої особи з дотриманням правил, передбачених ч. 7 ст. 223 та ст. 236 КПК України [98]. Отже, обшук пов'язаний не лише з можливим

втручанням у недоторканність житла чи іншого володіння, а й із обмеженням особистої недоторканності особи, що зумовлює підвищені вимоги до законності та пропорційності відповідного втручання.

Ця обставина неодноразово підкреслювалася у практиці Європейського суду з прав людини. Так, у справі «Функе проти Франції» було оцінено дії митних органів, які провели обшук приватного житла заявника за відсутності достатніх гарантій та належного судового контролю, а також вимагали від нього документи, що могли бути використані проти нього. Європейський суд з прав людини встановив порушення права на повагу до приватного і сімейного життя, а також звернув увагу на неприпустимість примушування особи сприяти власному обвинуваченню [239]. Зміст цієї правової позиції свідчить, що навіть за наявності публічного інтересу у проведенні відповідних перевірок держава повинна забезпечувати належний баланс між завданнями розслідування та правами особи.

В іншій справі Європейський суд з прав людини розглядав обставини проведення повного тілесного обшуку матері та її сина під час відвідування ув'язненого родича. Процедура супроводжувалася повним оголенням та була проведена без достатньо чітких правил і з порушенням вимог поваги до людської гідності. Суд наголосив, що втручання такого характеру повинно ґрунтуватися на чіткій процедурі, бути об'єктивно необхідним і здійснюватися у найменш принизливий та найменш обтяжливий спосіб. Навіть за відсутності спеціального наміру принизити особу спосіб проведення такого обшуку може призвести до порушення конвенційних гарантій [247].

Результати обшуку та істотні обставини його проведення підлягають процесуальному закріпленню у відповідному протоколі. Значення цього документа полягає у тому, що він дозволяє відтворити послідовність проведеної слідчої (розшукової) дії, встановити умови одержання відповідних предметів, документів чи інформації, перевірити дотримання встановленої законом процедури та надалі оцінити можливість використання отриманих відомостей у

доказуванні. Вимоги до такого документа випливають із положень ст. 104, 105, 106 та 236 КПК України [98].

Під час оцінювання законності обшуку важливо також враховувати судову практику щодо неприпустимості фактичного проведення обшуку під виглядом іншої процесуальної дії. Верховний Суд неодноразово звертав увагу на те, що заміна обшуку оглядом місця події з метою уникнення попереднього судового контролю не відповідає вимогам кримінального процесуального закону. Такий підхід відображено, зокрема, у постановках від 7 червня 2018 року у справі № 740/5066/15-к, від 26 лютого 2019 року у справі № 266/4000/14-к та від 19 березня 2019 року у справі № 380/157/14-к [127, с. 410].

У зазначених випадках фактичний характер проведених дій свідчив про здійснення пошуку предметів та інформації у житлі без попереднього звернення слідчого або прокурора до слідчого судді за дозволом на обшук. За таких обставин формальна назва процесуальної дії не може змінити її справжньої правової природи, а відсутність необхідного судового контролю здатна поставити під сумнів допустимість одержаних результатів.

Окремого значення набуває питання добровільної згоди володільця житла чи іншого володіння на проникнення. Самого запису в протоколі про наявність такої згоди не завжди достатньо для остаточного висновку щодо законності проникнення, особливо якщо сторона захисту заперечує факт її надання або добровільності. Верховний Суд у своїх рішеннях виходив із необхідності оцінювати всю сукупність обставин, за яких відбувалося проникнення, у тому числі поведінку особи, наявність письмових підтверджень, характер дій працівників правоохоронного органу та інші фактичні дані [127, с. 410].

У цьому аспекті протокол обшуку набуває особливого значення, оскільки повинен містити достатній обсяг інформації для подальшого відтворення та перевірки всього перебігу слідчої (розшукової) дії. До його змісту включаються відомості про час і місце проведення обшуку, правові підстави його здійснення, осіб, які безпосередньо проводили процесуальну дію, а також інших учасників –

понятих, адвокатів, спеціалістів, власника або володільця приміщення та інших присутніх осіб [98].

Не менш важливо повно і послідовно відображати безпосередній хід обшуку. У протоколі повинно бути зрозуміло, які саме частини приміщення, сховища, речі чи інші об'єкти досліджувалися, у якій послідовності здійснювалися відповідні дії та за яких обставин було виявлено конкретний предмет чи документ. Така деталізація дає можливість установити зв'язок вилученого об'єкта з конкретним місцем його знаходження та оцінити достовірність відомостей про його походження.

Усі предмети й документи, які вилучаються під час обшуку, потребують належної індивідуалізації. У протоколі доцільно зазначати їх найменування, кількість, зовнішній вигляд, розміри, номери, маркування, технічні характеристики та інші ознаки, за якими відповідний об'єкт можна відрізнити від подібних. Якщо йдеться про електронні носії, комп'ютерну техніку або інші цифрові пристрої, необхідно фіксувати вид пристрою, виробника, серійний номер, зовнішній стан, наявність підключень та інші властивості, які можуть мати значення для подальшої ідентифікації.

Законодавство передбачає участь понятих під час проведення обшуку у випадках, установлених КПК України. Їх процесуальна роль полягає у засвідченні факту проведення відповідної слідчої (розшукової) дії та її перебігу у межах того, що вони безпосередньо сприймали. Відомості про понятих мають бути належним чином відображені у протоколі, а їх підписи засвідчують участь у процесуальній дії та ознайомлення з її результатами [98].

У сучасних умовах значення протоколу обшуку тісно пов'язується з технічною фіксацією. Відеозапис дає можливість зіставити письмовий опис із фактичним перебігом процесуальної дії, встановити послідовність дій учасників, перевірити обставини виявлення та вилучення предметів, а також оцінити заяви про можливі порушення. Відомості про використання обладнання та здійснення технічної фіксації повинні бути зазначені у протоколі, а відповідний носій долучається до матеріалів як додаток [98].

Крім основних відомостей про перебіг і результати обшуку, протокол повинен відображати заяви, зауваження та заперечення осіб, які брали участь у проведенні цієї слідчої (розшукової) дії. Якщо власник приміщення, адвокат або інший учасник вказує на порушення встановленої процедури, заперечує проти вилучення певного предмета, повідомляє про його належність іншій особі або звертає увагу на інші істотні обставини, такі відомості повинні бути внесені до протоколу. Це забезпечує можливість у подальшому перевірити відповідні доводи та оцінити їх у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження.

Так само належному відображенню підлягає відмова учасника від підписання протоколу. У такому разі в документі необхідно зазначити сам факт відмови та, за можливості, причини, якими особа її пояснює. Це дозволяє уникнути ситуацій, коли відсутність підпису надалі тлумачиться без урахування реальних обставин завершення процесуальної дії.

Особливі вимоги стосуються вилучених під час обшуку речей і документів. Їх належне пакування, опечатування, маркування та відображення відповідних реквізитів у протоколі дає можливість забезпечити збереження об'єктів у тому стані, в якому вони були вилучені, та простежити їх подальший рух у кримінальному провадженні. Порушення порядку пакування або недостатня індивідуалізація можуть створювати сумніви щодо тотожності відповідного предмета та умов його зберігання.

У зв'язку з цим доцільно розглядати протокол обшуку не лише як письмовий звіт про проведену процесуальну дію, а як один із основних засобів перевірки законності її здійснення та достовірності відомостей про отримані результати. Він повинен відображати правову підставу обшуку, його учасників, послідовність пошукових дій, місця виявлення об'єктів, способи їх вилучення, порядок пакування, заяви й зауваження учасників, а також використання технічних засобів фіксації.

Повнота такого документування особливо важлива з огляду на те, що обшук належить до процесуальних дій, здатних істотно обмежувати

конституційні права особи. Саме тому помилки у протоколі не повинні оцінюватися виключно як формальні недоліки документа. За певних обставин вони можуть свідчити про неможливість перевірити спосіб одержання конкретного доказу, межі дозволеного судом втручання, дотримання прав присутніх осіб або достовірність інформації про місце виявлення певного предмета.

Таким чином, якість протоколу обшуку безпосередньо пов'язана з можливістю подальшої перевірки законності проведеної слідчої (розшукової) дії та оцінювання її результатів. Документ повинен давати цілісне уявлення про весь перебіг обшуку – від правових підстав проникнення до приміщення або проведення обшуку особи до завершення вилучення, пакування й оформлення відповідних об'єктів. Істотні порушення вимог до проведення обшуку або документування його результатів, залежно від їх характеру та впливу на забезпечення процесуальних гарантій, можуть поставити питання про допустимість отриманих відомостей у подальшому кримінальному процесуальному доказуванні [114, с. 39].

Наступною слідчою (розшуковою) дією, яка потребує окремого розгляду в контексті дослідження протоколів як процесуальної форми закріплення доказової інформації, є допит. У кримінальному процесі його зміст пов'язується з одержанням від особи відомостей про факти та обставини, що мають значення для конкретного кримінального провадження [185, с. 56–61]. С. Ю. Карпушин слушно звертає увагу на особливе місце допиту серед інших слідчих (розшукових) дій, оскільки саме за його допомогою формується таке процесуальне джерело доказів, як показання. Практично жодне досудове розслідування не обходиться без отримання відомостей від підозрюваних, потерпілих, свідків або інших осіб, яким відомі певні обставини кримінального правопорушення [74, с. 82].

Основним призначенням допиту є отримання максимально повних, послідовних та достовірних відомостей про фактичні обставини, які відомі допитуваній особі та можуть бути використані під час кримінального

процесуального доказування. Відповідно до ст. 95 КПК України показання становлять відомості, що повідомляються підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим або експертом в усній чи письмовій формі під час допиту та стосуються обставин, які мають значення для кримінального провадження [98]. Тому результативність такої слідчої (розшукової) дії безпосередньо залежить не лише від обсягу отриманої інформації, а й від додержання встановленого законом порядку її одержання та належного процесуального закріплення.

Підготовка до допиту передбачає попереднє визначення слідчим або дізнавачем кола відомостей, які необхідно встановити, а також добір прийомів і засобів, за допомогою яких може бути отримана відповідна інформація. Сукупність обставин, що підлягають з'ясуванню під час конкретного допиту, утворює його предмет. Такий предмет не є однаковим для всіх кримінальних проваджень, а формується залежно від фактичної ситуації, процесуального становища допитуваної особи та обсягу інформації, якою вона, ймовірно, володіє.

У науковій літературі до обставин, які можуть входити до предмета допиту, відносять передусім відомості про саму подію кримінального правопорушення, зокрема час, місце, спосіб його вчинення та інші фактичні характеристики. Крім того, встановлюються обставини, які підтверджують або спростовують причетність певної особи до протиправного діяння, характеризують мотив її поведінки, впливають на вирішення питання про кримінальну відповідальність, а також стосуються характеру та розміру завданої шкоди. Предмет допиту може охоплювати й інші відомості, якщо вони мають значення для встановлення обставин кримінального провадження [116, с. 74].

На зміст допиту істотно впливає процесуальний статус особи. Залежно від цього розрізняють допит свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, а у передбачених законом випадках – експерта. Кожен із зазначених різновидів має певні особливості процесуального регулювання, обумовлені обсягом прав та обов'язків відповідного учасника. Окремим різновидом виступає одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, необхідність якого може виникнути

для уточнення причин істотних розбіжностей у раніше наданих ними показаннях. За послідовністю проведення також можна виокремлювати первинний та додатковий допит [165, с. 109].

Проведенню цієї слідчої (розшукової) дії у багатьох випадках передують належний виклик особи. Такий виклик становить передбачену кримінальним процесуальним законом процедуру повідомлення учасника про необхідність прибуття до слідчого чи дізнавача у визначений час і місце. Особі повідомляється її процесуальний статус, мета виклику, вид процесуальної дії, для участі в якій вона повинна прийти, а також можливі наслідки неприбуття без поважних причин. Фактичною передумовою такого виклику є наявність у слідчого чи дізнавача достатніх підстав вважати, що особа володіє відомостями, які можуть мати значення для кримінального провадження, або що її участь у відповідній процесуальній дії є необхідною [62].

Загальний порядок проведення допиту визначено ст. 224 КПК України. За загальним правилом він здійснюється за місцем проведення досудового розслідування, однак за погодженням із допитуваною особою може бути проведений і в іншому місці. Законодавець установлює часові межі цієї процесуальної дії: безперервний допит не повинен тривати більше двох годин, а його загальна тривалість протягом дня – перевищувати вісім годин. До початку отримання показань необхідно встановити особу допитуваного, повідомити їй передбачені законом права й обов'язки та роз'яснити порядок проведення відповідної слідчої (розшукової) дії [98].

Початковий етап допиту має важливе тактичне значення. Слідчому необхідно створити умови для належної комунікації з допитуваним, установити психологічний контакт, уточнити основні біографічні відомості та сформулювати сприятливу для отримання повної інформації атмосферу. Після внесення до протоколу необхідних анкетних даних доцільно надати особі можливість самостійно викласти відомі їй обставини у формі вільної розповіді, не перериваючи її без необхідності та не нав'язуючи певного варіанта опису події.

Після завершення вільної розповіді слідчий може перейти до постановки уточнювальних, деталізуючих або інших допустимих запитань. Їх метою має бути конкретизація вже повідомленого, усунення внутрішніх суперечностей, установлення додаткових обставин та отримання відомостей, які допитувана особа не повідомила самостійно. При цьому постановка запитань не повинна перетворюватися на нав'язування особі певних відповідей або формування змісту її показань самим слідчим.

Процесуальний порядок допиту залежить і від статусу допитуваного. Свідок попереджається про встановлену законом кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за надання завідомо неправдивої інформації. Потерпілий несе відповідальність за завідомо неправдиві показання. Якщо особа не володіє мовою кримінального провадження або з інших передбачених законом причин потребує відповідної допомоги, до процесуальної дії залучається перекладач. Під час проведення допиту може застосовуватися фотографування, аудіозапис, відеозапис або поєднання декількох способів технічної фіксації [98].

Застосування технічних засобів під час допиту має значення не лише для повнішого документування його перебігу. Ю. О. Боровіченко звертає увагу на те, що використання аудіо- чи відеозапису зменшує вплив суб'єктивного чинника при подальшому відтворенні та оцінюванні змісту показань. Письмове викладення результатів допиту неминуче пов'язане з певним опрацюванням усної інформації, унаслідок чого формулювання, інтонаційні особливості, емоційні акценти чи окремі деталі можуть частково втрачатися або набувати іншого звучання [17].

Особливість письмової форми полягає також у тому, що остаточний текст протоколу значною мірою формується особою, яка проводить допит. Навіть за добросовісного ставлення слідчого до документування можливе ненавмисне спрощення певних висловлювань, зміна послідовності викладу чи втрата деталей. Допитувана особа, яка не має юридичної підготовки, інколи може не

звернути уваги на відмінності між тим, що фактично було нею повідомлено, і тим, як це відображено у протоколі.

Крім того, звичайний письмовий протокол практично не відтворює невербальний складник допиту. За його допомогою складно встановити інтонацію, паузи, темп мовлення, емоційний стан допитуваної особи чи особливості поведінки слідчого. Не завжди можна також оцінити зовнішні ознаки можливого психологічного або фізичного впливу. Саме тому аудіо- і особливо відеофіксація здатні істотно розширити можливості подальшої перевірки умов, у яких були отримані показання.

Особливого значення застосування технічних засобів може набувати під час допиту осіб, щодо яких існує підвищений ризик подальшої зміни показань, відмови від раніше повідомлених відомостей або незаконного впливу з боку підозрюваного чи інших зацікавлених осіб [17]. Відеозапис у таких ситуаціях дозволяє надалі перевірити не тільки зміст показань, а й правомірність поведінки особи, яка проводила процесуальну дію, характер поставлених запитань та використані тактичні прийоми.

Відеофонограма допиту може набути значення і для проведення подальших експертних досліджень. У науковій літературі звертається увага на можливість використання відповідного матеріалу під час комплексної фонетико-психологічної експертизи, у межах якої можуть досліджуватися мовні особливості, інтонація та зовнішні прояви психоемоційного стану допитуваної особи. До таких проявів можуть належати зміна кольору обличчя, потовиділення, рухова активність, зміна пози та інші поведінкові реакції [79, с. 123].

Кримінальний процесуальний закон надає допитуваній особі можливість користуватися документами та власними нотатками у випадках, коли показання пов'язані з обчисленнями, значною кількістю цифрових даних або іншими відомостями, які складно точно відтворити винятково з пам'яті. За бажанням особа може самостійно викласти показання письмово. Після такого письмового

викладу слідчий не позбавлений можливості поставити додаткові запитання для уточнення або деталізації повідомленої інформації [98].

Водночас право особи на надання показань не означає обов'язку відповідати на будь-які поставлені запитання. Закон передбачає випадки, коли певна інформація охороняється спеціальним режимом та не підлягає розголошенню, зокрема у зв'язку з таємницею сповіді, лікарською таємницею, професійною таємницею захисника, таємницею нарадчої кімнати та іншими передбаченими законом обмеженнями. Крім того, особа вправі відмовитися відповідати на запитання, якщо відповідь може стати підставою для підозри чи обвинувачення її самої, близьких родичів або членів сім'ї у вчиненні кримінального правопорушення [98].

Особливості має й допит підозрюваного. За умови наявності передбачених законом підстав та достатнього обсягу зібраної доказової інформації йому, як правило, передуює вручення письмового повідомлення про підозру та роз'яснення процесуальних прав відповідно до ст. 42, 276–278 КПК України. Згідно зі ст. 42 КПК України підозрюваним визнається, зокрема, особа, якій у передбаченому законом порядку повідомлено про підозру, особа, затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, а також особа, стосовно якої повідомлення про підозру складене, проте не вручено у зв'язку з невстановленням її місцезнаходження за умови вжиття передбачених законом заходів для такого вручення [98].

У вихідному тексті як приклад зазначено повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369-2 КК України. У такому випадку перед проведенням першого допиту особи як підозрюваного необхідно забезпечити виконання відповідних процесуальних вимог щодо набуття нею цього статусу та роз'яснення всього комплексу прав, передбачених кримінальним процесуальним законом.

Результати допиту підлягають належному документуванню. Протокол допиту є одним із процесуальних документів, за допомогою якого письмово закріплюються відомості про умови, перебіг і результати цієї слідчої

(розшукової) дії. У ньому відображаються показання підозрюваного, потерпілого, свідка, обвинуваченого чи іншого учасника в межах передбаченої законом процедури. Якість такого документа має безпосереднє значення для подальшої перевірки способу одержання відомостей та оцінювання можливості їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні [98].

Протокол допиту повинен відповідати як загальним вимогам, установленим для протоколів процесуальних дій, так і особливим вимогам, обумовленим специфікою отримання показань. Насамперед у ньому відображаються відомості, що дозволяють ідентифікувати допитувану особу, зокрема її прізвище, ім'я, по батькові, дату народження, місце проживання, рід занять та інші необхідні дані. Обов'язково фіксується факт роз'яснення передбачених законом процесуальних прав та обов'язків.

Такі вимоги не мають виключно формального характеру. Належне документування процесуального статусу особи та її поінформованості про надані законом права дозволяє надалі перевірити, чи були створені належні умови для добровільного надання показань і чи не було допущено порушень, здатних поставити під сумнів допустимість одержаної інформації.

В. В. Михайленко слушно наголошує, що на етапах підготовки, організації, безпосереднього проведення слідчої (розшукової) дії та фіксації її результатів уповноважена особа повинна забезпечувати реальне дотримання прав і свобод підозрюваного, свідка, потерпілого та інших учасників кримінального провадження. Порушення відповідних гарантій під час одержання доказової інформації здатне впливати не лише на конкретну процесуальну дію, а й на весь подальший процес використання, дослідження та оцінювання доказів у судовому провадженні [120, с. 91].

Особливе значення в цьому контексті мають стандарти, сформовані у практиці Європейського суду з прав людини. Одним із прикладів є справа «Сондерс проти Сполученого Королівства» (Saunders v. United Kingdom, 1996). У ній заявник був зобов'язаний надавати пояснення під загрозою застосування передбаченої законом відповідальності за відмову співпрацювати з відповідними

органами, а отримані таким способом відомості надалі використовувалися в межах кримінального провадження. Європейський суд з прав людини пов'язав таку ситуацію з порушенням гарантії проти примушування особи до самообвинувачення, яка охоплюється змістом ст. 6 Конвенції [162].

Іншим важливим прикладом є справа «Салдуз проти Туреччини» (*Salduz v. Turkey*, 2008), у якій заявника, який на момент подій був неповнолітнім, допитували без участі адвоката. Під час такого допиту він надав відомості, що надалі були використані у кримінальному провадженні проти нього. Європейський суд з прав людини констатував порушення права на справедливий судовий розгляд через відсутність належного доступу до правової допомоги на початковому етапі провадження [161]. Ці правові позиції демонструють особливе значення забезпечення права на захисника, добровільності надання показань та недопустимості неправомірного примусу під час допиту.

Не менш важливою умовою належного складання протоколу є повнота та точність відображення змісту показань. У документі повинна бути збережена логічна послідовність отриманої інформації, а поставлені запитання та відповіді на них мають відтворювати реальний перебіг допиту. Особливої уваги потребують уточнення, зміна раніше повідомленої інформації, пояснення причин суперечностей та інші деталі, які можуть надалі впливати на оцінювання показань.

Небажаним є такий спосіб складання протоколу, за якого зміст відповіді фактично переказується слідчим у власній редакції. Чим суттєвіше письмове формулювання відрізняється від висловлювання допитуваної особи, тим вищий ризик спотворення первинного змісту інформації. Тому показання повинні відображатися максимально близько до способу, у який вони фактично були повідомлені, з урахуванням характерних висловлювань особи, якщо вони мають значення для правильного розуміння змісту [49, с. 38].

Якщо допитувана особа надає показання мовою, якою не володіє слідчий або якою не ведеться відповідне кримінальне провадження, участь перекладача повинна бути належним чином забезпечена та зафіксована у протоколі. При

цьому значення має не лише формальне зазначення про присутність перекладача, а й можливість підтвердити, що особі було забезпечено правильне розуміння поставлених запитань і належне відтворення її відповідей [49, с. 38].

Важливою складовою протокольної форми є також фіксація зауважень та доповнень допитуваної особи або її захисника. Після ознайомлення з текстом протоколу вони мають право звернути увагу на невідповідність письмового запису фактично наданим показанням, пропуски, неточності або інші недоліки та вимагати їх виправлення чи доповнення. Такі заяви повинні бути відображені у процесуальному документі до його остаточного підписання.

Якщо допитувана особа відмовляється підписати протокол, цей факт також потребує належного процесуального оформлення. У документі доцільно зазначити не лише саму відмову, а й пояснення особи щодо її причин, якщо вона бажає їх надати. Така фіксація дозволяє у подальшому правильно оцінити обставини завершення допиту і не ототожнювати сам факт відсутності підпису з підтвердженням або запереченням змісту всього документа.

Проведений аналіз протоколів огляду, обшуку та допиту дозволяє простежити як спільні, так і специфічні вимоги до фіксації результатів різних слідчих (розшукових) дій. Кожен із цих процесуальних документів відображає особливий вид пізнавальної діяльності та закріплює різну за характером інформацію. У протоколі допиту основне місце займають показання особи та умови їх одержання. Протокол огляду відображає стан обстановки, виявлені сліди, предмети й інші фактичні дані, безпосередньо сприйняті під час дослідження певного місця чи об'єкта. Протокол обшуку, своєю чергою, повинен відтворювати перебіг пошукових дій, місце і спосіб виявлення предметів, документів та інших об'єктів, а також порядок їх вилучення і подальшого оформлення.

Відмінності між зазначеними протоколами не усувають спільних вимог до їх процесуальної форми. У кожному випадку документ повинен складатися відповідно до загальних положень КПК України та спеціальних норм, якими регламентується конкретна слідча (розшукова) дія. Повнота, послідовність,

точність і об'єктивність відображення отриманої інформації створюють передумови для подальшої перевірки законності її одержання та достовірності зафіксованих відомостей.

Особливого значення набуває додержання прав учасників під час проведення відповідної процесуальної дії та документування її результатів. Належний протокол повинен давати можливість встановити не лише те, яку інформацію було отримано, а й за яких умов це відбулося, хто брав участь у процесуальній дії, чи були роз'яснені відповідні права, які технічні засоби застосовувалися та чи висловлювали учасники будь-які зауваження щодо порядку її проведення.

Порушення вимог до складання протоколу не завжди має однакові правові наслідки, однак істотні недоліки, які унеможливають перевірку законності отримання доказової інформації або свідчать про порушення фундаментальних процесуальних гарантій, можуть впливати на вирішення питання про допустимість відповідних доказів. Тому дослідження специфіки протоколів огляду, обшуку та допиту дозволяє не лише визначити особливості їх оформлення, а й установити значення належного документування для всього подальшого кримінального процесуального доказування.

2.2. Протоколи слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, освідчування, ексгумації трупа, отримання зразків для експертизи та негласних слідчих (розшукових) дій

Аналіз передбачених кримінальним процесуальним законодавством способів отримання доказової інформації свідчить про особливе місце серед них слідчих (розшукових) дій. Вони становлять значну частину процесуальної діяльності, яка здійснюється під час досудового розслідування відповідно до вимог КПК України та спрямовується на встановлення обставин, що мають значення для конкретного кримінального провадження. При цьому функціональне призначення слідчих (розшукових) дій не обмежується виключно

отриманням нової доказової інформації. Не менш важливим напрямом виступає перевірка вже одержаних відомостей, причому така перевірка не є ізольованою від процесу збирання доказів, а фактично супроводжує його протягом усього досудового розслідування [41].

Однією зі слідчих (розшукових) дій, безпосередньо орієнтованих на перевірку фактичної інформації, є слідчий експеримент. Його проведення дозволяє перевірити відомості, які раніше були отримані внаслідок допиту, огляду місця події, пред'явлення для впізнання та проведення інших процесуальних дій. Правові засади слідчого експерименту визначено ст. 240 КПК України, положення якої встановлюють загальний порядок його проведення та окреслюють процесуальні умови використання цієї слідчої (розшукової) дії у кримінальному провадженні [98, с. 26].

Слідчий експеримент проводиться за рішенням слідчого або прокурора та залежно від завдань конкретного кримінального провадження може передбачати відтворення певних дій, обстановки чи окремих обставин події, проведення дослідів, випробувань або інших перевірочних дій [98]. Його зміст визначається тією інформацією, яка потребує перевірки, а також характером факту або можливості, існування яких необхідно підтвердити чи спростувати.

Підготовка до проведення слідчого експерименту має починатися задовго до безпосереднього прибуття його учасників на місце здійснення процесуальної дії. На першому етапі слідчому або дізнавачу необхідно чітко визначити мету майбутнього експерименту, його різновид та конкретні завдання. Для цього потребує аналізу весь масив уже одержаної інформації, включаючи показання підозрюваних, потерпілих і свідків, результати огляду місця події, висновки експертів, відомості з документів та результати інших проведених слідчих (розшукових) дій.

Наступним елементом підготовки є визначення конкретного змісту майбутніх дослідних чи перевірочних дій та умов, за яких вони мають здійснюватися. Слідчому необхідно попередньо встановити, які саме факти перевірятимуться, які об'єкти, предмети або технічні засоби для цього потрібні,

у якій послідовності мають виконуватися відповідні дії та які результати можуть мати значення для підтвердження або спростування перевірюваної версії.

Окремо повинна бути забезпечена кримінальна процесуальна можливість проведення слідчого експерименту в конкретному місці. У наведеному контексті особливе значення має положення ст. 240 КПК України про проведення цієї слідчої (розшукової) дії у житлі чи іншому володінні особи. У такому випадку необхідною передумовою виступає добровільна згода володільця або наявність відповідної ухвали слідчого судді, постановленої за належним клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, чи прокурора [98].

Крім цього, ще на стадії підготовки необхідно визначити коло осіб, участь яких потрібна для належного проведення слідчого експерименту. Залежно від його мети ними можуть бути підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, спеціаліст та інші учасники. Окремої підготовки потребують техніко-криміналістичні засоби, які використовуватимуться для проведення дослідів, вимірювання показників, відтворення певних умов та належної фіксації перебігу процесуальної дії.

Стаття 240 КПК України визначає також окремі гарантії та правила участі осіб у проведенні слідчого експерименту, у тому числі можливість участі захисника та необхідність належного процесуального закріплення отриманих результатів [98]. Сукупність відповідних вимог створює нормативне підґрунтя, у межах якого результати проведених перевірочних дій можуть бути належним чином зафіксовані та надалі оцінені у системі доказового матеріалу [98; 105, с. 89].

Слідчий експеримент має низку особливостей, які відрізняють його від інших слідчих (розшукових) дій. Т. М. Балицький обґрунтовано звертає увагу на комплекс умов, дотримання яких є необхідним під час його проведення. Передусім повинні існувати передбачені законом підстави для здійснення такої дії, а її мета має відповідати встановленому кримінальним процесуальним законом призначенню. Необхідно також забезпечити належне коло учасників, роз'яснити їм їхні права та обов'язки, врахувати завдання кримінального

провадження, гарантувати реалізацію прав сторони захисту та інших учасників і дотримуватися встановлених часових обмежень проведення процесуальної дії [7, с. 95].

Специфіка слідчого експерименту полягає у тому, що перевірка певних відомостей здійснюється не лише шляхом їх логічного зіставлення з іншими матеріалами провадження, а й через практичне відтворення окремих дій, умов або обставин. Це дає можливість установити, наприклад, чи могла особа за конкретних умов побачити певний об'єкт, почути відповідний звук, подолати певну відстань за визначений проміжок часу, виконати описану дію або сприйняти подію у спосіб, про який вона повідомляла раніше.

На відміну від допиту, під час якого слідчий переважно одержує відомості у вербальній формі, або огляду, що спрямований на безпосереднє дослідження певної обстановки чи об'єктів, слідчий експеримент дозволяє практично перевірити можливість настання певного результату за відповідних умов. Його учасники можуть демонструвати конкретні дії, відтворювати їх послідовність, показувати особливості розташування об'єктів або брати участь у проведенні спеціально організованих дослідів.

Разом із тим результати слідчого експерименту не слід сприймати поза умовами, в яких він здійснювався. Абсолютно точне відтворення всіх чинників події, яка відбулася в минулому, практично не завжди можливе. На результати можуть впливати погодні умови, освітлення, зміни місцевості, особливості предметів, фізичний чи психологічний стан учасника, а також зміни у пам'яті особи, що відбулися з плином часу. Тому кожен такий результат потребує оцінки у взаємозв'язку з іншими матеріалами кримінального провадження.

Процесуальне закріплення перебігу та результатів відповідної слідчої (розшукової) дії здійснюється у протоколі слідчого експерименту. Значення цього документа зумовлюється тим, що за його допомогою письмово відображаються як організаційні та процесуальні умови проведеної дії, так і конкретні дослідні операції та їх результати. Протокол створює можливість

надалі відтворити основні елементи проведеного експерименту та зіставити їх із висновками, які були зроблені за його результатами [98].

У вступній частині відповідного документа необхідно відобразити час і місце проведення слідчого експерименту, правові та фактичні підстави його здійснення, а також відомості про всіх осіб, залучених до процесуальної дії. Залежно від конкретної ситуації це можуть бути слідчий, підозрюваний, потерпілий, свідок, спеціаліст, поняті та інші учасники. Відомості про їх участь мають значення для подальшої перевірки законності проведення слідчої (розшукової) дії та встановлення кола осіб, які безпосередньо сприймали її перебіг [45, с. 22–31].

Необхідною складовою документування є також відображення факту роз'яснення учасникам їхніх процесуальних прав та обов'язків. Особа повинна усвідомлювати свій процесуальний статус, характер дій, у яких вона бере участь, та передбачені законом права, що можуть бути реалізовані під час слідчого експерименту. Відповідна інформація повинна знаходити відображення у протоколі, оскільки це дозволяє надалі перевірити дотримання процесуальних гарантій.

Особливе місце серед учасників слідчого експерименту може належати спеціалісту. Його участь є доцільною у випадках, коли для правильного проведення відповідних дослідів, використання технічних засобів, здійснення розрахунків, вимірювань або оцінки умов потрібні спеціальні знання. Спеціаліст має право висловлювати заяви та зауваження, які стосуються проведеної процесуальної дії, а такі відомості підлягають внесенню до протоколу.

Крім усних пояснень спеціаліста, суб'єкт розслідування може отримати від нього письмове пояснення, яке відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України може бути долучене до протоколу як відповідний додаток. Зміст такого документа здатний доповнювати відомості, зафіксовані безпосередньо у протоколі. Зокрема, спеціаліст може пояснити методику проведених розрахунків, особливості застосування конкретного технічного засобу, умови сприйняття певного явища

людиною, характер фізичних процесів, що мали місце під час експерименту, та інші питання, які належать до сфери його спеціальних знань.

Письмові пояснення спеціаліста можуть також містити оцінку окремих технічних аспектів проведеного експерименту та спостереження щодо його перебігу. Такі відомості не підміняють установленого законом порядку оцінювання доказів, однак можуть допомогти правильно зрозуміти значення отриманих результатів і співвіднести їх з іншими матеріалами кримінального провадження.

Однією з найважливіших особливостей протоколу слідчого експерименту є детальне відображення умов, у яких здійснювалися відповідні перевірочні або дослідні дії. Це обумовлено тим, що зміна навіть одного істотного параметра здатна вплинути на кінцевий результат. Тому у протоколі доцільно відображати час доби, погодні умови, характер і рівень освітлення, особливості місцевості, стан приміщення, відстані між об'єктами та інші фактори, які мали значення для конкретного експерименту.

Якщо перевіряється можливість зорового сприйняття певної події, необхідно зафіксувати відстань до відповідного об'єкта, освітленість, наявність перешкод, положення учасника та інші обставини, які могли впливати на видимість. У випадку перевірки можливості почути звук значення можуть мати відстань, рівень стороннього шуму, стан навколишньої обстановки, наявність стін, транспортних потоків, технічних пристроїв або інших джерел звуку. Чим повніше такі умови відображені у протоколі, тим більше можливостей існує для подальшої об'єктивної оцінки отриманого результату.

Важливою рисою протоколу слідчого експерименту є послідовне, поетапне викладення всього перебігу відповідної процесуальної дії. У документі повинно бути зрозуміло, яка дія здійснювалася першою, які операції виконувалися після неї, хто саме їх виконував, які умови залишалися незмінними, а які підлягали зміні та з якою метою це здійснювалося.

Якщо одна й та сама дія повторювалася кілька разів, кожна спроба повинна бути належним чином відображена. Необхідно зазначити, чи були однаковими

умови її проведення, які параметри змінювалися та який результат було отримано у кожному окремому випадку. Це дозволяє надалі встановити, чи був певний результат стійким або виник випадково під впливом стороннього чинника.

Особливу увагу слід приділяти відображенню тих змін, які відбувалися безпосередньо у процесі проведення експерименту. Якщо, наприклад, змінювалася відстань, рівень освітлення, швидкість руху, положення предмета, місце перебування учасника або інший параметр, відповідна зміна повинна бути зафіксована із зазначенням отриманого після цього результату. Інакше у подальшому буде складно встановити причинний зв'язок між конкретними умовами та підсумком проведеної перевірки.

Письмовий протокол може і повинен доповнюватися іншими способами фіксації, якщо вони забезпечують більш повне відображення проведеної слідчої (розшукової) дії. До таких матеріалів можуть належати фотографії, відеозаписи, плани, схеми, креслення, результати вимірювань та інші додатки. Положення ст. 107 КПК України визначають загальні засади застосування технічних засобів фіксації у кримінальному провадженні [98].

Особливе значення для слідчого експерименту має відеозапис, оскільки він дозволяє відобразити динаміку подій, послідовність дій учасників та просторове співвідношення між окремими об'єктами. Порівняно зі статичною фотографією відеофіксація дає можливість зберегти значно ширший інформаційний масив, включаючи рух, висловлювання учасників, часову тривалість певних дій та зміни обстановки.

За наведеними у спеціальній літературі рекомендаціями відеофіксацію доцільно розпочинати ще на початковому етапі процесуальної дії, а якщо слідчий експеримент пов'язаний із проникненням у житло чи інше володіння особи, – до моменту такого проникнення. На записі повинні бути належним чином відображені відомості про учасників процесуальної дії та використані технічні засоби. Це забезпечує можливість у подальшому співвіднести відповідний

відеозапис із конкретним протоколом та встановити осіб, які брали участь у проведенні експерименту.

Доцільно також зафіксувати на відео пропозицію особі, з якою проводиться слідчий експеримент, самотійно розповісти та продемонструвати послідовність певних дій чи обставини події, а також її реакцію на відповідну пропозицію. Такий спосіб фіксації дає можливість побачити, чи діяла особа самотійно, чи отримувала підказки щодо маршруту, положення об'єктів або характеру дій.

Якість відеофіксації значною мірою залежить і від правильного застосування операторських прийомів. У літературі до них відносять, зокрема, панорамування, наближення та віддалення. Панорамна зйомка дозволяє послідовно охопити значний простір або простежити взаємне розташування об'єктів. Для забезпечення зрозумілості такого відеоматеріалу доцільно починати й завершувати панораму статичним кадром, а також робити короткі зупинки на об'єктах, що мають особливе значення [93, с. 149–150].

Прийом наближення дає можливість перейти від загального вигляду місцевості або приміщення до конкретного об'єкта та його деталей. Віддалення, навпаки, дозволяє після детального зображення певного предмета знову показати його місце у загальній обстановці. Поєднання таких способів є особливо важливим для слідчого експерименту, оскільки забезпечує одночасне розуміння як окремих деталей, так і їх просторового зв'язку з іншими елементами досліджуваної обстановки [93, с. 149–150].

Усі матеріали, що долучаються до протоколу слідчого експерименту, повинні бути належним чином оформлені, описані та співвіднесені з основним процесуальним документом [98]. Важливо, щоб зі змісту протоколу можна було однозначно встановити, який саме додаток стосується відповідного етапу проведення експерименту, коли він був виготовлений і що конкретно на ньому відображено.

Окремо необхідно розглянути участь понятих під час проведення слідчого експерименту у тих випадках, коли вони залучаються до відповідної

процесуальної дії. Відомості про таких осіб підлягають внесенню до протоколу, а їх підписи підтверджують участь та ознайомлення із зафіксованими результатами. Якщо поняті відмовляються від підписання протоколу, сам факт такої відмови та повідомлені ними причини мають бути належним чином відображені у процесуальному документі.

Особливість протоколу слідчого експерименту полягає у підвищених вимогах до точності й об'єктивності опису проведених дослідних дій. Недостатньо лише вказати, що експеримент проведено і певний результат отримано. Необхідно створити можливість відтворити логіку всієї перевірки: вихідні умови, послідовність дій, використані предмети, кількість повторень, змінювані параметри та результати кожної окремої спроби.

Неповне або неточне оформлення такого документа може істотно ускладнити подальше оцінювання результатів слідчого експерименту. Якщо з протоколу неможливо встановити реальні умови здійснення перевірки або визначити, яким способом було отримано певний результат, виникають обґрунтовані сумніви щодо можливості використання відповідних даних для підтвердження чи спростування обставин кримінального провадження.

З метою забезпечення більшої достовірності результатів слідчого експерименту та їх повного відображення у відповідному процесуальному документі доцільно сформулювати низку криміналістичних рекомендацій щодо організації та проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

По-перше, умови проведення слідчого експерименту повинні бути максимально наближеними до тих, за яких відбувалася подія, що перевіряється. Це не означає необхідності абсолютного відтворення всіх деталей минулої події, що в багатьох ситуаціях об'єктивно неможливо, однак істотні фактори, здатні вплинути на результат, мають бути відтворені настільки точно, наскільки це дозволяють конкретні обставини. Для встановлення відповідності таких умов доцільно використовувати допомогу спеціалістів.

По-друге, якщо результат перевірки значною мірою залежить від просторових характеристик конкретного місця, слідчий експеримент бажано

проводити безпосередньо там, де відбувалася подія, що досліджується. Розташування будівель, відстань між об'єктами, конфігурація дороги, особливості рельєфу або приміщення можуть істотно впливати на можливість виконання певної дії, сприйняття звуку чи видимість. Проведення експерименту в іншому місці у такому разі може знизити переконливість його результатів.

По-третє, за наявності відповідної можливості необхідно враховувати сезон, час доби та інші часові характеристики первинної події. Якщо перевіряється здатність бачити або чути певні обставини, різниця між денним і нічним освітленням, зимовою та літньою рослинністю, інтенсивністю дорожнього руху в різний час доби або іншими подібними умовами може безпосередньо змінювати результат. Тому проведення слідчого експерименту в часових умовах, близьких до первинних, сприяє більш точному відтворенню обставин сприйняття.

По-четверте, при проведенні дослідних дій бажано використовувати предмети, прилади та інші засоби, тотожні або максимально подібні до тих, які застосовувалися під час події, що перевіряється. Якщо справжній предмет визнаний речовим доказом і його використання може призвести до зміни або втрати індивідуальних ознак, необхідно застосовувати безпечний аналог або відповідний макет. Аналогічний підхід потрібний щодо предметів, використання яких може створити небезпеку для життя чи здоров'я учасників, зокрема зброї або інших об'єктів, якими можуть бути заподіяні тілесні ушкодження.

По-п'яте, дослідні операції у багатьох випадках доцільно проводити неодноразово. Повторення дозволяє перевірити стійкість отриманого результату і зменшує ймовірність того, що він став наслідком випадкового збігу обставин. У разі необхідності під час повторних спроб можуть змінюватися окремі параметри, що дає можливість визначити, який саме фактор впливає на результат. Водночас у ситуаціях, коли перша перевірка дала очевидний та однозначний результат і його повторення не має пізнавальної необхідності, додаткове проведення тих самих дій може бути недоцільним [92].

Наведені рекомендації мають враховуватися не лише безпосередньо під час проведення слідчого експерименту, а й при складанні відповідного протоколу. Якщо для забезпечення достовірності результатів вирішальне значення мали певна пора доби, відстань, освітлення, використаний предмет або кількість проведених спроб, ці обставини повинні бути відображені у документі максимально конкретно. Інакше навіть правильно організований експеримент у подальшому буде складно належним чином оцінити через недостатність процесуальної фіксації.

Таким чином, протокол слідчого експерименту є складним за змістом процесуальним документом, який повинен відображати не тільки формальні відомості про місце, час та учасників процесуальної дії, а й усю сукупність істотних умов, послідовність проведених дослідів, зміни окремих параметрів та отримані результати. Його належне складання створює можливість у подальшому перевірити достовірність проведеної перевірки, зіставити її результати з іншими доказами та оцінити дотримання прав учасників кримінального провадження.

Ще одним процесуальним документом, у якому закріплюються результати одержання та перевірки доказової інформації, є протокол пред'явлення для впізнання. Його складання пов'язане з проведенням відповідної слідчої (розшукової) дії, спрямованої на встановлення тотожності особи, предмета або іншого об'єкта за ознаками, які раніше сприймалися свідком, потерпілим, підозрюваним чи іншим учасником кримінального провадження. Доказове значення результатів такого впізнання може бути суттєвим, оскільки за певних обставин воно безпосередньо пов'язує конкретну особу або об'єкт із подією кримінального правопорушення. Водночас ця слідча (розшукова) дія є досить чутливою до порушень установленної процедури, оскільки недоліки підготовки або проведення можуть впливати на достовірність результату та ставити питання про можливість його подальшого використання у доказуванні.

Правові засади пред'явлення особи для впізнання визначаються ст. 228 КПК України [98]. Зміст відповідної процесуальної дії полягає у перевірці

раніше повідомлених відомостей про зовнішність, характерні особливості чи інші індивідуалізуючі ознаки особи, яку учасник кримінального провадження спостерігав за певних обставин. Такий підхід передбачає, що впізнання не повинно бути першою формою отримання інформації про відповідний об'єкт. Йому має передувати з'ясування того, що саме запам'ятала особа, яка впізнає, та за якими ознаками вона здатна здійснити подальшу ідентифікацію.

Під час проведення пред'явлення для впізнання важливого значення набуває правильне формування групи об'єктів, серед яких розміщується особа чи предмет, що підлягає впізнанню. Ідея такого порядку полягає у недопущенні очевидного виділення об'єкта, який цікавить орган досудового розслідування, серед інших пред'явлених об'єктів. За результатами відповідної слідчої (розшукової) дії складається протокол, у якому відображаються істотні умови її проведення, висловлювання особи, яка здійснює впізнання, та отриманий результат.

Зміст протоколу повинен дозволяти у подальшому встановити, коли, де та за яких обставин проводилося впізнання, хто саме брав у ньому участь, які об'єкти були пред'явлені та в якій послідовності вони розміщувалися. Доцільно також відображати характерні зовнішні ознаки або інші властивості пред'явлених об'єктів, щоб у подальшому можна було оцінити, наскільки вони були подібними між собою та чи не виділявся серед них об'єкт, який підлягав впізнанню [66].

Не менш важливим є документування поведінки особи, яка здійснює впізнання. У протоколі повинні бути зафіксовані її висловлювання, пояснення щодо ознак, за якими здійснено впізнання, а також інші істотні реакції, якщо вони можуть мати значення для оцінки результату. Якщо під час проведення слідчої (розшукової) дії застосовувалися аудіо- чи відеозапис або інші технічні засоби, відповідні відомості також повинні бути відображені у процесуальному документі [66].

Особливе значення має попередня стадія, яка передує безпосередньому пред'явленню особи для впізнання. Згідно з ч. 1 ст. 228 КПК України слідчий або

прокурор повинен попередньо з'ясувати, чи здатна особа впізнати того, кого їй планується пред'явити, а також установити, які саме зовнішні ознаки, прикмети чи інші особливості вона запам'ятала. Крім цього, підлягають з'ясуванню обставини первинного сприйняття: місце, час, тривалість спостереження, відстань та інші умови, за яких особа бачила відповідний об'єкт [98].

Якщо особа, яка впізнає, не може назвати окрему конкретну прикмету, але повідомляє про здатність упізнати особу за сукупністю рис, це також повинно отримати належне відображення у протоколі. Важливим є не саме формальне зазначення про можливість впізнання, а конкретизація того, які риси зовнішності, особливості поведінки, голосу, ходи або інші властивості становлять ту сукупність, за якою особа може здійснити ідентифікацію [98].

Таке попереднє документування виконує важливу контрольну функцію. Воно дозволяє надалі порівняти ознаки, названі до початку впізнання, з тими, на які особа посилається після його проведення. Якщо до пред'явлення об'єкта учасник не називав жодних характерних рис, а після проведення дії починає детально описувати ознаки, які були очевидними лише під час самого пред'явлення, це може свідчити про необхідність особливо обережної оцінки отриманого результату.

Доказове значення протоколу пред'явлення для впізнання значно посилюється у випадку, коли його зміст узгоджується з іншими матеріалами кримінального провадження. Йдеться, зокрема, про раніше надані показання, результати експертних досліджень, відеозаписи, матеріали огляду та іншу інформацію, яка підтверджує відповідні обставини. Впізнання підозрюваного свідком або потерпілим може суттєво вплинути на встановлення його можливої причетності до кримінального правопорушення, однак доказова переконливість такого результату безпосередньо залежить від того, наскільки точно було дотримано передбачену законом процедуру [211].

Аналіз наукових положень і практики проведення цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє виділити низку типових недоліків, здатних негативно позначитися на достовірності та подальшій оцінці отриманих результатів.

До першої групи можна віднести випадки, коли попереднє з'ясування здатності особи до впізнання здійснюється формально або недостатньо детально. У протоколі іноді відсутні конкретні відомості про зовнішність особи, її індивідуальні прикмети, характерні риси та умови, за яких вона раніше спостерігалася. За таких обставин у подальшому стає складно перевірити, чи ґрунтувався результат впізнання на раніше сформованому образі, чи був наслідком безпосереднього сприйняття об'єкта вже під час слідчої (розшукової) дії.

Другий напрям проблем пов'язаний із недостатнім урахуванням особливостей формування показань та пам'яті особи, яка здійснює впізнання. На правильність ідентифікації можуть впливати тривалість первинного спостереження, емоційний стан, стресова ситуація, освітлення, відстань до об'єкта, швидкість розвитку події, проміжок часу, що минув після неї, а також інформація, отримана особою вже після первинного сприйняття.

Третя група недоліків виникає під час підбору осіб або інших об'єктів, серед яких проводиться впізнання. Якщо вони істотно відрізняються від особи, яка фактично цікавить слідство, за віком, зовнішністю, статуєю, одягом або іншими помітними характеристиками, створюється ризик фактичного підказування правильної відповіді. Тому законодавчі вимоги та криміналістичні рекомендації щодо формування відповідної групи повинні дотримуватися не формально, а з урахуванням реальної подібності пред'явлених об'єктів.

Четверта проблема стосується будь-якого прямого або опосередкованого впливу на особу, яка впізнає. Репліки слідчого, інтонація, жести, реакція інших учасників чи навіть особливості організації самого пред'явлення можуть несвідомо орієнтувати особу на конкретний об'єкт. Такі обставини здатні істотно знизити достовірність результату, навіть якщо зовнішньо процесуальна дія була оформлена належним чином.

Крім цього, необхідно враховувати психологічні чинники, здатні призводити до помилкової ідентифікації. Значний стрес у момент первинного сприйняття, короткочасність контакту, погане освітлення, значна відстань,

наявність перешкод або інші несприятливі умови можуть впливати на точність запам'ятовування й подальшого відтворення зовнішнього образу [34; 74, с. 155]. Тому сам факт упевненого впізнання не повинен автоматично прирівнюватися до беззаперечної достовірності відповідного результату без аналізу умов його формування.

Ефективність пред'явлення для впізнання значною мірою залежить від того, наскільки ретельно слідчий або детектив організує підготовку та проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Необхідно заздалегідь визначити об'єкт впізнання, перевірити зміст раніше наданих показань, належним чином провести попереднє опитування, підібрати схожих осіб чи об'єкти, забезпечити відсутність недопустимого впливу та повно зафіксувати весь перебіг процесуальної дії. Лише за таких умов як позитивний результат впізнання, так і невпізнання можуть бути належним чином оцінені у сукупності з іншими матеріалами кримінального провадження.

Іншою процесуальною дією, що потребує окремого дослідження з позиції особливостей протоколювання, є ексгумація. Її зміст пов'язаний із вийманням трупа з місця поховання у встановленому законом порядку для проведення необхідного дослідження, огляду, експертизи чи виконання інших процесуально значущих дій [21, с. 48; 57, с. 45]. З огляду на специфіку об'єкта та характер втручання ця процедура потребує особливо ретельної організації й документування.

Ексгумація не може розглядатися як самоціль. Її проведення зумовлюється необхідністю отримання або перевірки доказової інформації, яка має значення для кримінального провадження. Саме через можливість подальшого дослідження останків, одягу, предметів, похованих разом із тілом, або отримання відповідних зразків виймання трупа з місця поховання набуває кримінального процесуального змісту. Проведення цієї дії поза потребами доказування не відповідало б її процесуальному призначенню [30, с. 72].

Фактичні підстави для вирішення питання про ексгумацію можуть бути різними. Зокрема, вони можуть виникнути у зв'язку з появою нової інформації,

яка ставить під сумнів первинний висновок щодо причин або обставин смерті. Такими відомостями можуть бути нові показання, інформація від осіб, причетних до кримінального правопорушення, результати інших слідчих (розшукових) дій або дані, які свідчать про можливий насильницький характер смерті.

Подібна необхідність може виникати й у ситуаціях, коли смерть спочатку була розцінена як природна, випадкова або така, що настала внаслідок самогубства, однак подальше розслідування дає підстави припускати її кримінально протиправне спричинення. У цьому разі повторне дослідження тіла може мати вирішальне значення для встановлення дійсного механізму смерті та перевірки нової слідчої версії.

У науковій літературі до обставин, які можуть зумовити необхідність ексгумації, відносять випадки, коли до поховання труп взагалі не досліджувався судово-медичним експертом або проведене дослідження виявилось недостатнім для вирішення питань, що виникли пізніше. Ексгумація може бути необхідною й тоді, коли висновки попереднього судово-медичного дослідження викликають обґрунтовані сумніви чи не узгоджуються з іншими матеріалами кримінального провадження [78, с. 162–163].

Іншою підставою може бути виникнення після поховання нових питань, відповісти на які можливо лише шляхом повторного або додаткового дослідження тіла. Це можуть бути питання про характер певних ушкоджень, механізм їх утворення, причину смерті, можливий час її настання, наявність токсичних речовин або інших обставин, які не були предметом первинного експертного дослідження.

Ексгумація може бути проведена і для забезпечення можливості пред'явлення трупа для впізнання, якщо стан тіла та інші обставини дозволяють здійснити відповідну процесуальну дію. Іншим напрямом є вилучення одягу, прикрас або інших предметів, які перебувають на тілі чи у місці поховання та можуть мати значення для встановлення обставин кримінального правопорушення.

Важливим завданням ексгумації може бути також ідентифікація невстановленої особи. Для цього можуть відбиратися необхідні біологічні та інші зразки, зокрема волосся, кров, фрагменти м'язової тканини, кісткового матеріалу, а за наявності відповідної можливості – відбитки пальців рук чи інші ідентифікаційні ознаки [78, с. 162–163]. Надалі такі матеріали можуть використовуватися у відповідних експертних дослідженнях.

Проведення ексгумації супроводжується обов'язковим процесуальним документуванням. Протокол повинен відображати весь перебіг дії – від початку робіт на місці поховання до завершення огляду, вилучення необхідних об'єктів та виконання інших запланованих заходів. Загальні вимоги до такого процесуального документа визначаються положеннями ст. 104 КПК України.

У протоколі передусім зазначаються дата, час і місце проведення ексгумації, правова підстава її здійснення та відомості про постанову прокурора. Необхідно також зазначити всіх осіб, які були присутні під час проведення відповідної дії, їх процесуальний статус або характер участі.

Описова частина протоколу повинна послідовно відображати фактичний перебіг ексгумації. Доцільно фіксувати стан місця поховання до початку робіт, порядок розкриття поховання, зовнішній вигляд домовини або іншого місця розміщення тіла, процес його вилучення, подальший огляд та інші дії, які здійснювалися після виймання трупа.

Виявлені під час ексгумації особливості тіла, одягу, домовини, ґрунту або інших об'єктів також повинні бути відображені настільки детально, наскільки це має значення для кримінального провадження. Якщо виявляються ушкодження, сторонні предмети, залишки речовин або інші ознаки, їх необхідно описувати із зазначенням місця розташування та зовнішніх характеристик.

До проведення ексгумації, як правило, залучаються судово-медичний експерт та за необхідності інші спеціалісти. Їх пояснення щодо стану тіла, особливостей його вилучення, необхідності відбору певних зразків чи дотримання спеціальних умов також можуть бути відображені у протоколі. Це дозволяє повніше відтворити не лише фактичні дії слідчого, а й спеціальні

заходи, здійснення яких було необхідним з огляду на характер відповідного об'єкта.

Технічна фіксація під час ексгумації має особливе значення. Фотозйомка й відеозапис дозволяють зафіксувати первинний стан місця поховання, послідовність розкриття могили, положення домовини, розміщення тіла, стан одягу та інші обставини, які після завершення процесуальної дії вже неможливо буде відтворити у первісному вигляді. Інформація про використані засоби фіксації має бути належним чином зазначена у протоколі.

До протоколу можуть долучатися фототаблиці, відеозаписи, схеми, документи щодо вилучених предметів та інші матеріали. Якщо під час ексгумації здійснюється відібрання волосся, фрагментів тканин, кісткового матеріалу, ґрунту чи інших об'єктів для подальшого експертного дослідження, необхідно детально відобразити місце, спосіб та умови їх отримання, порядок пакування й маркування [66].

Особливе значення має забезпечення можливості у подальшому однозначно встановити походження кожного відібраного об'єкта. Тому недостатньо лише зазначити факт його вилучення. У протоколі необхідно пов'язати відповідний зразок із конкретним місцем його отримання, описати його характер та спосіб пакування, а також відобразити інші дані, які унеможливають плутанину під час подальшого експертного дослідження.

Протокол ексгумації може мати істотне значення для доказування, оскільки відображає процесуальну дію, результати якої нерідко пов'язані з перевіркою найважливіших обставин смерті особи. Особливо це стосується кримінальних проваджень, у яких необхідно з'ясувати характер тілесних ушкоджень, механізм їх утворення, наявність отруйних речовин, ідентифікувати померлого або виявити інші обставини, що можуть свідчити про насильницьку смерть [66].

Проведення ексгумації не може оцінюватися виключно з позиції ефективності отримання доказової інформації. Специфіка цієї процесуальної дії зумовлює необхідність додержання вимог поваги до померлої особи та

належного ставлення до її близьких. Хоча КПК України не містить окремого розгорнутого переліку етичних правил проведення ексгумації, відповідні вимоги випливають із загальних конституційних положень про людську гідність, закріплених, зокрема, у ст. 28 Конституції України [85].

Значення відповідних гарантій простежується й у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема у справі *Hadri-Vionnet v. Switzerland* [53]. Повага до померлого та почуттів його близьких повинна враховуватися органами держави під час здійснення процесуальних дій, пов'язаних із тілом померлої особи, навіть якщо відповідне втручання має законну мету, пов'язану з розслідуванням кримінального правопорушення.

Першою етичною вимогою у цьому аспекті є належне поводження з тілом померлого. Будь-які маніпуляції повинні бути зумовлені конкретною процесуальною або експертною потребою. Дії, які не мають значення для досягнення мети ексгумації та створюють необґрунтоване додаткове втручання, повинні бути виключені.

Другим напрямом є належне врахування інтересів родичів померлої особи. За умови, що це не перешкоджає досягненню мети розслідування та не створює загрози збереженню доказової інформації, питання повідомлення близьких про проведення відповідної дії має вирішуватися з урахуванням поваги до їх приватного і сімейного життя. Їх присутність або інша форма участі повинна визначатися з огляду на конкретні обставини кримінального провадження.

Третьою вимогою є збереження конфіденційності. Фото- та відеоматеріали, на яких зафіксовано тіло померлого, процес вилучення останків або результати судово-медичного дослідження, не повинні використовуватися поза межами процесуальної необхідності. Публічне поширення таких матеріалів без належної правової підстави здатне завдати додаткових моральних страждань близьким та суперечити вимогам поваги до людської гідності.

Четвертий принцип полягає у мінімізації втручання. Обсяг дій під час ексгумації повинен визначатися реальною потребою кримінального провадження. Якщо необхідний результат може бути отриманий менш

обтяжливим способом або без проведення певної додаткової маніпуляції з тілом, перевагу доцільно надавати саме такому способу.

Таким чином, належне проведення ексгумації потребує поєднання процесуальної законності, криміналістично обґрунтованої організації, ретельного протоколювання та дотримання етичних вимог. Повнота протоколу в цьому випадку дає можливість не лише встановити, які саме дії були проведені та які об'єкти отримані, а й перевірити дотримання меж необхідного втручання, участь відповідних фахівців, порядок відібрання зразків та умови збереження отриманої доказової інформації.

Наступною слідчою (розшуковою) дією, результати якої потребують належного процесуального закріплення, є освідування. Його зміст полягає у зовнішньому дослідженні тіла особи з метою виявлення та фіксації слідів кримінального правопорушення, тілесних ушкоджень, особливих прикмет або інших ознак, що можуть мати значення для кримінального провадження. Відповідно до ст. 241 КПК України така слідча (розшукова) дія здійснюється уповноваженою особою органу досудового розслідування, а за необхідності до її проведення може бути залучений медичний працівник.

Проведенню освідування передує прийняття відповідного процесуального рішення. Згідно з ч. 6 ст. 110 КПК України постанова слідчого чи прокурора оформлюється на офіційному бланку та засвідчується підписом особи, яка її прийняла [98]. Зміст такого процесуального документа повинен відповідати загальним вимогам кримінального процесуального закону та охоплювати вступну, мотивувальну і резолютивну частини.

У вступній частині постанови зазначаються місце й час її складання, відомості про особу, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, її посада та інші необхідні реквізити. Мотивувальна частина має відображати фактичні обставини, які зумовили необхідність проведення освідування, мету цієї слідчої (розшукової) дії, а також обґрунтування прийнятого рішення з посиланням на відповідні положення кримінального процесуального закону.

Резолютивна частина повинна конкретизувати зміст прийнятого рішення, визначати місце та час його виконання, а також особу, на яку покладається проведення відповідної процесуальної дії. За необхідності зазначаються й інші відомості, що стосуються порядку реалізації постанови та можливості її оскарження. Особа, яка підлягає освідуванню, повинна бути ознайомлена з відповідним процесуальним рішенням у встановленому законом порядку.

Перед початком проведення освідування особі пропонується добровільно пройти відповідну процедуру. У разі відмови питання про застосування примусу вирішується відповідно до положень ч. 2 ст. 241 КПК України, якими встановлено спеціальні вимоги до примусового проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Застосування примусу повинно розглядатися як винятковий засіб і використовуватися лише тоді, коли досягнення мети процесуальної дії добровільним шляхом виявилось неможливим.

Особливість освідування полягає у тому, що воно безпосередньо стосується тілесної недоторканності та приватної сфери людини. Тому формальне існування процесуальної підстави не звільняє уповноважену особу від обов'язку дотримуватися вимог пропорційності втручання, поважати гідність освідуваного та обмежуватися лише тими діями, які об'єктивно необхідні для досягнення процесуальної мети.

Результати освідування підлягають письмовому закріпленню у протоколі. Його зміст не повинен обмежуватися зазначенням формальних реквізитів. У документі необхідно відтворити послідовність проведення відповідної дії, умови її здійснення, характер участі присутніх осіб, добровільність або примусовий характер процедури та конкретні ознаки, виявлені під час дослідження тіла особи.

До основних відомостей, які повинні знайти відображення у протоколі, належать дата і місце проведення освідування, дані про уповноважену особу, що його здійснювала, відомості про освідуваного, опис проведених дій та встановлених ознак, дані про залучення медичного працівника або інших осіб, застосування технічних засобів фіксації, а також підписи учасників. Якщо під

час освідчування встановлено тілесні ушкодження або виникла необхідність з'ясувати механізм чи давність їх утворення, отримані результати можуть зумовити необхідність подальшого судово-медичного дослідження.

З урахуванням змісту ст. 241 КПК України проведення освідчування доцільно розглядати як послідовність взаємопов'язаних процесуальних і організаційних дій. Перед початком процедури уповноважена особа повинна переконатися у наявності належної правової підстави для її здійснення та відповідного процесуального рішення.

Наступним кроком є ознайомлення особи з постановою про проведення освідчування. Факт такого ознайомлення має бути відображений у протоколі, оскільки він підтверджує виконання уповноваженою особою обов'язку повідомити учасника про правову підставу втручання у сферу його тілесної недоторканності.

Якщо освідчування здійснюється із застосуванням примусу, особливого значення набуває фіксація всіх обставин такого втручання. У протоколі повинні бути зазначені особи, які застосовували заходи фізичного впливу, характер такого впливу та причини, що зумовили його необхідність. Відсутність відповідних відомостей у подальшому може ускладнити перевірку правомірності дій уповноважених осіб.

Безпосереднє дослідження тіла доцільно починати з тих його частин, які не закриті одягом. Перехід до огляду інших ділянок тіла або самого одягу має бути обумовлений метою освідчування та фактичними обставинами конкретного кримінального провадження. Здійснення зайвих дій, які не сприяють виявленню відповідних слідів чи прикмет, повинно бути виключене.

За необхідності виявлені тілесні ушкодження, сліди кримінального правопорушення чи особливі прикмети можуть фіксуватися за допомогою фотографування або відеозапису. У такому разі у протоколі доцільно зазначати вид і характеристики використаного технічного засобу, носій інформації та інші відомості, необхідні для подальшої ідентифікації відповідних матеріалів.

Після завершення процесуальної дії складається протокол освідкування відповідно до встановлених КПК України вимог. При цьому письмовий опис повинен бути нейтральним і містити лише ті відомості, які були безпосередньо встановлені під час проведення процесуальної дії, без необґрунтованих припущень чи категоричних висновків про походження виявлених ознак.

Якість процесуального оформлення результатів освідкування має безпосереднє значення для подальшої перевірки отриманої інформації. Важливими умовами належного документування є наявність законних підстав для проведення дії, дотримання процедури, повнота й об'єктивність опису та належне відображення всіх обставин, що супроводжували відповідне втручання [98].

Доказове значення результатів освідкування посилюється, коли вони узгоджуються з іншими матеріалами кримінального провадження, зокрема висновками експертів, фотографіями, відеозаписами, показаннями та іншими відомостями [66]. Водночас оцінка протоколів освідкування у правозастосовній діяльності безпосередньо залежить від характеру допущених під час проведення та документування дії порушень.

У випадках істотного недотримання процесуальних гарантій виникає питання про допустимість отриманих результатів. Натомість належне виконання передбачених законом вимог, чітке відображення процедури та узгодженість результатів освідкування з іншими доказовими матеріалами створюють підстави для їх повноцінного використання у кримінальному процесуальному доказуванні [3].

Проведений аналіз матеріалів правозастосовної практики дає підстави стверджувати, що освідкування рідко використовується ізольовано від інших процесуальних засобів. У більшості випадків воно поєднується з іншими діями, спрямованими на одержання або перевірку доказової інформації. Особливого значення в цьому контексті набуває відібрання зразків для експертного дослідження, оскільки саме їх належне отримання створює передумови для проведення подальших експертних досліджень.

Відібрання зразків для експертного дослідження повинно відбуватися відповідно до встановленого кримінальним процесуальним законом порядку та супроводжуватися належним документуванням. Від дотримання процедури одержання, правильності опису, пакування та збереження відповідних об'єктів залежить можливість їх використання під час експертного дослідження, а відтак – і оцінка висновку експерта, сформованого на основі таких матеріалів.

Організаційно відібрання зразків для експертного дослідження можна розмежувати на декілька взаємопов'язаних етапів. Перший охоплює підготовку до проведення відповідної процесуальної дії. На другому безпосередньо здійснюється відібрання необхідного матеріалу. Завершальний етап пов'язаний зі складанням процесуального документа, належним пакуванням, маркуванням та оформленням отриманих зразків.

На кожному із зазначених етапів слідчий або детектив може потребувати спеціальних знань. В. В. Ковальов звертає увагу на те, що участь спеціаліста є особливо ефективною у випадках, коли отримання відповідних об'єктів потребує застосування технічних засобів або виконання спеціальних маніпуляцій [81, с. 134].

С. О. Коропецька обґрунтовує необхідність розглядати зразки для експертного дослідження як окрему категорію об'єктів із власним процесуальним призначенням. Їх специфіка визначається тим, що вони одержуються не як самостійний кінцевий результат доказування, а передусім для подальшого порівняльного або іншого спеціального дослідження.

До біологічних зразків, що можуть бути відібрані від людини, належать кров, слина, сперма, волосся, частки епідермісу, потові виділення та інші матеріали біологічного походження. Кожен із них характеризує певні властивості людського організму і залежно від обставин конкретного кримінального провадження може бути необхідним для ідентифікаційного, молекулярно-генетичного, судово-медичного чи іншого експертного дослідження.

На думку С. О. Коропецької, відібрання зразків для експертного дослідження доцільно розуміти як урегульовану кримінальним процесуальним законодавством діяльність, спрямовану на одержання стороною кримінального провадження об'єктів біологічного походження, частин певних предметів, речовин або матеріально зафіксованих відображень їх властивостей, необхідних для проведення подальшого порівняльного дослідження [89, с. 202–203].

Такі об'єкти використовуються для співвіднесення з речовими доказами, встановлення індивідуальної або групової належності та вирішення інших питань, які потребують спеціальних знань. Їх функціональне призначення тому безпосередньо пов'язується з формуванням належної емпіричної основи для експертного дослідження.

У науковій літературі справедливо звертається увага на проблемність відсилання порядку відібрання біологічних зразків до правил проведення освідчування. Ці процесуальні дії мають різне призначення, відрізняються за безпосередньою метою, змістом, способом втручання у приватну сферу особи та характером отримуваного результату [89, с. 202–203]. Освідчування спрямоване передусім на виявлення та фіксацію зовнішніх ознак на тілі людини, тоді як відібрання зразків забезпечує одержання матеріалу для подальшого спеціального дослідження.

Кінцевою метою відібрання відповідних біологічних об'єктів є створення можливості для отримання обґрунтованого висновку експерта на основі їх безпосереднього дослідження або порівняння з іншими матеріалами кримінального провадження. Тому помилки, допущені ще на стадії відібрання, здатні впливати не лише на оцінку самого зразка, а й на подальші результати експертного дослідження.

Слідчий не завжди має необхідний обсяг спеціальних медичних знань і практичних навичок для безпечного та якісного відібрання біологічних матеріалів. У зв'язку з цим заслуговує на підтримку позиція про доцільність залучення медичного працівника у випадках, коли одержання відповідних

зразків пов'язане з втручанням у функціонування людського організму або потребує додержання спеціальних санітарних вимог [89, с. 202–203].

Проведення таких дій у належних медичних умовах сприяє не лише забезпеченню якості одержаного матеріалу, а й мінімізації можливих ризиків для здоров'я людини. Особливого значення це набуває при відібранні крові, біологічних рідин або інших матеріалів, отримання яких вимагає медичних маніпуляцій.

Характер зразків, які необхідно відібрати, визначається обставинами конкретного кримінального правопорушення та завданнями майбутнього експертного дослідження. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи досить поширеним є відібрання крові, а також змивів із поверхні рук для подальшого встановлення можливої наявності слідів крові.

У спеціальній літературі рекомендується здійснювати такі змиви окремими ватними або бинтовими тампонами, використовуючи один для правої, а інший – для лівої руки. Під час відповідних маніпуляцій важливо не допустити перенесення матеріалу з однієї ділянки на іншу та забезпечити окреме подальше пакування кожного отриманого зразка.

Після відібрання вологі тампони необхідно висушити за умов, що виключають їх забруднення чи змішування з іншими об'єктами, а потім помістити в окремі паперові пакети. На упаковці повинні міститися відомості, що дозволяють встановити, коли, ким, у кого та в межах якого кримінального провадження відібрано відповідний матеріал. До експертного дослідження доцільно направляти також контрольний зразок чистого матеріалу, використаного для проведення відповідних маніпуляцій [117].

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи характер необхідних біологічних матеріалів може бути ширшим. Залежно від фактичних обставин можуть відбиратися зразки волосся з різних ділянок тіла, а також інші біологічні матеріали, необхідні для проведення експертного дослідження.

У тих випадках, коли необхідно одержати мазки чи інші біологічні матеріали з інтимних ділянок тіла, до проведення відповідних маніпуляцій повинен залучатися медичний працівник або судово-медичний експерт. Це обумовлено як необхідністю забезпечення належної якості зразків, так і вимогами поваги до людської гідності, безпеки та мінімізації необґрунтованого втручання [31, с. 7].

Інший характер має відібрання зразків у кримінальних провадженнях, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї. У таких ситуаціях можуть відбиратися змиви з рук особи для виявлення продуктів пострілу. Методика підготовки тампонів та подальшого пакування визначається характером майбутнього експертного дослідження, а всі виконані маніпуляції повинні бути належним чином відображені у процесуальному документі [182].

Незалежно від виду одержуваного матеріалу факт відібрання зразків для експертного дослідження підлягає процесуальному закріпленню. Відповідний протокол входить до матеріалів кримінального провадження та може бути предметом подальшого дослідження й оцінки судом.

У ньому необхідно відображати час, місце та фактичні обставини проведення відповідної процесуальної дії. Має бути зрозуміло, від якої саме особи або об'єкта відібрано матеріал, який його конкретний вид, у якій кількості його отримано та для якого подальшого дослідження він призначається.

Необхідним є також зазначення правової підстави проведеної дії та характеру участі особи, від якої одержується відповідний матеріал. Якщо зразки надаються добровільно, це має бути належним чином зафіксовано. Якщо ж їх відібрання здійснюється у примусовому порядку, протокол повинен містити інформацію, яка дозволяє перевірити законність застосованої процедури.

Окремо відображаються відомості про всіх осіб, які брали участь у відібранні зразків, у тому числі спеціалістів та медичних працівників. Якщо застосовувалися спеціальні технічні чи медичні засоби, їх використання також повинно бути зазначене настільки детально, наскільки це необхідно для відтворення умов отримання матеріалу.

Важливо належним чином зафіксувати пояснення особи, від якої відбираються зразки, її зауваження та інші істотні обставини. Після завершення відповідної процесуальної дії протокол підписується її учасниками у передбаченому законом порядку.

Значення протоколу відібрання зразків для експертного дослідження проявляється у декількох взаємопов'язаних аспектах. Передусім він дозволяє підтвердити сам факт одержання конкретного матеріалу від конкретної особи або об'єкта, а також установити умови, за яких це відбулося.

Крім того, такий процесуальний документ є важливою ланкою у подальшому русі відповідного об'єкта від моменту його отримання до передання на експертне дослідження. Саме тому неточний опис, відсутність необхідних підписів, неналежне пакування чи порушення процедури можуть створити сумніви щодо походження зразка та його тотожності тому матеріалу, який безпосередньо досліджувався експертом [66].

Зазначені порушення можуть мати значення і для оцінки висновку експерта. Якщо неможливо належним чином встановити походження дослідженого матеріалу або переконатися у дотриманні процедури його отримання та збереження, це закономірно впливає на оцінювання результатів подальшого експертного дослідження.

Аналіз практики оформлення відповідних протоколів свідчить про наявність низки повторюваних недоліків. Перший із них полягає у недостатній деталізації обставин проведення процесуальної дії. У документах інколи зазначається лише вид отриманого матеріалу, однак не пояснюється, у який спосіб його було відібрано, в яких умовах та за участю яких осіб.

Другим поширеним недоліком є неповне відображення складу учасників. Відсутність відомостей про медичного працівника, спеціаліста або іншу особу, яка безпосередньо здійснювала певні маніпуляції, ускладнює подальшу перевірку правильності та законності проведеної процедури.

Третя група проблем пов'язана зі зберіганням і транспортуванням матеріалів. Навіть належно відібраний біологічний зразок може втратити

придатність для дослідження через неправильний температурний режим, забруднення, герметичне пакування вологого матеріалу, змішування різних об'єктів або інші порушення умов збереження. Відомості про такі обставини не завжди належно відображаються у матеріалах кримінального провадження, хоча вони можуть безпосередньо впливати на достовірність експертного результату.

Ще однією проблемою є шаблонізація процесуальних документів. Механічне перенесення однакових формулювань із одного протоколу до іншого без урахування фактичних особливостей конкретної процедури створює ризик появи неточностей, суперечностей або навіть відомостей, які фактично не відповідають перебігу проведеної дії.

Окремий напрям кримінального процесуального доказування пов'язаний із проведенням негласних слідчих (розшукових) дій. Їх законодавче закріплення розширило можливості отримання інформації у тих кримінальних провадженнях, де використання виключно відкритих процесуальних засобів не дозволяє досягти мети розслідування.

Регламентація НСРД повинна забезпечувати одночасне вирішення двох взаємопов'язаних завдань. З одного боку, необхідно створити ефективний механізм отримання відомостей про приховану кримінально протиправну діяльність. З іншого – відповідні процедури повинні містити достатні гарантії від необґрунтованого втручання у приватне життя, спілкування та інші охоронювані законом права особи.

Практична реалізація положень КПК України щодо підготовки та проведення НСРД супроводжується низкою організаційних і правових проблем. Їх виникнення зумовлюється, зокрема, недостатньою деталізацією окремих процедур та неоднозначністю співвідношення нормативних положень, що регламентують різні етапи проведення відповідних дій [14].

В. О. Шерудило звертає увагу на те, що положення глави 21 КПК України загалом орієнтовані на стандарти, сформовані у практиці Європейського суду з прав людини. Водночас порушення конвенційних гарантій нерідко пов'язуються

не стільки з недосконалістю законодавчого тексту, скільки з неправильним або формальним застосуванням установлених процедур на практиці [212, с. 43].

Проблемним залишається й питання процесуальної форми документування окремих НСРД, особливо тих, що пов'язані з втручанням у приватне спілкування. Якщо матеріали не дозволяють стороні захисту і суду належним чином перевірити походження отриманої інформації, спосіб її фіксації, межі дозволеного втручання та дотримання судового дозволу, виникають обґрунтовані сумніви щодо можливості використання таких відомостей у доказуванні [212, с. 43].

Визначальною рисою НСРД є їх негласний характер. Відомості про факт їх проведення, використані способи, засоби та отриману інформацію протягом установленого законом періоду не підлягають розголошенню. Така особливість істотно відрізняє їх від більшості відкритих слідчих (розшукових) дій.

Разом із тим негласні слідчі (розшукові) дії не повинні механічно ототожнюватися з оперативно-розшуковою діяльністю. Відмінності між ними стосуються правових підстав, суб'єктів, процесуального призначення, порядку використання результатів та меж відповідної діяльності.

У спеціальній літературі звертається увага на історичну зміну термінології, що використовувалася для позначення прихованих форм одержання інформації. К. М. Ольшевський зазначає, що у різні періоди використовувалися поняття «негласне розслідування», «оперативно-розшукова робота», «кримінальний розшук». Закріплення у чинному КПК України терміна «негласні слідчі (розшукові) дії» відображає інтеграцію негласних засобів отримання інформації безпосередньо у кримінальну процесуальну діяльність [131, с. 77].

Конфіденційність відповідної діяльності забезпечується спеціальним порядком організації, обмеженням доступу до інформації та застосуванням установлених законом засобів і способів. Водночас негласність не означає відсутності процесуальної форми. Навпаки, через неможливість відкритого контролю під час безпосереднього проведення таких дій вимоги до подальшого документування набувають особливого значення.

Результати НСРД також оформлюються відповідними процесуальними документами. Протоколювання здійснюється, зокрема, при отриманні інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, встановленні місцезнаходження радіообладнання, проведенні аудіо- та відеоконтролю особи, здійсненні контролю за вчиненням кримінального правопорушення та інших передбачених законом дій [60, с. 40].

Особливості змісту протоколу залежать від конкретного виду НСРД. Якщо йдеться про отримання електронної інформації, необхідно належним чином відобразити її джерело, спосіб одержання, технічні параметри та характер зафіксованих даних. При обстеженні певного місця документується перебіг відповідних дій та встановлені результати.

У випадках використання технічних засобів для визначення місцезнаходження певного обладнання значення мають технічні характеристики використаних засобів та результати відповідних вимірювань. Під час аудіо- або відеоконтролю особи особливого значення набуває забезпечення цілісності записів, можливості встановити час і умови їх створення та виключити необґрунтоване втручання у матеріал.

При здійсненні контролю за вчиненням кримінального правопорушення протокол має відображати істотні обставини проведеної дії, поведінку її учасників, отримані предмети, документи або інші результати, що можуть мати доказове значення. Від повноти документування залежить можливість надалі відмежувати законну діяльність уповноважених органів від недопустимого провокування особи до вчинення кримінального правопорушення.

НСРД переважно використовуються у кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень у ситуаціях, коли необхідні відомості неможливо отримати за допомогою звичайних слідчих (розшукових) дій [98]. У значній кількості випадків їх проведення потребує попереднього дозволу слідчого судді, що виступає однією з основних гарантій судового контролю за правомірністю втручання у права людини.

О. І. Полюхович справедливо звертає увагу на значення судового рішення не лише як формальної правової підстави для проведення НСРД, а й як документа, що визначає межі дозволеного втручання. Перевірити, чи відповідало фактичне проведення відповідної дії встановленим умовам і чи справді негласний спосіб був необхідним для одержання потрібної інформації, можливо лише шляхом зіставлення отриманих результатів зі змістом ухвали слідчого судді [143, с. 101].

Тому клопотання слідчого або прокурора про надання дозволу на проведення НСРД повинно бути належним чином мотивоване. У ньому мають бути викладені фактичні обставини кримінального правопорушення, наявні відомості, що обґрунтовують необхідність відповідного втручання, а також причини, через які отримання потрібної інформації менш інтенсивними процесуальними засобами є неможливим або істотно ускладненим.

Слідчий суддя при розгляді такого клопотання повинен оцінити не тільки формальну відповідність документа законодавчим вимогам, а й достатність наведеного обґрунтування. Наданий дозвіл визначає межі, тривалість та інші істотні умови проведення НСРД, вихід за які може впливати на подальшу оцінку допустимості отриманих відомостей.

Результати негласної слідчої (розшукової) дії закріплюються у протоколі, зміст якого повинен давати можливість установити, яку саме дію було проведено, коли і за яких умов вона здійснювалася, які технічні засоби використовувалися та які результати отримано. До відповідного документа можуть долучатися аудіо- та відеозаписи, зображення, електронні файли, вилучені предмети й інші матеріали.

Належність такого документування визначається не лише повнотою текстового опису. Не менш важливо забезпечити автентичність відповідних матеріалів, цілісність цифрових записів і можливість перевірити їх походження. Якщо неможливо встановити, яким саме способом створено певний файл, чи зазнавав він змін і чи відповідає він описаній у протоколі дії, доказове значення відповідної інформації закономірно ставиться під сумнів.

Порушення процесуального порядку проведення НСРД або істотні недоліки їх документування можуть стати підставою для вирішення питання про недопустимість одержаних доказів. У зв'язку з цим протокол виконує не тільки функцію збереження змісту отриманої інформації, а й дозволяє перевірити законність способу її одержання.

Матеріали НСРД характеризуються особливим режимом доступу. Відомості про факт проведення відповідних дій, використані способи та отримані результати не можуть безпідставно розголошуватися, оскільки це здатне завдати шкоди кримінальному провадженню, приватності осіб або іншим охоронюваним законом інтересам [98].

Доступ до таких матеріалів здійснюється у визначеному законом порядку й на певному етапі може бути обмежений колом уповноважених суб'єктів. Водночас режим секретності не повинен унеможливлювати реалізацію права на захист після того, як відповідні матеріали використовуються стороною обвинувачення для доведення певних обставин.

Порядок розсекречення відповідних документів та матеріальних носіїв визначається кримінальним процесуальним законодавством і нормативними положеннями щодо охорони державної таємниці [59]. Метою такої процедури є створення правових умов для використання результатів НСРД у відкритій частині кримінального провадження без необґрунтованого розголошення інформації, яка продовжує потребувати захисту.

Під час вирішення питання про розсекречення необхідно враховувати співвідношення між інтересами кримінального провадження, необхідністю реалізації права сторони захисту на доступ до матеріалів та потребою збереження відомостей, розголошення яких може завдати шкоди охоронюваним законом інтересам. Такий баланс має забезпечувати реальну можливість перевірки законності отримання доказової інформації.

Проведене дослідження дозволяє узагальнити особливості протоколів слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, екстумації, освідкування, відібрання зразків для експертного дослідження та негласних слідчих

(розшукових) дій. Попри істотні відмінності у змісті відповідних процесуальних дій, усі зазначені документи об'єднує необхідність достовірного відображення фактичного перебігу дії, умов одержання інформації та дотримання процесуальних гарантій.

Протокол слідчого експерименту повинен забезпечувати можливість перевірити умови, в яких здійснювалися відповідні дослід чи відтворювалися певні обставини. Його доказове значення безпосередньо залежить від того, наскільки повно задокументовано вихідні параметри, дії учасників та отримані результати.

Під час пред'явлення для впізнання вирішального значення набуває документування попередньо повідомлених ознак об'єкта, порядку формування групи осіб або предметів та самостійності процесу ідентифікації. Будь-який недопустимий вплив на особу, яка впізнає, здатний істотно знизити достовірність результату.

Протокол ексгумації повинен послідовно відображати умови вилучення тіла з місця поховання, участь відповідних фахівців, виявлені об'єкти, відібрані матеріали та подальше поводження з ними. Від якості такого документування може залежати можливість використання результатів наступних експертних досліджень.

Освідування потребує особливо ретельного дотримання гарантій тілесної недоторканності та людської гідності. Протокол цієї слідчої (розшукової) дії повинен давати можливість перевірити законність втручання, характер виявлених ознак та спосіб їх фіксації.

При відібранні зразків для експертного дослідження процесуальне документування виконує важливу функцію встановлення походження відповідного матеріалу та умов його отримання. Належний опис, пакування, маркування і збереження створюють передумови для подальшого експертного дослідження та правильної оцінки його результатів.

Протоколи НСРД характеризуються додатковими вимогами, зумовленими негласністю відповідної діяльності та істотним ризиком втручання у приватне

життя людини. Їх оцінка повинна охоплювати не лише зміст отриманої інформації, а й наявність належної правової підстави, дотримання меж судового дозволу, спосіб фіксації та автентичність матеріалів.

У сукупності наведене дає підстави стверджувати, що доказове значення протоколу залежить не від самої назви процесуального документа, а від законності проведеної дії, повноти й об'єктивності відображених у ньому відомостей та можливості перевірити спосіб їх одержання. Подальше вдосконалення практики протоколювання має бути орієнтоване на підвищення точності документування, уніфікацію основних вимог до фіксації істотних обставин та забезпечення належної професійної підготовки осіб, які проводять і оформлюють відповідні слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз практики складання та використання протоколів допиту, обшуку й огляду місця події свідчить про їх фундаментальне значення в системі доказування у кримінальному провадженні. Саме ці три види протоколів слідчих (розшукових) дій найчастіше використовуються як джерела фактичних даних і формують основу для процесуального руху кримінального провадження, впливаючи як на обґрунтованість підозри, так і на об'єктивність судового розгляду. Разом із тим, практика їх складання виявляє низку типових порушень та системних проблем. Зокрема, у протоколах допиту часто фіксуються лише стислі або шаблонні формулювання, без повного відтворення обставин, важливих для кваліфікації кримінальних правопорушень чи оцінки надійності показань. Нерідко зустрічаються випадки, коли слідчий, або дізнавач не зазначає заперечень допитуваної особи або не надає можливості внести уточнення – що прямо порушує право на захист. Поряд із цим, щодо обшуків, практичним недоліком залишається вихід за межі ухвали слідчого судді, або поверхова фіксація виявлених предметів без їх належного опису. Це створює ризик подальшого визнання доказів недопустимими. Типовим на практиці, є також

неповне зазначення учасників обшуку, а в окремих випадках – відсутність підписів понятих або зазначення технічних засобів фіксації без самого запису (такі порушення відображені, зокрема, у справі ЄСПЛ «Бондар проти України»). Водночас, аналіз емпіричної бази, засвідчив, що огляд місця події, який нерідко проводиться поспіхом, зважаючи на наявні недоліки та упущення в організації роботи органів досудового розслідування, також супроводжується формальним протоколюванням: замість чітких описів – загальні фрази, відсутність планів, схем або фотозйомки. У ряді вивчених судових справ, було виявлено випадки, коли докази були вилучені під час огляду без оформлення відповідного протоколу обшуку, що фактично підмінює одну процесуальну дію іншою.

2. Проаналізовано практику складання та використання у кримінальному провадженні протоколів слідчого експерименту, ексгумації трупа, пред'явлення для впізнання, освідкування, отримання зразків для експертного дослідження, та негласних слідчих (розшукових) дій. Визначено, що такі протоколи є специфічними за своєю процесуальною природою та вимагають прискіпливого документування. Їхнє належне складання не лише забезпечує фіксацію важливої доказової інформації, а й виступає ключовим запобіжником порушення прав і свобод людини під час здійснення складних дій.

Протокол слідчого експерименту має відображати не тільки самі результати перевірки версій, але й умови, в яких вона проводиться: місце, освітлення, видимість, розташування предметів, швидкість пересування тощо. Ігнорування цих елементів може поставити під сумнів достовірність отриманих даних (на практиці трапляються випадки, коли сторона захисту заперечує допустимість експерименту через невідповідність умовам, описаним у протоколі). Ексгумація трупа, як слідча (розшукова) дія, передбачає суворе дотримання процесуального порядку та участі судово-медичного експерта. Протокол цієї дії має містити детальний опис кожного етапу – від зняття ґрунтового шару до фіксації стану тіла. Недотримання належної форми оформлення може призвести до втрати доказів і бути розцінене як процесуальне

порушення (у рішенні Верховного Суду у справі № 359/4009/20 зазначалося, що через відсутність належної фіксації в протоколі, результати екстугмації були визнані неналежними доказами).

Наголошено на тому, що негласні слідчі (розшукові) дії мають особливий режим документування, оскільки пов'язані з обмеженням конституційних прав особи. Протоколи таких дій складаються після їх завершення, у відповідності до вимог законодавства та після розсекречення. Практика ЄСПЛ, зокрема в справах «Роман Захаров проти росії» та «Драгоє проти Румунії», свідчить про критичну роль документального підтвердження законності втручання у приватне життя. В Україні також трапляються випадки, коли матеріали НСРД визнаються недопустимими через порушення процедури складання протоколів або відсутність належного дозволу слідчого судді. З огляду на це, надано теоретико-практичні рекомендації щодо складання та використання як джерел доказів усіх вищезазначених протоколів у кримінальному провадженні.

РОЗДІЛ 3.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛІВ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ЯК ДЖЕРЕЛ ДОКАЗІВ

3.1. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі

Сучасний розвиток кримінального процесу відбувається під істотним впливом глобалізаційних процесів, поглиблення міжнародного співробітництва та поступового зближення національних правових систем. Для України цей напрям набуває особливого значення у зв'язку з інтеграцією до європейського правового простору та необхідністю подальшого приведення кримінального процесуального законодавства і правозастосовної діяльності у відповідність до міжнародних стандартів. У цьому контексті дослідження зарубіжного досвіду оформлення результатів слідчих (розшукових) дій дозволяє простежити різні підходи до письмової, технічної та електронної фіксації доказової інформації, визначити їх переваги й недоліки та оцінити можливість використання окремих напрацювань у національній правовій системі.

Порівняльно-правове дослідження у цій сфері має охоплювати не механічне перенесення окремих положень законодавства іншої держави, а виявлення тих способів процесуального документування, які забезпечують достовірність відомостей, можливість перевірки процедури їх одержання, захист прав учасників кримінального провадження та належне використання отриманих результатів у суді. Відмінність історичних традицій, організації органів кримінальної юстиції та правового регулювання не дозволяє безпосередньо переносити іноземні положення до українського законодавства без урахування його системних особливостей.

В. В. Коваленко слушно звертає увагу на те, що реалізація положень і стандартів, сформованих на міжнародному рівні, потребує не тільки політичної готовності держави їх дотримуватися, а й створення відповідних внутрішньодержавних правових механізмів. Перешкодою для міжнародного співробітництва нерідко виступають відмінності у правових традиціях, державному устрої та нормативному забезпеченні діяльності відповідних органів. У зв'язку з цим зближення національних підходів має охоплювати як положення кримінального права, так і процедури кримінального провадження, включаючи гарантії захисту прав осіб, залучених до сфери кримінальної юстиції [80, с. 21–22].

Необхідність звернення до зарубіжного досвіду підтримується й іншими науковцями. І. А. Смоляк, досліджуючи організацію досудового розслідування, наголошує, що порівняння правового регулювання в різних державах дозволяє виявляти ефективні підходи до визначення компетенції органів розслідування та використовувати отримані результати при вдосконаленні національного законодавства [169]. Подібне значення порівняльного аналізу простежується і щодо процесуального документування доказової діяльності.

О. П. Макарова у контексті розвитку судово-експертної діяльності звертає увагу на необхідність упровадження міжнародних стандартів, оскільки якість процедур отримання, збереження та дослідження матеріалів безпосередньо впливає на можливість їх подальшого використання в судовому провадженні [112]. Порівняльно-правовий аналіз у такому разі виступає способом виявлення тих елементів зарубіжного правового регулювання, які можуть сприяти вдосконаленню національної правозастосовної діяльності та посиленню гарантій прав людини [24].

На міжнародному рівні не існує єдиної універсальної форми протоколу слідчої (розшукової) дії, обов'язкової для всіх держав. Водночас міжнародні акти та практика відповідних інституцій сформували сукупність вимог до способів документування діяльності органів кримінальної юстиції. Їх зміст зводиться передусім до необхідності забезпечити достовірність відображених відомостей,

можливість перевірки дій уповноважених осіб, збереження первинної інформації та реалізацію процесуальних прав учасників.

Одним із базових орієнтирів виступають положення Європейської конвенції з прав людини та практика їх тлумачення. Право на справедливий судовий розгляд передбачає реальну можливість особи знати про докази, що використовуються проти неї, ставити під сумнів їх достовірність і допустимість та отримувати необхідний доступ до матеріалів, на яких ґрунтується обвинувачення. Звідси випливає вимога до такого документування слідчих і процесуальних дій, яке дозволяє стороні та суду встановити спосіб одержання відповідних відомостей і перевірити дотримання установленої процедури [83].

Значення належного документування процесуальної діяльності простежується і в Керівних принципах Організації Об'єднаних Націй щодо ролі прокурорів 1990 року. Зміст відповідних положень орієнтує на документованість процесуальної діяльності, дотримання законності, забезпечення прозорості прийнятих рішень та реальний захист процесуальних прав осіб, яких стосується кримінальне провадження [75].

Окремий комплекс стандартів документування сформовано у сфері розслідування фактів катування та іншого жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Відповідні міжнародні принципи та положення Стамбульського протоколу передбачають особливі вимоги до неупередженого та детального відображення умов проведення процесуальних і дослідницьких дій. Значення мають точні відомості про місце і час їх здійснення, учасників, послідовність подій, висловлені зауваження та інші обставини, які дозволяють у подальшому перевірити відповідність проведених заходів установленим правовим стандартам [251].

Участь України в Організації Об'єднаних Націй, Раді Європи, визнання обов'язковості відповідних міжнародно-правових зобов'язань та значення практики Європейського суду з прав людини створили передумови для суттєвого впливу міжнародних стандартів на національний кримінальний процес. Такий вплив проявляється не тільки у зміні законодавства, а й у необхідності

коригування практики діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду.

В. Я. Тацій звертає увагу на системний характер проблем дотримання прав людини, що розглядаються в межах діяльності міжнародних організацій, насамперед Ради Європи. Значна кількість звернень до Європейського суду з прав людини пов'язана з повторюваними порушеннями, які мають однакове або подібне походження. Наявність так званих справ-клонів свідчить про ситуацію, коли виявлена Судом системна проблема тривалий час не усувається на національному рівні, що зумовлює необхідність не формального, а реального впровадження стандартів захисту прав людини [180, с. 48–49].

Значна частина таких проблем виникає у сфері діяльності правоохоронних органів, де порушення процесуальної процедури безпосередньо позначаються на правах людини. Якщо Європейський суд з прав людини встановлює порушення Конвенції, наслідки відповідного рішення не обмежуються виплатою заявникові присудженої справедливої сатисфакції. Держава повинна вживати індивідуальних заходів, спрямованих на максимально можливе відновлення порушеного права, та заходів загального характеру, метою яких є недопущення повторення аналогічних порушень у подальшому [56, с. 5–7; 203, с. 150–151].

Заходи загального характеру можуть передбачати зміну нормативного регулювання, коригування адміністративної чи судової практики, удосконалення внутрішніх процедур органів кримінальної юстиції та способів документування їх діяльності. У цьому розумінні якість складання протоколів слідчих (розшукових) дій безпосередньо пов'язана із забезпеченням реальної можливості перевірити законність втручання у права людини та встановити фактичний перебіг процесуальної дії.

Зарубіжні правопорядки використовують різні способи документування результатів досудового розслідування. Відмінності зумовлюються історичними особливостями розвитку кримінального процесу, співвідношенням ролей суду, прокуратури й поліції, рівнем цифровізації та підходами до допустимості

доказів. Водночас спільною тенденцією є посилення вимог до точності, об'єктивності та перевірюваності процесуальної фіксації.

У зв'язку з цим доцільно окремо розглянути європейський досвід, а також підходи, що застосовуються у Сполучених Штатах Америки та Канаді.

I. Європейський підхід до оформлення результатів слідчих і процесуальних дій.

У державах Європи значна увага приділяється поєднанню традиційного письмового оформлення з використанням сучасних технічних засобів. Національні системи відрізняються за ступенем формалізації протоколу, однак загальною тенденцією є поступове розширення аудіо-, відео- та електронного документування.

У Німеччині порядок здійснення кримінального провадження визначається положеннями Кодексу кримінального судочинства – *Strafprozessordnung*. Процесуальне документування відповідних дій здійснюється у встановленій законом формі, а в передбачених випадках використовуються додаткові гарантії участі інших осіб і технічна фіксація [255]. Особливого розвитку поступово набуває електронне оформлення матеріалів, що дозволяє скорочувати кількість операцій із паперовими документами, полегшувати подальший доступ до інформації та створювати додаткові можливості для встановлення автентичності документа [235].

Цифровізація процесуальної діяльності має значення не тільки з погляду зручності документообігу. Електронне створення та збереження матеріалів за умови належного технічного захисту дозволяє фіксувати час створення документа, зміни, здійснені після його оформлення, особу, яка мала до нього доступ, та інші технічні дані, важливі для перевірки цілісності інформації.

В Іспанії проведення значної частини процесуальних дій пов'язане з діяльністю слідчого судді – *Juez de Instrucción*. Порядок оформлення отриманих матеріалів повинен забезпечувати дотримання прав осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, та можливість подальшої судової перевірки. Водночас у документах Ради Європи звертається увага на необхідність

подальшого вдосконалення використання електронних засобів фіксації та роботи з цифровою інформацією [240].

У 2019 році були сформульовані Керівні принципи щодо електронних доказів у цивільному та адміністративному провадженні. Незважаючи на те, що зазначений документ не регулює безпосередньо кримінальне провадження, закріплені в ньому підходи до автентичності електронної інформації, її належного збереження та захисту персональних даних мають загальне значення для розвитку електронного документування у судових процедурах [220; 225].

Питання використання електронних доказів розглядаються і в межах діяльності Європейського комітету з питань правового співробітництва. Основна увага при цьому приділяється необхідності встановлення чітких процедур перевірки автентичності цифрової інформації, недопущення несанкціонованої зміни даних та забезпечення процесуальних гарантій осіб, яких стосується відповідна інформація [224].

Таким чином, іспанський досвід демонструє поступове поєднання традиційного судового контролю за проведенням процесуальних дій із необхідністю пристосування кримінального процесу до цифрового середовища. Подальший розвиток у цьому напрямі пов'язується з удосконаленням електронної фіксації та створенням надійних механізмів перевірки походження й цілісності цифрових матеріалів.

Інший підхід до організації електронного кримінального провадження використовується у Чехії. Починаючи з 2006 року, функціонує електронна система управління матеріалами кримінальних проваджень e-Case Management System. Її технічною особливістю є робота не через загальнодоступну мережу Інтернет, а в межах спеціальної внутрішньої мережі Intranet [216].

Такий спосіб організації сприяє підвищенню захищеності інформації від зовнішнього втручання, однак одночасно створює певні обмеження щодо доступу осіб, які не належать до відповідних державних органів. Для України чеський досвід становить інтерес передусім у контексті подальшого розвитку електронного кримінального провадження та пошуку способів одночасно

забезпечити безпечність системи й належний доступ до її матеріалів сторони захисту та інших учасників [216].

Значні зміни у кримінальному процесі Італії були пов'язані з реформою 1988 року, внаслідок якої відбулося істотне посилення змагальних засад судочинства [222]. Ця реформа вплинула не лише на розподіл повноважень між учасниками кримінального провадження, а й на роль матеріалів, сформованих на стадії досудового розслідування.

Прийняття нового Кодексу кримінального судочинства передбачало переорієнтацію процесу на більш активну участь сторін у формуванні та перевірці доказового матеріалу. У межах такого підходу прокурор – *Pubblico Ministero* – здійснює керівництво досудовим розслідуванням, тоді як суддя, відповідальний за питання попереднього розслідування – *Giudice per le indagini preliminari*, – виконує гарантійну та контрольну функцію у випадках, передбачених законом [229; 243].

Це безпосередньо позначилося на значенні протоколів допиту, обшуку та інших процесуальних дій. Матеріали, отримані на досудовій стадії, повинні бути оформлені таким чином, щоб у подальшому сторона могла поставити під сумнів їх зміст, спосіб отримання чи достовірність, а суд – належним чином їх оцінити [242].

Поряд із письмовим документуванням в Італії застосовуються технічні способи фіксації окремих процесуальних дій. Використання аудіо- та відеозапису під час допитів та інших процедур спрямоване на більш точне відтворення фактичного перебігу дії, захист процесуальних прав особи та зменшення кількості спорів щодо змісту повідомлених відомостей [259].

У сукупності італійський досвід демонструє поступовий перехід від сприйняття досудового протоколу як документа, зміст якого фактично визначає подальшу оцінку обставин, до підходу, за якого зафіксована інформація повинна бути відкритою для перевірки та оспорування сторонами у змагальному процесі.

У Литві та Латвії також простежується тенденція до поєднання письмової та технічної фіксації процесуальних дій [253]. У литовському кримінальному

процесі письмовий протокол зберігає важливе значення, проте він може доповнюватися аудіозаписом, відеозаписом, фотографіями, схемами та іншими матеріалами. Використання відповідних засобів повинно бути належно відображене у процесуальному документі [226].

Поряд із цим у Литві використовується електронна *Integruotos baudžiamojo proceso informacinės sistemos – IBPS*. Відповідно до ст. 8-1 КПК Литовської Республіки оброблення матеріалів кримінального процесу у відповідній інформаційній системі здійснюється у порядку, визначеному компетентними державними органами із залученням представників судової та адвокатської спільноти [216].

Цей досвід становить інтерес з погляду того, що електронізація кримінального провадження охоплює не лише технічне сканування традиційних паперових документів, а й створення відповідного інформаційного середовища, в якому здійснюється системне накопичення, оброблення та використання матеріалів кримінального провадження.

Латвійське кримінальне процесуальне законодавство також передбачає можливість документування відповідних дій письмовим протоколом, аудіозаписом або одночасним аудіо- та відеозаписом. Стаття 141 КПК Латвії визначає відповідні способи фіксації, а ст. 143 установлює вимоги до застосування технічних засобів, включаючи попереднє повідомлення учасників та забезпечення повноти запису перебігу процесуальної дії [227].

Особливістю латвійського підходу є також значна увага до процесуального становища потерпілих. Під впливом положень Директиви 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради правове регулювання орієнтується на індивідуальне оцінювання потреб потерпілої особи, її належне інформування, доступ до правової допомоги та застосування заходів, спрямованих на запобігання повторній або вторинній віктимізації [237; 232].

У контексті документування процесуальних дій це означає, що спосіб отримання й фіксації інформації не може оцінюватися відокремлено від процесуального становища особи, яка бере участь у відповідній дії. Особливої

обережності потребують допити потерпілих, для яких повторне відтворення травматичних подій може саме по собі спричиняти додаткову шкоду.

Австрійський підхід характеризується значними вимогами до законності отримання доказової інформації та дотримання процесуальних гарантій. Положення Кримінального процесуального кодексу Австрії – StPO – передбачають правові наслідки порушення встановленої процедури отримання доказів [254]. Відповідні вимоги поширюються й на оформлення результатів слідчих і процесуальних дій [241].

Результати обшуку, допиту, слідчого експерименту та інших дій закріплюються письмово, а в необхідних випадках письмова форма поєднується з технічною фіксацією. Особливе значення вона має при проведенні процесуальних дій за участю неповнолітніх та інших осіб, які потребують додаткових гарантій [248].

Австрійська практика приділяє значну увагу ситуаціям, коли порушення порядку проведення процесуальної дії одночасно становить порушення права особи на захист. Неналежне роз'яснення процесуальних прав, необґрунтоване обмеження доступу до адвоката або інші істотні недоліки процедури можуть безпосередньо впливати на можливість подальшого використання відповідного доказового матеріалу [249].

Подібний підхід дисциплінує суб'єктів кримінального провадження, оскільки достовірність результату оцінюється у взаємозв'язку зі способом його отримання. Потреба суворо дотримуватися процесуальних вимог одночасно посилює гарантії від необґрунтованого втручання у приватне життя, особисту свободу та інші охоронювані законом права [238].

У міжнародних оцінках австрійська система розглядається як така, що характеризується розвиненими механізмами процесуального контролю за збиранням і використанням доказової інформації [234]. Для дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій цей досвід становить інтерес у частині зв'язку між якістю фіксації, реалізацією процесуальних прав та подальшою оцінкою допустимості доказу.

II. Практика Сполучених Штатів Америки та Канади.

Суттєво відмінний підхід до процесуального документування сформувався у Сполучених Штатах Америки, де поряд із письмовими матеріалами значного поширення набули аудіо- та відеозаписи діяльності правоохоронних органів [236]. Особливе значення технічна фіксація має при проведенні допитів, затримань та обшуків, оскільки вона дозволяє у подальшому перевірити як зміст отриманої інформації, так і законність поведінки уповноважених осіб.

Федеральні правила кримінального процесу та прецедентна практика Верховного суду США сформували комплекс вимог до добровільності показань, законності втручання в особисту сферу та реалізації права особи на захист [245]. У таких умовах відеозапис процесуальної дії виконує подвійну функцію: захищає особу від можливого неправомірного поводження та одночасно дозволяє працівникам правоохоронного органу підтвердити правомірність власних дій у разі подальшого оскарження [258].

Процесуальні відомості у США можуть документуватися письмовими звітами та іншими документами, а також за допомогою цифрового запису. Збереження електронної інформації у відповідних інформаційних системах створює можливість подальшої перевірки її автентичності та походження [223].

Особливе місце в американському кримінальному процесі посідають гарантії, сформовані рішенням *Miranda v. Arizona* 1966 року. Перед проведенням допиту затримана особа повинна бути поінформована про право не відповідати на запитання та про право на правову допомогу. Недотримання відповідної процедури впливає на можливість використання отриманих висловлювань як доказів у кримінальному провадженні [246; 236].

Таким чином, для американського підходу характерним є тісний зв'язок між допустимістю отриманої інформації та дотриманням установлених процесуальних гарантій під час її одержання. За таких умов технічна фіксація дозволяє не лише зберегти зміст допиту, а й установити, чи було особі належним чином роз'яснено її права та чи надавала вона показання добровільно.

Окремий напрям розвитку американської системи пов'язується з використанням новітніх цифрових технологій та засобів автоматизованого опрацювання великих інформаційних масивів. У літературі звертається увага на поступове використання інструментів штучного інтелекту для пошуку закономірностей у значних масивах даних, аналізу матеріалів кримінального провадження, виявлення потенційно релевантної інформації та роботи з цифровими базами [216].

Для України відповідний досвід може бути предметом подальшого дослідження у контексті розвитку електронного кримінального провадження. Водночас використання алгоритмічних засобів не повинно підміняти процесуальну оцінку доказів або створювати непрозорий механізм прийняття рішень. Їх застосування може розглядатися насамперед як допоміжний інструмент пошуку, систематизації та аналізу інформації за умови можливості перевірити отриманий результат.

Канадський досвід також характеризується тісним зв'язком між законністю способу отримання доказу та можливістю його подальшого використання. Канадська хартія прав і свобод, що входить до конституційного правопорядку держави, передбачає можливість виключення доказів, одержаних з порушенням гарантованих прав, якщо використання таких матеріалів могло б негативно вплинути на авторитет правосуддя. Відповідне положення закріплене у розділі 24 (2) Хартії [257; 221].

Правове регулювання процесуальної фіксації в Канаді формується як законодавством, так і прецедентною практикою Верховного суду Канади. При проведенні допитів, обшуків, затримань та інших процесуальних дій значна увага приділяється прозорості процедури і реальному забезпеченню прав особи.

Зокрема, після затримання особа повинна бути належним чином поінформована про право зберігати мовчання та можливість отримати правову допомогу. Недотримання таких гарантій може впливати на можливість подальшого використання отриманої інформації [250].

Значення процесуальної форми підтверджується й прецедентною практикою, зокрема рішеннями у справах *R v. Stillman* (1997) та *R v. Singh* (2007). У відповідних правових позиціях питання використання доказів розглядається у взаємозв'язку зі способом їх отримання, реалізацією гарантованих прав особи та характером допущених процесуальних порушень [252].

Для канадської практики характерним є широке використання аудіо- та відеозапису, особливо при отриманні показань і проведенні інших процесуальних дій, зміст яких у подальшому може стати предметом спору. Технічний запис дозволяє зіставити письмові матеріали з фактичним перебігом процедури, зменшує ризик різного тлумачення висловлювань учасників та створює додаткові можливості для виявлення можливого втручання у первинну інформацію [231].

Водночас у Канаді розвивається електронний документообіг у кримінальному процесі, включаючи цифрове зберігання процесуальних матеріалів та протоколів [230]. Такий підхід спрямований на спрощення доступу до матеріалів, забезпечення їх систематизації та створення більш надійного середовища для тривалого зберігання процесуально значущої інформації [257].

Порівняння розглянутих правопорядків дає підстави виокремити декілька спільних тенденцій. Перша полягає у поступовому відході від виключно письмового документування результатів слідчих і процесуальних дій. Паперовий протокол продовжує виконувати важливу процесуальну функцію, однак дедалі частіше доповнюється аудіо-, відео- та цифровими матеріалами.

Друга тенденція пов'язана зі зміною функціонального призначення технічної фіксації. Вона використовується не лише як допоміжний спосіб закріплення доказової інформації, а й як засіб перевірки поведінки посадових осіб, забезпечення прав учасників та встановлення відповідності письмового протоколу фактичному перебігу процесуальної дії.

Третім напрямом виступає створення електронних інформаційних систем кримінального провадження, в яких документи не просто переводяться у цифрову форму, а включаються до єдиного середовища їх створення,

оброблення, передачі, зберігання та контролю доступу. Досвід Чехії, Литви, Канади та інших держав свідчить про поступове перетворення електронного документообігу на окрему складову організації кримінального процесу.

Четверта спільна риса полягає у зростанні значення можливості перевірити автентичність доказової інформації. Для електронного документа чи технічного запису недостатньо лише встановити його зміст. Необхідно мати можливість перевірити походження матеріалу, час його створення, цілісність, відсутність несанкціонованих змін та особу, відповідальну за створення або збереження.

П'ятим напрямом є дедалі тісніший зв'язок між процедурою фіксації та правами людини. Порушення права на захисника, неповідомлення про право мовчати, незаконне втручання у приватність або інші істотні порушення здатні позначитися не тільки на законності самої процесуальної дії, а й на подальшій допустимості отриманого результату.

В українському кримінальному процесі письмовий протокол і надалі посідає центральне місце серед способів процесуального документування, однак нормативне регулювання поступово розширює можливості застосування технічних та електронних засобів. Науковці обґрунтовано звертають увагу на доцільність подальшого використання європейського досвіду інтеграції аудіо- і відеофіксації безпосередньо у систему процесуального оформлення результатів слідчих (розшукових) дій [155].

Перспективним напрямом може бути не просте збільшення кількості випадків обов'язкової відеофіксації, а створення такого порядку, за якого письмовий протокол, технічний запис і додаткові електронні матеріали утворюватимуть єдиний комплекс документування процесуальної дії. Це дозволило б більш точно співвідносити словесний опис із фактичним перебігом дії та зменшити ризики суперечностей між різними формами фіксації.

Подальшого розвитку потребує й електронне кримінальне провадження. Доцільним видається поступове створення цілісної системи електронного обліку протоколів слідчих (розшукових) дій, яка забезпечувала б фіксацію часу

створення документа, даних про його автора, внесених змін, пов'язаних додатків та осіб, які отримували до нього доступ.

Особливе значення при цьому має не кількість електронних сервісів, а надійність процесуального та технічного захисту інформації. Електронна система повинна забезпечувати неможливість непомітного редагування вже складеного протоколу, збереження первинної редакції, належну ідентифікацію уповноважених користувачів і можливість встановити історію операцій із документом.

Не менш важливим є забезпечення доступу сторони захисту до тих матеріалів, які використовуються стороною обвинувачення у доказуванні. Технологічна захищеність електронної системи не повинна перетворюватися на засіб необґрунтованого обмеження процесуальних прав. Тому зарубіжний досвід доцільно використовувати з урахуванням необхідності одночасно забезпечити конфіденційність, інформаційну безпеку та принцип змагальності.

Проведений порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що розвиток оформлення результатів слідчих (розшукових) дій у різних державах відбувається у напрямі поєднання письмової, технічної та електронної фіксації. При цьому значення має не конкретна форма документа сама по собі, а здатність усієї системи фіксації забезпечити достовірність, цілісність і можливість подальшої перевірки доказової інформації.

Для України перспективними напрямками є подальше впровадження електронних протоколів, розширення використання аудіо- і відеозапису, забезпечення належного зберігання цифрових додатків, установлення чітких вимог до їх автентичності та формування зрозумілих критеріїв оцінювання процесуальних порушень, допущених під час отримання й оформлення доказової інформації.

Водночас використання зарубіжного досвіду повинно відбуватися вибірково, з урахуванням структури українського кримінального процесу, компетенції його учасників та вже існуючих механізмів електронного кримінального провадження. Найбільш цінними для подальшого вдосконалення

є не зовнішні форми іноземних документів, а закладені в них принципи: повнота фіксації, перевірюваність процедури, захищеність первинної інформації, можливість встановлення її походження, реальний доступ сторін до доказового матеріалу та належний судовий контроль.

3.2. Вплив проблем, які виникають при складанні протоколів слідчих (розшукових) дій на процесуальні результати та перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій

В умовах сучасних змін у кримінальному процесуальному законодавстві, де значна роль відводиться правам обвинуваченого, правильне оформлення протоколів стає необхідне для забезпечення законності та справедливості. Водночас, на сучасному етапі розвитку кримінального процесу в Україні виникає ряд проблем, що пов'язані з оформленням протоколів слідчих (розшукових) дій, які можуть мати серйозні наслідки для результатів досудового розслідування та судового розгляду. На наш погляд, ефективне реформування механізмів фіксації слідчих (розшукових) дій повинно ґрунтуватися на комплексному підході: правовому, організаційному, технологічному та освітньому. Лише за умов їх поєднання можна досягти високого рівня достовірності та правової значущості протоколів, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню принципу верховенства права та довіри до правосуддя в Україні. Враховуючи важливість цієї теми, існують кілька напрямків вдосконалення, які можуть покращити якість протоколів та забезпечити їх відповідність сучасним вимогам.

Нині, однією з найбільш гострих проблем, що виникають під час складання протоколів слідчих (розшукових) дій є неповне відображення фактичних обставин в протоколі, що мали місце під час проведення слідчої (розшукової) дії. Це питання є надзвичайно важливим, оскільки відповідний протокол є основним документом, який фіксує все, що відбувається в момент її проведення під час досудового розслідування кримінального правопорушення [183]. У розрізі цього,

дуже важливо підкреслити, що кожен протокол слідчої (розшукової) дії повинен бути не тільки детальним, а й точним, щоб відобразити всі обставини події в повному обсязі. КПК України передбачає чіткі вимоги до змісту протоколів: обов'язкові реквізити, фіксацію часу, місця, обставин, підписів учасників тощо. Будь-яка неточність, прогалина, або неповне описання фактів можуть поставити під сумнів достовірність отриманих доказів і, врешті-решт, вплинути на правомірність процесуальних рішень у кримінальному провадженні. Наприклад, недбале чи поверхнєве фіксування даних під час допиту, огляду місця події чи інших слідчих (розшукових) дій може стати підставою для визнання таких доказів недопустимими в суді.

У зв'язку з чим, необхідність належного оформлення протоколів є одним з основних елементів у забезпеченні правосуддя та ефективного розслідування кримінальних правопорушень. Важливо, щоб кожен процесуальний документ був підготовлений з максимальною увагою до деталей, щоб уникнути будь-яких можливих порушень, які могли б вплинути на остаточний вердикт. Для цього перш за все, необхідним є розроблення та впровадження єдиних методичних рекомендацій для складання протоколів слідчих (розшукових) дій. Такі рекомендації мають містити чіткі вимоги до структури, змісту, технічного оформлення та способу фіксації інформації, що дозволить зменшити ймовірність допущення помилок через суб'єктивність чи нестачу досвіду. Стандартизація підходу також сприятиме однаковості практики в різних областях, що особливо важливо для забезпечення єдності правозастосування.

Водночас, паралельною проблемою, що виникає у процесі складання протоколів слідчих (розшукових) дій, є відсутність чітких та універсальних критеріїв для оцінки їх повноти та точності. Відповідно до ст. 104 КПК України, протокол повинен складатись з: 1) вступної; 2) описової; 3) заключної частини [98]. В зазначеній статті закріплено основні вимоги до складання протоколів, тим самим забезпечено їхню єдину структуру та обов'язкові елементи. Однак, є ще інші норми КПК України які встановлюють ряд додаткових вимог для конкретних слідчих (розшукових) дій, зокрема, такі як залучення понятих або

обов'язкове використання аудіо- та відеофіксації відповідно до ст. 107 КПК України [98]. І хоча законодавство вимагає детального фіксування всіх обставин, які супроводжують слідчу (розшукову) дію, на практиці існують значні труднощі у виконанні цих вимог. Зокрема, дізнавачі, слідчі (детективи) часто стикаються з обмеженнями в часі та ресурсах, що змушує їх скорочувати опис подій або обмежуватися лише основними фактами, не враховуючи всі нюанси та важливі деталі. Це явище є результатом надмірної завантаженості органів досудового розслідування, або необхідності швидкого реагування за обмежених чи ризикових для життя та здоров'я умов (в період дії воєнного стану).

На нашу думку, необхідність визначення чітких критеріїв для оцінки повноти складеного протоколу слідчої (розшукової) дії є важливою задачею для удосконалення кримінального процесу. Розробка універсальних стандартів щодо того, які деталі повинні обов'язково фіксуватися, а також встановлення процедур контролю за їх дотриманням під час складання протоколу, дозволить мінімізувати ризики пов'язані з недоліками процесуальних документів. Тільки так можна забезпечити максимальну точність і повноту фіксації, що в свою чергу сприятиме більш ефективному правосуддю та зменшенню помилок у процесуальному документообігу.

Ще однією та досить схожою проблемою, що виникає під час складання протоколів слідчих (розшукових) дій, є суб'єктивний підхід дізнавача, слідчого (детектива). Відсутність належної об'єктивності під час фіксації подій може серйозно вплинути на доказову силу протоколу. Протокол слідчих (розшукових) дій повинен бути максимально нейтральним і відображати фактичний хід подій, без будь-яких домислів чи інтерпретацій, що можуть змінити зміст чи значення.

На практиці часто спостерігається, що слідчі, нехтуючи цим принципом, вносять у протоколи власні оцінки, припущення чи особисті враження від події. Такі суб'єктивні інтерпретації можуть призвести до того, що протокол слідчої (розшукової) дії буде сприйматися не як об'єктивний документ, а як потенційне джерело сумнівів і непевностей. Цей фактор має велике значення, оскільки

протокол є основним доказовим матеріалом, на основі якого будуються подальші рішення в кримінальному провадженні.

В судовій практиці вже неодноразово траплялись випадки, коли протоколи слідчих (розшукових) дій, які містили суб'єктивні оцінки чи особисті судження дізнавача, слідчого (детектива), визнавались незаконними чи недопустимими доказами. Зазвичай, суд ухвалював рішення про виключення таких протоколів з числа доказів, оскільки вони порушують принцип об'єктивності та рівності прав учасників процесу. Окрім того, порушення об'єктивності може порушити право на справедливий судовий розгляд, особливо коли протокол містить необґрунтовані висновки, що змінюють сутність події.

Наприклад, у справі «*Elsholz v. Germany*» Європейський суд з прав людини розглядав питання, пов'язане із використанням у національному провадженні письмових висновків (доповідей), складених посадовими особами, які містили оцінки, що ґрунтувалися на припущеннях, а не на встановлених фактах. Зокрема, йшлося про документ, де державний соціальний працівник висловив свої власні думки щодо характеру заявника, а не об'єктивний опис обставин. Суд звернув увагу, що таке включення суб'єктивної інтерпретації без належної перевірки у відкритому судовому засіданні ставить під сумнів неупередженість розгляду справи. *«Суд зазначає, що національні суди поклалися на письмовий звіт, який не було обговорено у присутності сторін, і який містив не лише об'єктивну інформацію, а й висновки й оцінки, що вплинули на результат справи. Це становить порушення статті 6 §1 Конвенції»* [233]. Це рішення підтверджує загальну правову позицію ЄСПЛ: використання в суді доказів, що містять суб'єктивні оцінки органів влади без належної перевірки їх достовірності, є неприпустимим і порушує принципи справедливого судового розгляду, зокрема змагальності та рівності сторін. При зверненні до практики Європейського суду з прав людини необхідно враховувати особливості правового значення рішень, постановлених у справах проти інших держав. Для українського законодавця та суб'єктів правозастосування такі рішення насамперед становлять орієнтир для вдосконалення нормативного регулювання і практики його реалізації. Їх

значення зумовлюється тим, що Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях не обмежується встановленням факту порушення положень Конвенції, а розкриває зміст відповідних прав і свобод, визначає допустимі межі державного втручання та формулює критерії, яким повинні відповідати національне законодавство і практика його застосування [70, с. 145].

З цієї позиції практика Європейського суду з прав людини становить важливе джерело для осмислення напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства, у тому числі вимог до проведення та документування слідчих (розшукових) дій. Сформульовані Судом підходи дозволяють оцінювати не лише формальну відповідність певної процедури положенням національного закону, а й те, чи забезпечує вона належний рівень захисту гарантованих Конвенцією прав особи.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Ю. М. Грошевого, який наголошував, що саме по собі законодавство, у тому числі кримінальне процесуальне, не може бути абсолютно досконалим. Його реальний зміст і здатність належним чином регулювати суспільні відносини значною мірою виявляються у процесі судового застосування до конкретних життєвих ситуацій. Судова практика в такому розумінні не лише забезпечує реалізацію нормативних приписів, а й виявляє прогалини, суперечності та недоліки правового регулювання [46, с. 524–525].

Тому під час подальшого розвитку доктрини кримінального процесу, вдосконалення положень КПК України та формування правозастосовної практики доцільно враховувати принципи й стандарти, закріплені у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та розкриті у практиці Європейського суду з прав людини. Особливого значення це набуває щодо тих процесуальних дій, які супроводжуються істотним втручанням у приватне життя, особисту свободу, недоторканність житла чи інші гарантовані права, оскільки саме практика Суду дозволяє конкретизувати вимоги законності, необхідності та пропорційності такого втручання [46, с. 524–525].

Таким чином, суб'єктивізм у складанні протоколів слідчих (розшукових) дій є серйозною проблемою, що негативно впливає на правову визначеність і на ефективність кримінального процесу в цілому. Для забезпечення справедливого та ефективного правосуддя важливо дотримуватись високих стандартів об'єктивності та неупередженості при складанні цих протоколів, щоб уникнути сумнівів у їхній достовірності і забезпечити правильну оцінку доказів у суді.

Ще однією значною проблемою, що виникає на етапі складання протоколів слідчих (розшукових) дій, є неповне або викривлене фіксування пояснень або показань осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, зокрема, свідків, підозрюваних, обвинувачених або інших учасників. У означуваних випадках некоректна фіксація може серйозно спотворити реальну картину подій, що відбулися, і вплинути на вірогідність подальших процесуальних дій та заходів.

Наприклад, якщо протокол містить неточності у відтворенні сказаного, упущення важливих деталей або навіть наявність прямого перекручування інформації, це може призвести до суттєвих правових наслідків. Спотворене чи неповне відображення показань свідків чи підозрюваних здатне істотно змінити результат досудового розслідування, а також сприяти прийняттю помилкових рішень слідчим суддею та судом. Неправомірне трактування слів учасника процесу, зміна контексту його пояснень або повне опущення важливих моментів, які мали б значення для кримінального провадження, можуть знищити доказову базу сторони обвинувачення. Ця проблема набуває особливої ваги, коли сторона захисту вказує на викривлення даних у протоколі слідчих (розшукових) дій і доводить його недостовірність. У таких випадках, з огляду на принципи прав людини та гарантії справедливого судочинства, суд може прийняти рішення про визнання цих доказів недопустимими.

Наприклад, у справі *Keskin v. the Netherlands* заявник скаржився на те, що під час його допиту органами поліції у кримінальному провадженні протокол не відображав повного змісту розмови, зокрема – пропущені ключові зауваження, уточнення та пояснення заявника, які могли вплинути на загальне розуміння події та на його процесуальний статус. Протокол допиту був складений у

стислому вигляді, із загальними фразами, без детального формулювання запитань та відповідей. У подальшому саме цей документ був використаний як ключовий доказ обвинувачення, без додаткового підтвердження через аудіо- чи відеофіксацію. Заявник наголошував, що така спрощена та неповна форма документа викривила фактичну картину подій. Позиція ЄСПЛ: *«Недостатня повнота або точність у фіксації критично важливих деталей під час слідчої дії може призвести до спотворення значення доказу... Нездатність відобразити важливі твердження заявника порушує принцип змагальності та справедливості провадження згідно зі статтею 6 §1 Конвенції»*. Суд вказав, що держави мають позитивний обов'язок забезпечити належну фіксацію слідчих (розшукових) дій, особливо коли результат протоколу використовується як основа для обвинувачення. Неповнота протоколу порушила право заявника на ефективний захист, а також створила асиметрію в доказовій базі, що поставило під сумнів законність вироку [244].

У зв'язку з чим, окрім, суто належного оформлення протоколів слідчих (розшукових) дій, надзвичайно важливою є ретельність і точність у фіксації всіх пояснень та показань учасників. Для цього, всі учасники процесу повинні бути усвідомлені про свої права, обов'язки, а також про важливість правдивих та точних показань, що фіксуються в процесуальних документах.

Варто додати, що мовні та комунікаційні бар'єри теж є однією з важливих проблем, що можуть істотно ускладнювати процес складання протоколів слідчих (розшукових) дій. Зокрема, коли учасники кримінального процесу не володіють державною мовою, їм необхідно залучати перекладача для висловлювання своїх думок та надання письмових пояснень чи показань. Однак якість перекладу не завжди відповідає вимогам точності, що безпосередньо впливає на фіксацію фактів у протоколах слідчих (розшукових) дій. Своєю чергою, не точний чи не зовсім коректний переклад може призвести до спотворення сказаного учасником процесу, а це, водночас, створює серйозні ризики для правильного розуміння обставин, що встановлюються, доказуються. Проблеми з перекладом можуть бути різними: від неточностей у словниковому відборі до втрати смислових

нюансів або контексту під час передачі інформації. Як результат, протокол слідчої (розшукової) дії може містити помилки чи неточності, які мають суттєве значення для подальшого процесу.

У справі *Cuscani v. the United Kingdom* заявник, громадянин Італії, брав участь у кримінальному процесі у Великій Британії, не володіючи англійською мовою на достатньому рівні. Йому було надано перекладача, однак останній перекладав лише окремі частини судового засідання, що призвело до неповного розуміння обвинувачення та доказів, а також – до спотворення змісту його висловлювань, занесених до протоколу. ЄСПЛ вказав, що *«право особи, яка не володіє мовою провадження, на безкоштовного перекладача включає не лише формальний переклад, але й достатньо точний та повний переклад, який дозволяє ефективно брати участь у провадженні»* (п. 39 рішення). Суд визнав порушення статті 6 §3(е) Конвенції, яка гарантує право на переклад, необхідний для розуміння звинувачення, формування позиції захисту та точного фіксування показань у документах досудового розслідування [228].

Наведемо ще один приклад із практики Верховного Суду: постанова від 23 березня 2023 р. у справі № 204/12469/19, згідно з текстом якої під час розгляду справи про грабіж підсудний, громадянин Узбекистану, заявив, що його письмові пояснення, занесені до протоколу допиту, не відображають його реальних слів, а перекладач, залучений під час слідчої (розшукової) дії, не мав відповідної кваліфікації. Зокрема, частина фраз була «перекладена приблизно», деякі – не перекладалися зовсім. Позиція Верховного Суду: *«Неналежний переклад змісту запитань чи відповідей під час проведення слідчих (розшукових) дій є підставою для визнання протоколу як такого, що не відповідає вимогам достовірності, а відтак не може бути використаний як доказ винуватості»*. Суд вказав, що відсутність фахового перекладу створила нерівність сторін та вплинула на можливість підозрюваного реалізувати своє право на захист, що прямо суперечить п. 3 ч. 2 ст. 86 КПК України [147].

Варто додати, що особливо важливою ця проблема постає для правосуддя, оскільки навіть невелика помилка в перекладі може мати великі наслідки для

обґрунтованості вироку або іншого судового рішення. Заміна або спотворення змісту показань може стати однією з причин винесення несправедливого судового рішення, що негативно позначається на репутації органів правосуддя і може призвести до інших серйозних юридичних наслідків. Тому, нині, важливо звертати увагу на якість перекладу під час складання протоколів слідчих (розшукових) дій і забезпечити присутність кваліфікованих та досвідчених перекладачів. Водночас необхідно створити й механізми перевірки точності перекладу на етапах досудового розслідування та судового розгляду, щоб мінімізувати ризик виникнення мовних бар'єрів.

Проблема технічної фіксації є ще одним важливим аспектом, що впливає на правильність і точність складання протоколів слідчих (розшукових) дій, і, відповідно, на процесуальні результати досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження [25]. Нині, в кримінальному процесі України застосування сучасних технологій, таких як аудіо- та відеозаписи, є невід'ємною частиною фіксації важливих процесуальних аспектів. Законодавство регулює ситуації, коли для повної і належної фіксації результатів окремих слідчих (розшукових) дій необхідно використовувати технічні засоби, зокрема аудіо- та відеозаписи. Це забезпечує більшу об'єктивність і прозорість розслідування, а також дає змогу абсолютно точно зафіксувати поведінку учасників процесу під час проведення певних видів слідчих (розшукових) дій.

Проте, на практиці зустрічаються випадки, коли технічна фіксація або взагалі не проводиться, або проводиться неналежним чином. Наприклад, можуть виникати ситуації, коли запис здійснюється з перервами, технічні засоби виявляються несправними, а якість відео чи аудіо записів не відповідає вимогам до доказових матеріалів. Важливим є також випадок втрати носіїв інформації, що ставить під сумнів достовірність фіксації слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій. Це особливо критично, оскільки кожна така проблема може призвести до серйозних наслідків: протокол, що не має належного технічного підтвердження, може бути визнаний неналежним доказом, що поставить під сумнів обґрунтованість всього досудового розслідування.

Відсутність або недосконалість технічної фіксації не лише позначається на ефективності доказування, але й може стати підставою для оскарження доказів у суді, а також для їхнього виключення з числа допустимих. Це є серйозним ризиком для правосуддя, адже без належно зафіксованих результатів слідчих (розшукових) дій, зокрема, проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, навіть якщо інші показання й документи можуть підтверджувати факт вчинення кримінального правопорушення, це не гарантує справедливий процес. Наприклад, Верховний Суд у справі № 149/745/14 розглянув актуальне питання допустимості доказів, отриманих без належної технічної фіксації. Суд встановив, що використання копій відеофонограм, зафіксованих на оптичних дисках, без надання оригіналів, тягне за собою визнання всіх похідних від них доказів недопустимими. Це рішення підкреслює важливість належної технічної фіксації та збереження оригіналів записів для забезпечення їх допустимості в суді [148]. До того ж у справі «Таммі проти Румунії» (Tămîi v. Romania, заява № 32830/03) ЄСПЛ теж розглянув питання щодо відсутності аудіо- та відеозапису допиту заявника. Суд встановив, що відсутність технічної фіксації порушила право заявника на справедливий судовий розгляд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [256].

Отже, проблеми з технічним записом слідчих (розшукових) дій мають прямий вплив на достовірність доказів і результат судового розгляду. Необхідно не лише дотримуватися технічних стандартів, а й постійно удосконалювати інструменти та процедури для їх застосування, щоб уникнути можливих помилок і недоліків у кримінальній процесуальній документації.

Однією з найбільш важливих та трудомістких проблем, які виникають при складанні протоколів слідчих (розшукових) дій є відсутність достатнього рівня кваліфікації у дізнавачів та слідчих (детективів). Невміння точно й правильно виконати вимоги законодавства щодо оформлення цих важливих процесуальних документів може стати причиною серйозних помилок, які мають прямий вплив на результативність досудового розслідування. На наше глибоке переконання, особи, уповноважені на здійснення розслідування повинні мати ґрунтовні знання

як у кримінальному процесуальному праві, так і в особливостях кожної конкретної слідчої (розшукової) дії, щоб вірно зафіксувати усі елементи події та дотримуватись відповідних стандартів доказової сили.

Недосвідченість або навіть просто незнання точних вимог, що ставляться до оформлення протоколів слідчих (розшукових) дій, призводить до численних неточностей у документах. Це може включати неправильне відображення змісту показань, помилки у зазначенні часу і місця проведення дії, порушення структури протоколу, що неминуче впливає на його доказову силу. У таких випадках можна поставити під сумнів правомірність використання таких протоколів як джерел доказів у судовому процесі, що в свою чергу погіршує якість та ефективність кримінального провадження в цілому.

Крім того, навіть якщо помилка не призводить до визнання протоколу як доказу недопустимим, вона може створити підстави для оскарження рішення у суді. Сторона захисту, звертаючи увагу на такі недоліки, може поставити під сумнів правомірність зібраних доказів, що призведе до затягування процесу або навіть до зміни рішення суду. Це не лише підриває довіру до органів досудового розслідування, але й ставить під загрозу правову визначеність і справедливість розгляду судової справи.

Слід зазначити, що недосконалість у кваліфікації осіб уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень – це не лише індивідуальна проблема працівника правоохоронних органів, а й системна проблема. Як свідчить практика, недостатнє навчання, відсутність належних тренінгів і контролю за практикою оформлення процесуальних документів можуть стати серйозними бар'єрами на шляху до забезпечення високих стандартів роботи. Зокрема, це підтверджується наявністю випадків, коли навіть досвідчені слідчі (детективи) через недостатній рівень актуальних знань або несвоєчасне ознайомлення з оновленими законодавчими змінами допускають помилки при складанні протоколів. Особливо гостро ця проблема постала під час запровадження особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану. На нашу думку, з метою покращення ситуації необхідно впроваджувати

постійне навчання для слідчих (детективів), створювати умови для обміну досвідом серед працівників вітчизняних й зарубіжних правоохоронних органів та здійснювати контроль за якістю складання протоколів.

Підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих (детективів) для правильного оформлення процесуальних документів є важливою частиною вдосконалення кримінального процесу України. Тільки в цьому випадку можна забезпечити належну правову захищеність, що включає ефективне використання доказів, коректну фіксацію слідчих (розшукових) дій і гарантування прав усіх учасників кримінального провадження.

Ще однією серйозною проблемою є обмежений контроль за дотриманням процесуальних вимог під час складання протоколів слідчих (розшукових) дій. Відсутність належного нагляду за правильністю фіксації часто призводить до помилок, які не завжди виявляються на стадії досудового розслідування. Ці порушення можуть стати очевидними лише під час судового розгляду, коли сторона захисту, користуючись правом на захист, вказує на недоліки та неточності в протоколах слідчих (розшукових) дій. Проте, навіть коли ці проблеми стають відомими, наслідки можуть бути значними і складними для усунення. В такий спосіб протоколи слідчих (розшукових) дій, можуть поставити під сумнів всю доказову базу кримінального провадження.

Для вирішення цієї проблеми необхідно запровадити більш ефективний контроль, зокрема, керівника органу досудового розслідування та прокурора за складанням процесуальних документів на ранніх етапах розслідування. Це може включати регулярні перевірки протоколів і процесуальних дій, підвищення кваліфікації осіб, що здійснюють контроль, а також створення незалежних механізмів нагляду за дотриманням процесуальних норм. Лише за умови належного контролю на етапі досудового розслідування можна забезпечити високу якість фіксації дій та формування доказів, що в подальшому стане запорукою справедливого та ефективного судового розгляду.

Загалом, відсутність належного контролю під час або після складання протоколів слідчих (розшукових) дій є серйозною перепорою на шляху до

досягнення високих стандартів правосуддя в Україні. І тому важливо вживати заходів для забезпечення відповідності протоколів слідчих (розшукових) дій вимогам кримінального процесуального законодавства на всіх етапах досудового розслідування, щоб гарантувати їхню доказову силу та забезпечити права учасників кримінального процесу.

Особливу складність викликає проблема засекречення та розсекречення протоколів негласних слідчих (розшукових) дій. Засекречені протоколи повинні містити достатньо інформації для підтвердження їхньої достовірності, але при цьому не розкривати конфіденційні дані, що можуть зашкодити органам досудового розслідування, або загрожувати безпеці учасників кримінального провадження. Втім, неправильне засекречення чи розсекречення може поставити під сумнів як законність самого протоколу, так і всієї слідчої (розшукової) дії.

Проблеми, пов'язані із зберіганням та архівуванням протоколів слідчих (розшукових) дій, теж є важливим аспектом, що може мати суттєвий вплив на результативність кримінального провадження. У випадках, коли протоколи не зберігаються у належних умовах або їх архівування не відповідає встановленим стандартам, існує ризик їх пошкодження або навіть повної втрати. Це створює серйозні загрози для правового процесу, оскільки такі протоколи є основними доказами, на яких будується більшість слідчих дій і судових рішень.

Пошкодження протоколів слідчих (розшукових) дій чи псування додатків до них, можуть призвести до того, що важливі факти, зафіксовані під час слідчої (розшукової) дії, будуть безповоротно втрачені. Це може серйозно ускладнити подальше досудове розслідування та призвести до відсутності доказів, на яких міг би базуватись обвинувальний акт чи вирок. Крім того, така ситуація може негативно позначитися на праві осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні та на забезпеченні їхнього права на справедливий суд.

Щоб уникнути подібних ризиків, необхідно впроваджувати сучасні методи зберігання та архівування протоколів слідчих (розшукових) дій. Використання електронних систем для збереження даних, а також розробка чітких стандартів щодо умов зберігання та доступу до таких протоколів, можуть значно зменшити

ймовірність їх втрати або пошкодження. Це не лише покращить ефективність слідчих (розшукових) дій, але й забезпечить збереження доказів у випадку необхідності їх подальшого використання в судовому процесі.

У цьому контексті варто додати, що питання впровадження електронних протоколів є надзвичайно важливим для подальшого розвитку кримінального процесу в Україні. З огляду на технологічні досягнення, необхідність переходу від паперового документообігу до електронного стає очевидною [52]. Паперові протоколи, як вже було зазначено, піддаються фізичному зношуванню, можуть бути пошкоджені або навіть знищені внаслідок різних зовнішніх факторів – від нещасних випадків до природних катастроф (особливо в умовах воєнного стану). Крім того, зберігання великих масивів паперових документів потребує значних ресурсів та фізичного простору, що створює додаткові труднощі для правоохоронних та судових органів.

Ще одним суттєвим недоліком паперових протоколів є ускладнений доступ до них. У разі необхідності термінового перегляду або використання конкретного протоколу, пошук та організація паперових документів можуть зайняти значний час, що в умовах швидкоплинного досудового розслідування багатоепізодних кримінальних правопорушень може спричинити затримки. Також, залежно від обсягів документації, обробка запитів на отримання копій протоколів слідчих (розшукових) дій може вимагати значних людських ресурсів і часу, що знижує ефективність роботи органів досудового розслідування.

Водночас, ми позитивно сприймаємо той факт, що з 2021 р. національне кримінальне процесуальне законодавство оперує новим за своєю природою інструментом комунікації учасників кримінального провадження – інформаційно-телекомунікаційною системою досудового розслідування. Її робота регламентується ст. 106-1 КПК України [98], а також Положенням про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування іКейс, затвердженим спільним Наказом від 15 грудня 2021 р. №175/390/57/72 [153].

У цьому положенні систему іКейс визначають такою, яка забезпечує створення, збирання, зберігання, пошук, оброблення і передачу матеріалів та

інформації (відомостей) у кримінальному провадженні. Зокрема, ст. 106-1 КПК України визначає основні аспекти роботи з системою, а саме: перелік обов'язкових та факультативних користувачів системою; загальний порядок обміну матеріалами (їх копіями чи примірниками); юридичний статус підписаних електронних документів у системі; порядок вирішення прогалин правового регулювання роботи системи та засади захисту її від несанкціонованого втручання [98].

Однак, сьогодні на практиці процес впровадження електронних протоколів слідчих (розшукових) дій йде повільно. Це частково пов'язано з недостатнім технічним забезпеченням, відсутністю необхідних програмних засобів та стандартів для оформлення, зберігання і обміну електронними протоколами. Більше того, багато працівників правоохоронних органів можуть не мати достатніх знань і навичок для ефективного користування сучасними технологіями, що ускладнює процес адаптації до нових умов.

На наш погляд, для досягнення ефекту необхідно вдосконалити єдину електронну платформу для фіксації слідчих (розшукових) дій, яка повинна бути інтегрована з іншими системами, що використовуються як в правовій, так і в правоохоронній сферах. Окрім цього, важливим є навчання правоохоронців, яке повинно включати не лише основи роботи з новими технологіями, а й знання стандартів та вимог до обробки електронних протоколів (зокрема, копіювання, пересилання, зберігання тощо). Таким чином, цифровізація протоколів слідчих (розшукових) дій є важливою складовою модернізації кримінального процесу, яка може значно підвищити ефективність розслідування та мінімізувати ризики фальсифікацій чи втрати важливих джерел доказів.

Отже, усі перераховані вище проблеми, що виникають при складанні протоколів слідчих (розшукових) дій, вказують на численні ризики, які можуть загрожувати правам учасників кримінального провадження та ефективності правосуддя в цілому. З одного боку, зазначені проблеми можуть призвести до процесуального свавілля, коли порушення кримінальних процесуальних норм не буде належним чином виправлене, що, в свою чергу, порушує принципи

змагальності й справедливості судового розгляду. Недосконале або неправильно оформлене протоколювання може ставати основою для визнання доказів недопустимими та винесення виправдувальних вироків. Складність ситуації посилюється відсутністю дієвого механізму контролю за процесом складання протоколів на етапі досудового розслідування. З іншого боку, ці проблеми вказують на нагальну необхідність удосконалення професійної підготовки дізнавачів, слідчих (детективів), керівників органу досудового розслідування та прокурорів. Важливо підвищити кваліфікацію фахівців, які дотичні до процесу складання протоколів слідчих (розшукових) дій, зокрема, шляхом впровадження системи додаткового навчання та обміну досвідом. Одним із пріоритетів має бути забезпечення високого рівня розуміння кримінальних процесуальних вимог, щоб мінімізувати кількість помилок, пов'язаних із формулюваннями та змістом протоколів слідчих (розшукових) дій.

Не менш важливим є і вдосконалення кримінального процесуального законодавства, яке повинно відповідати сучасним вимогам, забезпечуючи інтеграцію новітніх технологій у кримінальний процес України. Впровадження електронних систем для фіксації слідчих (розшукових) дій, використання аудіо- та відеозаписів, а також додаткова автоматизація процесу складання протоколів (за допомогою штучного інтелекту) дозволить зменшити ймовірність людських помилок і підвищить ефективність роботи правоохоронних органів. Такі зміни повинні враховувати всі аспекти використання новітніх технологій, зокрема питання безпеки даних та належної їх фіксації.

Зрештою, вирішення цих проблем не лише сприятиме підвищенню якості досудового розслідування кримінальних правопорушень, а й значною мірою вплине на зменшення кількості процесуальних помилок, що можуть призвести до спотворення фактичних обставин кримінального провадження. Це дозволить забезпечити ефективне та справедливе судочинство, де кожен учасник процесу матиме рівні умови для захисту своїх прав. Всі ці кроки разом допоможуть зміцнити правову систему країни, підвищити довіру до органів правосуддя та забезпечити реалізацію принципів правової держави.

3.3. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» здійснення судової влади покладається на професійних суддів, а у передбачених законом випадках — також на присяжних, які реалізують відповідні повноваження шляхом здійснення правосуддя у встановлених законом судових процедурах. Положення ст. 5 цього Закону конкретизують зазначений припис, закріплюючи виключну компетенцію судів щодо здійснення правосуддя в Україні відповідно до визначених процесуальним законодавством форм судочинства [154]. Таким чином, саме судовий розгляд є тією процесуальною формою, у межах якої остаточно перевіряються доводи сторін, досліджуються надані ними докази та вирішується питання про обґрунтованість пред'явленого особі обвинувачення.

Д. П. Письменний обґрунтовано визначає функцію правосуддя як центральний напрям діяльності органів судової влади, оскільки саме на суд покладається вирішення по суті юридичних конфліктів, що виникають у сфері кримінальних та інших правовідносин. У кримінальному судочинстві відповідна діяльність реалізується через розгляд кримінального провадження в судовому засіданні, перевірку обґрунтованості обвинувачення та прийняття остаточного рішення щодо особи, стосовно якої здійснюється провадження. Результатом такого розгляду може бути визнання особи винуватою із застосуванням передбачених кримінальним законом заходів або її виправдання у випадку, коли винуватість у вчиненні кримінального правопорушення не була доведена у встановленому законом порядку [138, с. 383].

Судовий розгляд у кримінальному провадженні не зводиться лише до формального завершення досудового розслідування. На цій стадії відбувається безпосередня перевірка доказової основи обвинувачення, реалізується принцип змагальності сторін, забезпечується право на захист та створюються умови для

прийняття судом підсумкового рішення на підставі тих доказів, які були досліджені у встановленому законом порядку.

Л. М. Лобойко справедливо розглядає стадію судового розгляду одночасно у кримінально-правовому та кримінальному процесуальному аспектах. Її кримінально-правове значення полягає передусім у тому, що саме за результатами судового розгляду остаточно вирішуються питання щодо факту вчинення кримінального правопорушення, його кримінально-правової кваліфікації, винуватості обвинуваченого та можливості застосування до нього передбачених законом заходів кримінально-правового характеру [110, с. 80–81].

Такі питання нерозривно пов'язані між собою. Встановлення факту певної події саме по собі ще не означає підтвердження наявності складу кримінального правопорушення. Суд повинен зіставити встановлені під час розгляду фактичні обставини з відповідними положеннями кримінального закону, визначити наявність або відсутність передбачених ним ознак, а також перевірити, чи доведена причетність конкретної особи до відповідного діяння.

Кримінальне процесуальне значення судового розгляду Л. М. Лобойко пов'язує з тим, що саме на цій стадії вирішується по суті правовий конфлікт між стороною обвинувачення та обвинуваченим. Крім того, судовий розгляд дозволяє реалізувати основне призначення кримінального провадження, яке полягає у забезпеченні належного застосування закону, притягненні до відповідальності осіб, винуватість яких доведена, та недопущенні засудження невинуватої особи. Одночасно на цій стадії перевіряються результати всієї попередньої процесуальної діяльності, здійсненої під час досудового розслідування [110, с. 80–81].

У цьому аспекті матеріали, сформовані органами досудового розслідування, набувають значення не як такі, що наперед визначають майбутнє рішення суду, а як інформаційна основа, яка підлягає подальшій перевірці в умовах судового розгляду. Це особливо стосується протоколів слідчих (розшукових) дій, оскільки зафіксовані в них відомості повинні оцінюватися не

ізолювано, а у взаємозв'язку з іншими доказами та з урахуванням способу їх отримання.

Ю. М. Мирошніченко, характеризуючи організацію судового розгляду, слушно наголошує на значенні його попередньої підготовки. Ефективність подальшого дослідження обставин кримінального провадження значною мірою залежить від прийняття належних організаційних і тактичних рішень, визначення послідовності процесуальної діяльності та планування судового розгляду. Інформаційною основою для такої підготовки виступають насамперед матеріали, сформовані на попередніх етапах кримінального провадження [119].

Після надходження до суду обвинувального акта та інших передбачених законом матеріалів виникає необхідність вирішити комплекс питань, без яких повноцінний судовий розгляд неможливий. Вони мають переважно організаційний і процесуальний характер та спрямовані на створення належних умов для розгляду кримінального провадження й реалізації прав його учасників [126, с. 72].

До таких питань належить визначення дати, часу та місця проведення судового розгляду. Суд також з'ясовує, чи існують установлені законом підстави для проведення закритого судового засідання або розгляд повинен здійснюватися відкрито. Вирішується питання щодо складу учасників майбутнього судового провадження та необхідності забезпечення їх належного виклику.

У разі необхідності суд вирішує питання, пов'язані з процесуальним становищем окремих учасників, розглядає заявлені сторонами клопотання, у тому числі про виклик певних осіб для подальшого допиту, витребування речей, документів або здійснення інших передбачених законом дій. Крім цього, можуть вирішуватися інші організаційні питання, необхідні для створення умов, за яких майбутній судовий розгляд відбуватиметься без необґрунтованих затримок та із забезпеченням процесуальних прав сторін [103; 68, с. 47–48].

Прийняття будь-якого процесуального рішення судом передбачає встановлення певних фактичних обставин, їх юридичну оцінку та формулювання

конкретного правового наслідку. У зв'язку з цим судові рішення повинно дозволяти зрозуміти, які саме обставини були встановлені судом, на підставі яких даних вони визнані встановленими та який процесуальний наслідок із цього випливає.

У мотивувальній частині судового акта відображаються фактичні та правові підстави прийнятого рішення, тоді як його резолютивна частина містить безпосередній припис щодо подальших процесуальних наслідків, наприклад призначення судового розгляду, закриття кримінального провадження або вирішення іншого питання, віднесеного законом до компетенції суду.

Водночас незалежно від характеру конкретного рішення його законність, обґрунтованість і вмотивованість пов'язані з додержанням установленого законом порядку прийняття та необхідністю належно пояснити причини, з яких суд дійшов відповідного висновку. Вмотивованість судового рішення виступає однією з істотних гарантій можливості перевірки правильності правозастосування та забезпечує сторонам розуміння того, яким чином суд оцінив наведені ними доводи.

Важливі орієнтири щодо змісту обов'язку суду мотивувати свої рішення сформовані у практиці Європейського суду з прав людини. У рішенні у справі «Єлисей Узун і Андоні проти Румунії» Суд зазначив, що вимоги п. 1 ст. 6 Конвенції передбачають необхідність належного обґрунтування судових рішень, однак не покладають на національний суд обов'язку надавати окрему детальну відповідь на кожний аргумент сторони [160].

Обсяг необхідного мотивування залежить від характеру конкретного судового рішення, складності порушених питань та доводів сторін. При цьому повинні враховуватися особливості національних правових систем, способи викладення судових рішень, характер процесуальних норм та інші обставини. Тому виконання судом обов'язку щодо належного мотивування оцінюється з урахуванням конкретних обставин відповідного провадження [160].

Перед безпосереднім судовим розглядом кримінальне провадження проходить стадію підготовчого провадження. Зміст ст. 314 КПК України

визначає процесуальні межі цієї стадії та строк, протягом якого після надходження обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або інших передбачених законом документів має бути призначено підготовче судове засідання [98].

Порівняння такого порядку з попереднім кримінальним процесуальним законодавством свідчить про зміну підходу законодавця до організації відповідного етапу судового провадження. Якщо раніше попередній розгляд кримінальної справи регулювався іншими часовими межами та мав іншу процесуальну побудову, чинний КПК України передбачає більш стислий строк переходу до підготовчого судового засідання.

Аналіз положень ст. 314–317 КПК України свідчить, що функціональне призначення підготовчого провадження переважно не пов'язане з повноцінним дослідженням доказів щодо винуватості чи невинуватості особи. На цьому етапі суд передусім вирішує питання, необхідні для визначення можливості та порядку подальшого судового розгляду.

Такий підхід узгоджується з положеннями ч. 4 ст. 291 КПК України, які обмежують можливість передання суду разом з обвинувальним актом матеріалів, що не входять до передбаченого законом переліку додатків, до початку судового розгляду [98]. За задумом законодавця це має запобігати завчасному ознайомленню суду з доказовим масивом у такому обсязі, який міг би сприяти формуванню попередньої позиції щодо винуватості особи до початку безпосереднього дослідження доказів.

Тому на стадії підготовчого провадження суд повинен залишатися максимально відстороненим від попередньої оцінки доказів по суті обвинувачення. Основні питання допустимості, достовірності та достатності доказового матеріалу набувають повного значення безпосередньо під час судового розгляду, коли сторони отримують можливість представити свої докази, поставити під сумнів матеріали опонента та висловити аргументи щодо їх процесуальної придатності.

Після завершення підготовчого провадження та призначення судового розгляду у визначений день головуючий відкриває судове засідання й оголошує, яке кримінальне провадження підлягає розгляду. Із цього моменту розпочинається комплекс процесуальних дій, спрямованих на перевірку можливості належного проведення засідання та забезпечення участі передбачених законом осіб.

Секретар судового засідання доповідає суду про явку викликаних учасників кримінального провадження та інших осіб. Перевіряються їхні персональні дані, повноваження захисників і представників, а стосовно осіб, які не прибули, встановлюється, чи були вони належним чином викликані або повідомлені про судове засідання.

Якщо причини неприбуття певної особи відомі, відповідні відомості також доводяться до суду. Фактична перевірка явки, як правило, здійснюється секретарем судового засідання або судовим розпорядником ще до офіційного відкриття засідання, після чого відповідна інформація повідомляється головуючому [95, с. 549].

Наступний перебіг судового розгляду безпосередньо пов'язаний із доказуванням. У кримінальному провадженні воно виступає центральним процесом, у межах якого встановлюються фактичні обставини, необхідні для прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого судового рішення. Суд при цьому не повинен обмежуватися пасивним сприйняттям матеріалів, сформованих на досудовій стадії, а зобов'язаний оцінювати ті докази, які належним чином представлені та досліджені під час судового провадження.

Важливою складовою цього процесу є дослідження доказів. Воно передбачає безпосереднє ознайомлення суду та учасників провадження зі змістом відповідної доказової інформації, з'ясування її походження, перевірку фактичних даних і встановлення обставин, що можуть впливати на її належність, допустимість та достовірність [98].

Дослідження доказу і його подальша оцінка є взаємопов'язаними, але не тотожними елементами доказової діяльності. Дослідження створює необхідну

інформаційну основу для оцінки, тоді як під час оцінювання суд визначає юридичне та доказове значення одержаних відомостей, їх взаємозв'язок з іншими матеріалами та здатність підтвердити або спростувати відповідні обставини кримінального провадження.

Відповідно до ст. 94 КПК України оцінювання доказів здійснюється за внутрішнім переконанням суду, сформованим на підставі всебічного, повного та неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження. Внутрішнє переконання при цьому не є проявом довільного розсуду, а повинно ґрунтуватися на аналізі конкретного доказового матеріалу та вимогах закону.

У теорії кримінального процесу відповідний підхід характеризується як вільна оцінка доказів. Його зміст передбачає відсутність наперед установленої законом формальної сили певного доказу та необхідність оцінювати кожен із них з погляду належності, допустимості й достовірності, а всю сукупність – з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття процесуального рішення [54].

При цьому суд повинен враховувати логічну узгодженість отриманих відомостей, їх відповідність іншим дослідженим матеріалам, законність способу одержання та відсутність таких суперечностей, які неможливо усунути або пояснити. Жодне джерело доказової інформації не повинно оцінюватися поза загальним контекстом кримінального провадження.

Безпосередній порядок дослідження залежить від характеру конкретного доказу. Показання особи перевіряються шляхом її допиту у судовому засіданні з реалізацією сторонами права ставити передбачені законом запитання. Якщо досліджується висновок експерта, суд і сторони можуть з'ясовувати його зміст та ставити експертові запитання щодо проведеного дослідження.

Речові докази можуть оглядатися безпосередньо в судовому засіданні, а якщо їх фізичне переміщення є неможливим або недоцільним – у місці знаходження відповідного об'єкта у встановленому законом порядку. Документи досліджуються шляхом оголошення або іншим способом, який дозволяє сторонам та суду ознайомитися з тією їх частиною, що має значення для встановлення відповідних обставин.

Самостійного значення у цьому контексті набуває дослідження протоколів слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Такі документи формуються під час досудового розслідування та містять відомості про умови, послідовність і результати проведених процесуальних дій. Тому під час судового розгляду значення має не лише безпосередній зміст зафіксованої в них інформації, а й дотримання порядку її одержання.

Протоколи огляду, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, освідування та інших слідчих (розшукових) дій дозволяють суду отримати відомості про обстановку, у якій проводилася відповідна дія, її учасників, застосовані технічні засоби, виявлені об'єкти, висловлені учасниками заяви та зауваження, а також інші обставини, що мають значення для оцінки отриманих результатів.

При дослідженні такого процесуального документа суд не повинен обмежуватися формальним ознайомленням із його текстом. Необхідно перевірити, чи відповідає він вимогам кримінального процесуального закону, чи була особа, яка проводила відповідну дію, наділена необхідними повноваженнями, чи існували належні правові підстави для її проведення та чи були забезпечені права залучених осіб.

Якщо до протоколу долучалися фототаблиці, аудіо- або відеозаписи, схеми, плани та інші матеріали, їх дослідження дозволяє зіставити письмовий опис із фактичним перебігом слідчої (розшукової) дії. За наявності розбіжностей між протоколом та технічним записом відповідна обставина повинна враховуватися під час оцінювання достовірності відображених у документі відомостей.

Не менш важливим є з'ясування заперечень сторони захисту щодо способу отримання конкретного доказу. Якщо ставиться під сумнів законність проведення обшуку, добровільність згоди на проникнення до житла, умови проведення впізнання, характер застосованого примусу чи інші обставини, зміст протоколу та його додатків може мати істотне значення для перевірки відповідних доводів.

Тому судове дослідження протоколу слідчої (розшукової) дії повинно охоплювати два взаємопов'язані напрями. Перший полягає у встановленні доказового змісту зафіксованих у ньому відомостей. Другий пов'язаний із перевіркою процесуальної форми, у межах якої ця інформація була отримана та закріплена.

Такий підхід дозволяє уникнути ситуації, коли документ оцінюється виключно за його формальною наявністю у матеріалах кримінального провадження. Протокол набуває реального доказового значення лише у взаємозв'язку з обставинами проведення відповідної процесуальної дії, доданими матеріалами та іншими доказами, дослідженими судом.

У зв'язку з цим значення протоколів слідчих (розшукових) дій на стадії судового розгляду проявляється не тільки у відображенні інформації, одержаної під час досудового розслідування. Вони одночасно створюють можливість перевірити законність способу її отримання, дотримання процесуальних гарантій та відповідність фактичного перебігу процесуальної дії вимогам кримінального процесуального законодавства.

Саме під час судового розгляду результати досудової процесуальної діяльності проходять остаточну перевірку в умовах змагальності сторін. Тому якість складання протоколу, повнота відображення істотних обставин, належність його додатків і можливість установити фактичний спосіб одержання відповідної інформації безпосередньо впливають на подальшу оцінку таких матеріалів судом та можливість їх використання при обґрунтуванні підсумкового судового рішення.

1. Оголошення протоколу.

У процесі судового розгляду дослідження протоколу починається з його оголошення судом або за клопотанням однієї зі сторін (офіційне ознайомлення учасників судового процесу з письмовим доказом, яким є протокол слідчої (розшукової) дії). У разі необхідності оголошення може бути повним або частковим, з урахуванням значення інформації для встановлення обставин кримінального провадження. Процедура оголошення протоколу також має на

меті створення належного кримінального процесуального підґрунтя для подальшого обговорення, перевірки допустимості, достовірності та належності такого доказу. Зокрема, після оголошення документа сторони мають право надавати коментарі, заявляти зауваження, ставити під сумнів достовірність або законність отримання відповідних доказів, а також долучати додаткові матеріали на їх підтвердження чи спростування. Тобто, оголошення протоколу є не лише технічним етапом, а важливим елементом судової оцінки письмових доказів, який прямо впливає на об'єктивність і законність майбутнього судового рішення. Наприклад, прокурор (як сторона обвинувачення) просить оголосити протокол обшуку житла чи іншого володіння обвинуваченого. Суд надає дозвіл на дослідження доказу. Оголошення тексту протоколу вголос. Суддя або сторона процесу читає: дату, місце проведення дії; осіб, які були присутні; обставини, які були зафіксовані; що було вилучено, знайдено, описано; зауваження або заяви осіб, що брали участь. Фіксується у журналі судового засідання, що протокол був оголошений. Сторони можуть надати пояснення або заперечення.

2. Аналіз змісту та перевірка допустимості.

У межах кримінального провадження питання допустимості доказів має вирішальне значення, адже саме на підставі сукупності належних, допустимих та достовірних доказів суд формує власне переконання про винуватість чи невинуватість особи. Докази можуть бути визнані недопустимими з низки причин, що пов'язані, передусім, з порушенням встановлених законом процедур або фундаментальних прав учасників процесу. Законодавець чітко закріплює, що докази, здобуті з істотним порушенням кримінального процесуального закону, не мають юридичної сили.

У розрізі цього, варто додати, що на виконання основних міжнародних документів у сфері захисту прав людини в ч. 2 ст. 3 Конституції України визначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [85]. Побудова правової країни передбачає наявність фундаментальної і стабільної системи законодавства, що

забезпечує захист прав і законних інтересів особи одночасно з вирішенням завдань боротьби зі злочинністю [109, с. 2; 164]. У формально-юридичному значенні, суд можна вважати єдиним суб'єктом забезпечення законності [113, с. 122].

Згідно з цим, після оголошення протоколу суд зобов'язаний встановити, чи було дотримано кримінальних процесуальних вимог при його складенні. Зокрема, перевіряється: 1) наявність реквізитів та підписів відповідних осіб; 2) дотримання прав учасників слідчої (розшукової) дії (зокрема, права на захист); 3) дотримання мовного режиму; 4) відсутність ознак тиску або фальсифікації тощо. У разі виявлення істотних порушень вимог закону сторона захисту або обвинувачення може клопотати про визнання такого протоколу недопустимим доказом згідно зі ст. 87 КПК України [98]. Розглянемо детальніше перелічені обставини, які слугують підставою для визнання доказів недопустимими.

Так, один із найпоширеніших аспектів недопустимості доказів стосується порушення процесуальних прав особи. Наприклад, якщо під час проведення слідчої (розшукової) дії не було забезпечено право підозрюваного на захисника, або ж його не було належно повідомлено про права, такі докази потенційно в зоні ризику недопустимості. Аналогічно в ситуації, якщо особа не мала можливості скористатися правом на мовний переклад чи не була ознайомлена з суттю обвинувачення – будь-які отримані внаслідок цього показання можуть визнаватися такими, що отримані з порушенням гарантій прав особи. Крім того, окрему увагу слід приділяти питанням дотримання й інших прав та свобод людини. Проведення слідчих (розшукових) дій без належного дозволу суду, зокрема обшуки, огляди, вилучення речей, а також здійснення аудіо- чи відеоконтролю без відповідної ухвали, можуть стати підставою для визнання отриманих в результаті їх проведення матеріалів недопустимими доказами. Таке порушення принципу недоторканності приватного життя прямо суперечить Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини. Згідно з цим в правозастосовній практиці суди повинні не лише формально перевіряти

джерело походження доказів, але й глибоко аналізують умови та процес їх здобуття, дотримання прав кожного учасника процесу.

Поряд із цим, однією з підстав для визнання доказів недопустимими в межах кримінального провадження є також порушення принципів законності та добровільності при їх отриманні. Йдеться, зокрема, про випадки отримання доказів шляхом застосування фізичного або психологічного тиску, обману, погроз, шантажу або інших форм примусу. Такі методи суперечать не лише нормам національного кримінального процесуального права, а й міжнародним стандартам, зокрема ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), яка гарантує право на справедливий суд, а також забороні катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 3 тієї ж Конвенції) [83].

Приклади порушень включають: відсутність захисника під час допиту, відмову у праві на мовний переклад, незаконне прослуховування без відповідної ухвали слідчого судді (що порушує ст. 248 КПК України), або використання незаконно отриманої інформації в результаті приватного збору доказів із порушенням прав на недоторканність особистого життя (ст. 8 Конвенції, ст. 18 Конституції України) [85]. Крім того, судова практика, зокрема рішення Європейського суду з прав людини (справа «Яременко проти України» (2008 р.) [172], «Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства» (2016 р.)) [61], неодноразово підтверджує, що докази, здобуті з порушенням кримінальних процесуальних прав, зокрема права на захист, не можуть бути використані в якості належного доказу вини особи.

Звернемо увагу й на те, що одним із важливих аспектів допустимості є відповідність доказу принципам логічної послідовності та об'єктивності. Так, судова практика визнає недопустимими ті докази, що суперечать здоровому глузду або здобуті з порушенням кримінальних процесуальних норм, які регламентують процедуру збирання доказів. Зокрема, якщо певний доказ не має ані прямого, ані опосередкованого зв'язку з предметом кримінального провадження, або ж його неможливо використати для встановлення істотних

фактів, він підлягає виключенню з матеріалів справи як недопустимий (п. 3 ч. 3 ст. 87 КПК України) [98]. До того ж, кримінальне процесуальне законодавство визначає, що всі докази повинні бути здобуті в межах передбачених законом. Це передбачає не лише формальну відповідність процедурі, а й дотримання строків, встановлених для слідчих (розшукових) дій. Згідно з ст. 95 та 223 КПК України докази, отримані з перевищенням встановлених кримінальних процесуальних термінів, наприклад, після завершення строку досудового розслідування, теж можуть бути визнані недопустимими, що підтверджується [98]. В такий спосіб, законодавець закладає суворі критерії щодо допустимості доказів, аби забезпечити справедливість та неупередженість судового процесу.

Згідно з вищезазначеним, однією з ключових особливостей дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі є їх детальна перевірка на відповідність вимогам кримінального процесуального законодавства та на законність складання. Як вже зазначалось у попередньому підрозділі цього дисертаційного дослідження кримінальні процесуальні норми встановлюють чіткі вимоги щодо форми і змісту протоколів, а будь-які відхилення від встановлених стандартів можуть мати серйозні наслідки для правової оцінки таких документів. До того ж якщо основний доказ визнаний недопустимим, усі дані, отримані на його основі («плоди отруєного дерева»), також втрачають юридичну силу. Наприклад, якщо обшук, під час якого були вилучені речові докази, був проведений без належного дозволу або з порушенням процедури, то всі речі, виявлені під час такого обшуку, вважаються отриманими незаконно. Відповідно, недопустимим визнається не лише цей протокол, але й усі фактичні дані, які походять від нього [98]. Це означає, що такі докази втрачають свою юридичну силу й не можуть бути використані для обґрунтування обвинувачення або прийняття будь-яких процесуальних рішень. Такий підхід гарантує захист прав учасників кримінального провадження та запобігає використанню доказів, здобутих із порушенням закону [15, с. 56].

3. Судова оцінка доказу.

Після безпосереднього дослідження протоколу слідчої (розшукової) дії та пов'язаних із ним матеріалів суд переходить до визначення його доказового значення у сукупності з іншими доказами, представленими сторонами у кримінальному провадженні. Сам факт належного процесуального оформлення відповідного документа не наділяє його наперед установленою доказовою силою. Протокол, як і будь-який інший доказовий матеріал, підлягає перевірці та оцінюванню з урахуванням його належності, допустимості, достовірності, а також взаємозв'язку з іншими відомостями, дослідженими під час судового розгляду.

Тому оцінювання протоколу слідчої (розшукової) дії не може зводитися виключно до встановлення того, чи містить він усі передбачені законом реквізити, чи зазначені у ньому дата, час, місце проведення процесуальної дії та її учасники. Такі відомості мають істотне значення для перевірки дотримання процесуальної форми, однак самі по собі ще не дають відповіді на питання про достовірність і доказову переконливість зафіксованої інформації. Суду необхідно також установити, наскільки зміст відповідного документа узгоджується з іншими доказами, чи підтверджуються відображені у ньому обставини додатковими матеріалами та чи відсутні між ними істотні суперечності.

У цьому розумінні протокол не повинен сприйматися як ізольований документ, доказове значення якого визначається незалежно від решти матеріалів кримінального провадження. Він є складовою загальної сукупності доказової інформації, а тому оцінюється у системному взаємозв'язку з показаннями учасників, висновками експертів, речовими доказами, технічними записами, іншими документами та результатами проведених процесуальних дій.

Особливо важливим є зіставлення письмового змісту протоколу з його додатками. Якщо відповідна слідча (розшукова) дія супроводжувалася фотографуванням, аудіо- чи відеозаписом, складанням схем, планів або іншими способами технічної фіксації, суд повинен враховувати ці матеріали при перевірці повноти та точності письмового опису. Наявність істотних

розбіжностей між текстом протоколу та технічним записом може впливати на достовірність зафіксованих у ньому відомостей і потребує належного пояснення.

Характер доказового значення відомостей, зафіксованих у протоколі, може бути різним. Одні з них безпосередньо стосуються обставини, яка входить до предмета доказування, інші – підтверджують проміжні факти, через які встановлюється відповідна обставина. З огляду на це значення має традиційне для теорії кримінального процесу розмежування доказів на прямі та непрямі.

Прямий доказ за своїм змістом безпосередньо підтверджує або спростовує певну обставину, яка підлягає встановленню у кримінальному провадженні. При його використанні особливого значення набуває перевірка достовірності джерела отриманої інформації, а також законності процесуального способу її одержання. Якщо відомості безпосередньо вказують на певний факт, але виникають обґрунтовані сумніви щодо умов їх отримання або достовірності джерела, сам прямий характер відповідного доказу не усуває необхідності його ретельної перевірки.

Непрямі докази мають інший характер зв'язку з обставиною, що підлягає доказуванню. Кожен із них окремо, як правило, дозволяє встановити певний проміжний факт, який лише у взаємозв'язку з іншими встановленими обставинами дає можливість сформулювати висновок щодо основної події або причетності конкретної особи до її вчинення. Саме тому робота з непрямыми доказами потребує особливої уваги до логічного зв'язку між окремими встановленими фактами.

Недостатньо встановити декілька самотійних обставин, кожна з яких певним чином пов'язана з кримінальним правопорушенням. Для формулювання обґрунтованого висновку необхідно визначити характер взаємозв'язку між ними та перевірити, чи утворюють вони узгоджену систему. При цьому кожен проміжний факт, який використовується у подальшому доказуванні, повинен бути встановлений достовірно. Використання сумнівної вихідної обставини закономірно впливає і на переконливість висновку, що ґрунтується на ній.

Особливість доказування за допомогою непрямих доказів полягає також у необхідності перевірки можливості альтернативного пояснення встановлених обставин. Якщо сукупність відповідних фактів однаково узгоджується з декількома несумісними версіями події, вона не може автоматично розглядатися як достатня основа для беззаперечного висновку щодо головного факту. Натомість узгоджена сукупність непрямих доказів повинна дозволяти послідовно виключити ті припущення, які не відповідають установленим у судовому розгляді обставинам.

Наявність суперечностей між окремими непрямыми доказами потребує встановлення причин таких розбіжностей. Вони можуть бути наслідком недостовірності певного джерела, помилкового тлумачення відповідної інформації, відсутності реального зв'язку між конкретним проміжним фактом та досліджуваною подією або неповноти зібраного доказового матеріалу. До усунення істотних суперечностей використання такої сукупності для категоричного висновку є передчасним.

Складність використання непрямих доказів не означає їх меншої цінності порівняно з прямими. У значній кількості кримінальних проваджень саме сукупність проміжних фактів дозволяє встановити ті обставини, які безпосередньо не були зафіксовані жодним окремим джерелом. Тому вирішальним є не формальне віднесення доказу до прямого чи непрямого, а його достовірність, зв'язок із предметом доказування та місце у загальній сукупності досліджених матеріалів.

Поняття головного факту в цьому контексті охоплює комплекс основних обставин, пов'язаних із подією кримінального правопорушення та його вчиненням обвинуваченим. Водночас характер конкретного доказу не є незмінним. Одні й ті самі фактичні дані можуть безпосередньо підтверджувати одну обставину і лише опосередковано – іншу. Тому визначення доказового значення інформації завжди повинно здійснюватися з урахуванням конкретного питання, для встановлення якого вона використовується.

Наведені положення повною мірою поширюються й на відомості, закріплені у протоколах слідчих (розшукових) дій. Наприклад, інформація про виявлення певного предмета під час обшуку може безпосередньо підтверджувати факт знаходження цього предмета у конкретному місці, однак питання про його зв'язок із кримінальним правопорушенням або причетністю певної особи може потребувати дослідження додаткових доказів. Аналогічно результат слідчого експерименту може безпосередньо підтверджувати можливість виконання певної дії за відтворених умов, але не завжди безпосередньо свідчить про те, що така дія фактично була вчинена саме під час досліджуваної події.

Тому протокол повинен оцінюватися насамперед відповідно до змісту тієї інформації, яка у ньому закріплена, а не лише залежно від виду слідчої (розшукової) дії. Суду необхідно визначити, яку конкретно обставину підтверджує відповідний документ, яким є характер зв'язку між зафіксованими відомостями та предметом доказування і чи підтверджується цей зв'язок іншими матеріалами.

Істотне значення при цьому мають суперечності між змістом протоколу та іншими доказами. Їх наявність не повинна автоматично призводити до відкидання одного із джерел інформації, однак потребує встановлення причин відповідних розбіжностей. Суд повинен з'ясувати, чи є вони результатом природних особливостей сприйняття та відтворення інформації, технічної помилки, неповного документування або свідчать про більш серйозні порушення під час одержання чи фіксації доказового матеріалу.

Окремої перевірки потребують випадки, коли сторона ставить питання про викривлення змісту процесуальної дії в протоколі, неповне відображення її перебігу або порушення прав учасників. Такі доводи не можуть залишатися без оцінки лише тому, що документ зовні відповідає встановленій формі. Формальна правильність оформлення не усуває можливості порушення закону безпосередньо під час проведення відповідної слідчої (розшукової) дії.

У таких ситуаціях особливого значення набувають технічні записи, показання учасників процесуальної дії, відомості про застосовані засоби фіксації, зміст зауважень до протоколу та інші матеріали, що дозволяють відновити фактичний перебіг відповідної процедури. Їх зіставлення створює можливість установити, наскільки адекватно письмовий документ відображає події, що фактично мали місце.

Отже, судове дослідження протоколу потребує не механічного ознайомлення з його текстом, а комплексної перевірки всього процесу отримання та закріплення відповідної інформації. Предметом оцінки мають бути як зміст доказових відомостей, так і їх походження, спосіб отримання, дотримання процесуальних гарантій, взаємозв'язок з іншими доказами та відсутність обставин, які ставлять під сумнів достовірність відображеного.

Специфічні питання виникають під час судового дослідження протоколів негласних слідчих (розшукових) дій. Особливий порядок їх проведення, обмеженість кола осіб, обізнаних про такі дії, та режим доступу до відповідної інформації ускладнюють можливість звичайної перевірки обставин її отримання. Тому судове дослідження таких матеріалів потребує підвищеної уваги не лише до змісту отриманих відомостей, а й до всієї процедури, що передувала їх процесуальному використанню.

Насамперед підлягає перевірці наявності належної правової підстави для проведення відповідної НСРД, дотримання меж наданого дозволу, строку її здійснення та суб'єктного складу осіб, які мали право проводити відповідні заходи. Якщо негласна дія вимагала попереднього судового дозволу, зміст фактично проведених заходів повинен співвідноситися з межами втручання, установленними в ухвалі слідчого судді.

Окремим елементом виступає перевірка порядку засекречення та подальшого розсекречення відповідних матеріалів. Режим конфіденційності не може усувати можливість суду та сторін у передбачених законом межах перевірити достовірність походження інформації та законність способу її одержання. Якщо сторона обвинувачення використовує результати НСРД на

підтвердження певної обставини, стороні захисту повинна бути забезпечена реальна можливість поставити під сумнів законність і достовірність такого доказового матеріалу у межах процедури, визначеної законом.

Значення має й порядок доступу до технічних засобів та матеріальних носіїв, за допомогою яких здійснювалася фіксація. Суд повинен мати можливість установити відповідність запису тому процесуальному заходу, про який ідеться у протоколі, перевірити цілісність матеріалу та оцінити доводи щодо можливого редагування, неповноти або іншого втручання у його зміст.

Необхідність збереження певної інформації в таємниці може зумовлювати застосування спеціального порядку доступу до матеріалів. Однак відповідне обмеження повинно мати законну мету і не створювати такого становища, за якого сторона фактично позбавлена можливості оспорити доказ, що використовується проти неї. У кожному випадку суд повинен забезпечувати баланс між потребою захисту конфіденційної інформації та гарантіями справедливого судового розгляду.

Після завершення дослідження протоколу та пов'язаних із ним матеріалів суд повинен сформулювати власний висновок щодо їх доказового значення. Відповідна оцінка повинна знайти відображення у підсумковому судовому рішенні та бути достатньо вмотивованою, щоб сторони могли зрозуміти, чому певний доказ було прийнято судом, відхилено або оцінено у конкретному взаємозв'язку з іншими матеріалами.

Особливого значення це набуває тоді, коли сторона захисту або обвинувачення висловлювала конкретні заперечення щодо відповідного протоколу, заявляла про порушення встановленої процедури, спотворення змісту процесуальної дії, фальсифікацію матеріалів чи інші обставини, здатні впливати на допустимість або достовірність доказу. У такій ситуації суд не повинен обмежуватися загальним посиланням на досліджений документ, а має перевірити суттєві доводи та відобразити результати їх оцінки у своєму рішенні [200, с. 167].

Питання дослідження та оцінки протоколів не завершується постановленням рішення судом першої інстанції. У передбачених КПК України випадках відповідні докази можуть стати предметом перевірки і під час апеляційного перегляду. Межі та порядок такої перевірки визначаються особливостями апеляційного провадження та доводами, викладеними в апеляційних скаргах.

Якщо виникають установлені законом підстави для повторного дослідження певних обставин, апеляційний суд повинен забезпечити таку повноту перевірки доказового матеріалу, яка необхідна для прийняття власного законного й обґрунтованого рішення. Особливе значення це має тоді, коли апеляційний суд має намір дійти іншого висновку щодо доказів, ніж той, якого дійшов суд першої інстанції.

Оцінювання протоколів слідчих (розшукових) дій на цій стадії повинно здійснюватися за тими самими основними критеріями належності, допустимості та достовірності. При цьому апеляційний перегляд не повинен перетворюватися на формальне відтворення аргументів суду першої інстанції. Якщо висновок щодо певного доказу змінюється, суду необхідно належно обґрунтувати причини такої переоцінки.

Особливої уваги заслуговують ситуації, коли апеляційний суд скасовує обвинувальний вирок і формулює протилежний висновок щодо доказової сукупності. За таких умов безпосередність дослідження тих доказів, яким надається інша оцінка, набуває істотного значення, оскільки неможливо обґрунтовано змінити висновок щодо фактичних обставин, спираючись на вужчий або неповний масив доказової інформації.

Відповідний підхід відображено у справі № 712/48/15-к, провадження № 51-1872км18. Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду звернув увагу на те, що суд апеляційної інстанції, скасовуючи обвинувальний вирок та закриваючи кримінальне провадження, дослідив менший обсяг доказового матеріалу, ніж суд першої інстанції. За таких обставин апеляційний суд фактично

дійшов іншого висновку щодо події та доказів, не забезпечивши належної повноти їх безпосереднього дослідження [178].

Верховний Суд наголосив на тому, що рішення апеляційного суду про скасування обвинувального вироку та закриття кримінального провадження має містити не лише констатацію незгоди з висновками місцевого суду. Необхідно проаналізувати ті обставини, які були встановлені судом першої інстанції, дослідити докази, покладені в основу обвинувального вироку, надати їм власну оцінку та обґрунтувати причини, з яких попередня оцінка визнається неправильною [178].

Якщо апеляційний суд дійшов висновку, що певний доказ був помилково визнаний таким, що підтверджує винуватість особи, він повинен пояснити підстави відповідної переоцінки. Те саме стосується висновків про неналежність або недопустимість доказового матеріалу. Такі висновки повинні ґрунтуватися на належному дослідженні відповідних доказів, а не лише на іншому тлумаченні письмових матеріалів кримінального провадження [178].

Принцип безпосередності у цьому аспекті передбачає, що суд, який надає доказам власну оцінку щодо фактичних обставин кримінального провадження, повинен у необхідному обсязі самостійно дослідити відповідну інформацію. Це може передбачати допит обвинуваченого, потерпілого, свідків чи експерта, огляд речових доказів, дослідження документів, відтворення аудіо- та відеозаписів та використання інших передбачених законом способів безпосереднього сприйняття доказового матеріалу [178].

Значення такої вимоги особливо виразно проявляється щодо протоколів слідчих (розшукових) дій. Якщо висновки суду першої інстанції щодо змісту протоколу, законності відповідної дії або достовірності зафіксованих результатів ставляться під сумнів, апеляційна інстанція повинна враховувати не тільки сам текст документа, а й пов'язані з ним додатки, заперечення сторін та інші докази, що дозволяють перевірити обставини його складення.

Неналежна реалізація цих вимог може бути підставою для подальшого касаційного перегляду, оскільки від повноти дослідження доказового матеріалу

та належності його оцінювання безпосередньо залежить законність і обґрунтованість судового рішення.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що судові дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій охоплює значно ширше коло питань, ніж формальна перевірка процесуальних реквізитів документа. Суд повинен установити законність проведення відповідної дії, перевірити достовірність відображених відомостей, зіставити їх з іншими доказами, дослідити додатки та надати оцінку суттєвим запереченням сторін.

Таке дослідження безпосередньо пов'язане з реалізацією засад змагальності, безпосередності дослідження доказів і справедливості судового розгляду. Можливість кожної сторони поставити під сумнів зміст протоколу, обставини його складання та законність способу отримання зафіксованої інформації створює передумови для повноцінної судової перевірки результатів досудового розслідування.

Належне дотримання відповідної процедури у судах першої та апеляційної інстанцій забезпечує не формальне підтвердження матеріалів досудового розслідування, а їх реальне дослідження й оцінювання в умовах судового провадження. Лише за такого підходу протокол слідчої (розшукової) дії може бути використаний при формуванні підсумкового висновку суду відповідно до його фактичного доказового значення та у взаємозв'язку з усією сукупністю належно досліджених доказів.

Висновки до розділу 3

1. Вивчено міжнародну практику і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. Наведено приклади роботи США, Канади та Австрії, які демонструють високий рівень відповідальності сторін кримінального процесу, оскільки недотримання правил фіксації або неправильне оформлення протоколів автоматично призводить до визнання доказів недопустимими у суді. У той час як

Литва, Латвія та Іспанія акцентують увагу на поєднанні письмової та електронної фіксації доказів. Проаналізований досвід є необхідним та своєчасним для подальшого удосконалення вітчизняного кримінального процесу, зокрема щодо запровадження електронного документообігу протоколів слідчих (розшукових) дій, а також законодавчого врегулювання стандартів фіксації таких дій та підвищення їх доказового значення.

2. З'ясовано, що на практиці складання протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні супроводжується низкою типових проблем, які впливають на їхню доказову цінність та процесуальну допустимість, зокрема, мова йде про неналежне їх оформлення. Поширеними є неточності у викладі фактичних обставин (формалізований або неповний опис обставин проведення дії), порушення хронології подій, дублювання або розбіжності між протоколом та додатком до нього (зокрема, фото чи відеозаписом), відсутність необхідних реквізитів, підписів учасників або доповнень, внесених без фіксації відповідних зауважень. Під час проведення цього дослідження, було виявлено також факти упередженого тлумачення дій осіб, що беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, без достатнього відображення їхніх позицій чи заперечень. Такі порушення ставлять під сумнів достовірність інформації, викладеної в протоколі, і можуть бути підставою для визнання відповідних доказів недопустимими в суді. Особливо критичними є ситуації, коли протоколи фіксують дії, що відбувалися без фактичної участі понятих або за відсутності належного контролю з боку процесуального керівника чи керівника органу досудового розслідування. Окрім цього, недотримання процесуальних прав та свобод учасників кримінального провадження (наприклад, незабезпечення перекладу для іноземців) поглиблює юридичну вразливість протоколу. Проблеми також виникають через низький рівень підготовки окремих слідчих (детективів), дізнавачів, перевантаженість правоохоронної системи та відсутність належної внутрішньої перевірки складених документів. Усе це підкреслює, що належна фіксація результатів проведення слідчих (розшукових) й інших процесуальних дій, а також чітке

дотримання процесуальної форми є не лише вимогою закону, а й основою для допустимості доказів в кримінальному провадженні в цілому.

Наголошено на тому, що недоліки у складанні протоколів слідчих (розшукових) дій безпосередньо впливають на хід та результати кримінального провадження. Зокрема, порушення вимог до форми чи змісту протоколу може призвести до визнання такого документа недопустимим доказом у суді. Це, своєю чергою, ускладнює доведення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, знижує якість зібраної доказової бази та відкриває можливості для затягування процесу. У деяких випадках процесуальні помилки під час фіксації слідчих (розшукових) дій навіть стають підставою для визнання провадження таким, що ведеться з порушенням гарантій прав і свобод людини (Справи Сергієнко проти України, Олевник-Цеплінська проти Польщі, Міхеєв проти росії тощо). Ці приклади свідчать про те, що неналежне оформлення та фіксація слідчих (розшукових) дій можуть мати серйозні наслідки, включаючи визнання порушення основоположних прав та свобод людини, а також звертають увагу на необхідність дотримання процесуальних стандартів та забезпечення ефективного контролю за діями правоохоронних органів.

Обґрунтовано, що подальший розвиток кримінального процесуального законодавства України повинен відповідати вимогам часу та передбачати інтеграцію сучасних технологій у кримінальне судочинство. Акцентовано увагу на тому, що перспективним напрямом є запровадження електронних систем фіксації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, обов'язкового використання аудіо- та відеозаписів, а також автоматизованих рішень, зокрема із застосуванням штучного інтелекту для складання протоколів. Такі інновації сприятимуть зниженню ризику людських помилок, підвищенню точності фіксації обставин і зміцненню довіри до зібраних доказів. Водночас, важливо забезпечити належне правове регулювання зазначених процесів, враховуючи питання захисту персональних даних, цифрової безпеки, доступу сторін до інформації та належного зберігання електронних доказів. Інтеграція технологій у кримінальне провадження має супроводжуватись з урахуванням практики

ЄСПЛ й міжнародних стандартів, які гарантуватимуть дотримання прав й свобод учасників процесу та зміцнять ефективність судового контролю. Цифровізація кримінального провадження, зокрема, протоколів слідчих (розшукових) дій є не лише інструментом модернізації, а й шляхом до підвищення якості правосуддя.

3. З'ясовано, що у межах судового провадження протоколи слідчих (розшукових) дій набувають статусу основних джерел доказів, а отже, підлягають всебічному дослідженню з боку суду та учасників процесу. Їхня доказова сила напряду залежить від належного оформлення, дотримання вимог процесуального закону та відповідності відображенням у них відомостям фактичним обставинам кримінального провадження. Нині, особливу увагу при судовому розгляді приділяють перевірці того, чи були під час складання протоколу дотримані права учасників слідчої (розшукової) дії, чи не допущено процесуальних порушень, а також чи не містить документ ознак формального або змістовного спотворення. У разі виявлення таких недоліків протокол може бути визнаний недопустимим доказом, що істотно впливає на хід судового розгляду. У зв'язку з чим, дослідження протоколів слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій у суді виконує дві взаємопов'язані функції: забезпечує процес доказування в межах змагальності сторін і водночас гарантує дотримання принципів справедливого судового розгляду, включно з правами особи на захист, презумпцію невинуватості та належну процесуальну форму.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе наукове завдання, що полягає у визначенні особливостей та практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України, а також у розробленні й обґрунтуванні на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування. Основними з них є такі:

1. Аналіз сучасного стану наукових досліджень, присвячених протоколам слідчих (розшукових) дій як джерелам доказів у кримінальному процесі, свідчить про фрагментарність та недостатню глибину наукового опрацювання цієї тематики. Попри наявність окремих дисертацій, монографій та наукових статей, доведено, що дослідження означуваного питання не мають системного характеру. Наукова думка досі не сформувала цілісного підходу до аналізу правової природи протоколу, його доказового значення, шляхів вдосконалення, а також особливостей оцінки цього документа у судовому провадженні. Це зумовлює потребу у поновленні та актуалізації науково-дослідницьких підходів із врахуванням динамічних змін у кримінальному процесуальному законодавстві України, зокрема, в обстановці безпекових викликів, що виникли в умовах воєнного стану.

2. У результаті аналізу поняття та правової природи протоколів слідчих (розшукових) дій встановлено, що ці документи є процесуальною формою фіксації доказової інформації, отриманої у межах кримінального провадження. Протокол виступає самостійним джерелом доказів, за умови його складення відповідно до вимог, передбачених КПК України. Його правова природа поєднує в собі елементи процесуального акту та офіційного документа, що підтверджує факт проведення конкретної слідчої (розшукової), або процесуальної дії, її зміст, учасників й результати. Особливості правової природи протоколів, як джерел доказів визначаються також тим, що саме він забезпечує правомірність зібраних доказів та створює належне процесуальне підґрунтя для подальших дій органів

досудового розслідування й судового розгляду. В такий спосіб протокол слідчої (розшукової) дії є не лише формальним засобом фіксації, а й важливою гарантією дотримання прав та свобод учасників кримінального провадження, що зумовлює необхідність чіткого дотримання вимог щодо його змісту, форми та порядку складання.

3. Встановлено, що протоколи слідчих (розшукових) дій відіграють ключову роль у доказуванні в межах кримінального процесу, оскільки вони є основною процесуальною формою фіксації обставин, що мають значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Саме через протокол слідчої (розшукової), або іншої процесуальної дії реалізується процесуальна функція закріплення доказової інформації, що забезпечує її допустимість, належність та достовірність відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства України. У структурі кримінального провадження протокол виконує подвійну функцію: з одного боку, це джерело доказів, яке підтверджує факт, спосіб та результати слідчої (розшукової) дії; з іншого – це механізм процесуального контролю, що дозволяє перевірити законність дій сторін та захистити права й свободи учасників провадження. Належним чином складений протокол слугує також гарантією дотримання принципу змагальності, презумпції невинуватості та верховенства права. У зв'язку з чим, констатовано, що роль протоколів у кримінальному процесі полягає не лише в документальному відображенні дій, а й у забезпеченні належності доказового процесу як такого, що вимагає особливої уваги до якості складання протоколів та дотримання процесуальних стандартів.

4. Аналіз протоколів слідчих (розшукових) дій, таких як допиту, обшуку та огляду місця події дав змогу встановити, що ці документи є центральними інструментами фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні, які мають як теоретичне значення для визначення їхньої правової природи, так і практичне – для забезпечення ефективності досудового розслідування. Кожен із зазначених протоколів виконує окрему процесуальну функцію: протокол допиту – фіксацію усних показань учасників кримінального провадження; протокол огляду місця події – документування фактичної обстановки події, предметів і

слідів, що мають доказове значення; протокол обшуку – засвідчення дій щодо виявлення і вилучення речових доказів. Проте, усі вони мають спільну правову природу – це процесуальні документи, що виступають самостійними джерелами доказів, і мають бути складені відповідно до вимог КПК України. З'ясовано, що практичне значення відповідних протоколів полягає у забезпеченні належного процесуального оформлення слідчих (розшукових) дій, що унеможлиблює порушення прав сторін, підвищує доказову цінність зібраних фактичних даних й сприяє ефективному здійсненню правосуддя. Теоретично – вони засвідчують особливості реалізації принципів змагальності, процесуальної форми та допустимості доказів у вітчизняній системі кримінального судочинства.

5. Доведено, що протоколи слідчого експерименту, ексгумації трупа та негласних слідчих (розшукових) дій становлять окрему, більш складну групу процесуальних документів, що відображають дії, які потребують особливої процесуальної точності та чіткого дотримання законодавчих приписів. Вони є важливими носіями доказової інформації, яка нерідко має визначальне значення для ходу та результатів кримінального провадження. Слідчий експеримент спрямований на перевірку та уточнення відомостей, уже отриманих у межах досудового розслідування, і потребує фіксації в умовах, максимально наближених до первинної події. Наголошено на тому, що ексгумація трупа – процесуально кропітка дія, яка пов'язана з обмеженням прав і вимагає бездоганної правової аргументації, а її протокол має не лише відтворити саму процедуру, але й гарантувати дотримання етичних та законних норм. Протоколи негласних слідчих (розшукових) дій є особливо вразливими з точки зору захисту прав людини, адже саме ці документи виступають своєрідним «містком» між оперативними заходами та відкритим процесом доказування у суді. Кожен з цих протоколів є не лише формальним носієм інформації, але й проявом балансу між інтересами правосуддя та фундаментальними правами особи. Саме тому їхнє складання вимагає високого рівня правової культури, методичної підготовки та дисципліни з боку процесуальних керівників, слідчих (детективів) та дізнавачів.

Лише за таких умов можливо забезпечити допустимість, належність і достатність відповідних доказів у судовому процесі.

6. Проведене порівняльно-правове дослідження міжнародної практики та зарубіжного досвіду засвідчило, що підходи до оформлення й використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі різняться залежно від особливостей національних правових систем. Водночас їх об'єднує спільна спрямованість на забезпечення достовірності, допустимості та належності доказової інформації у кримінальному провадженні. Аналіз досвіду Австрії, Італії, Іспанії, Литви, Латвії, США та Канади свідчить про поступове посилення ролі технічної фіксації слідчих і процесуальних дій, зокрема аудіо- та відеозапису, розвиток електронного документообігу, запровадження більш чітких вимог до документування отриманих результатів, а також підвищення рівня кримінального процесуального контролю за дотриманням прав і свобод людини на стадії досудового розслідування. Поєднання зазначених підходів сприяє підвищенню якості фіксації доказової інформації та одночасно зменшує ризики порушення процесуальних гарантій учасників кримінального провадження.

7. З'ясовано, що проблеми, пов'язані з оформленням та використанням протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі мають суттєвий вплив на якість досудового розслідування та подальший хід кримінального провадження. Недоліки в оформленні, відсутність процесуальної чіткості, порушення прав учасників та низький рівень контролю створюють ризики визнання доказів недопустимими, що ускладнює досягнення справедливого вироку. Саме тому удосконалення кримінального процесуального законодавства в частині регламентації протоколювання слідчих (розшукових) дій, з урахуванням сучасних технологічних можливостей і гарантій прав людини, має стати пріоритетним напрямком нової кримінальної процесуальної реформи. Забезпечення прозорості, точності та об'єктивності при фіксації слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій є запорукою підвищення довіри до вітчизняного правосуддя та зменшення випадків процесуальних зловживань. У

зв'язку з чим, окреслено перспективи вдосконалення правового регулювання та практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України.

8. Дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі становить важливу складову оцінки доказів, що прямо впливає на встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Здійснення аналізу таких протоколів вимагає ретельного дотримання кримінальних процесуальних норм, які регламентують їх складання, оформлення, збереження, розгляд, а також врахування прав і свобод учасників процесу. У судовій практиці особлива увага приділяється автентичності інформації, що міститься у протоколах слідчих (розшукових) дій та їх відповідності фактичним обставинам кримінального провадження. Підтверджено, що недоліки в оформленні або порушення процедури проведення слідчих (розшукових) дій стають підставою для визнання відповідного доказу недопустимим, що фактично вимагає від органів досудового розслідування переосмислення сформованих підходів до протоколювання, а від суду високого рівня правової оцінки. У цьому контексті протоколи виступають не лише як засіб доказування, а й важливий елемент забезпечення принципів справедливості, змагальності та законності у кримінальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєєва-Процюк Д.О., Брисковська О.М. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 247–253.
2. Алексєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: автореф. дис. докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 21 с.
3. Аналітичний звіт: Практика оцінки доказів у кримінальних справах. *Центр політико-правових реформ*. Київ, 2022. URL: <https://pravo.org.ua>
4. Андріїв І. О. Кримінально-процесуальне право України. Теорія та практика: підручник. Харків: Фактор, 2019. 450 с.
5. Антонюк Ю. В., Удовенко Ж. В. Поняття та суть взаємодії слідчого з працівниками експертної служби. Теорія і практика судової експертизи: зб. матеріалів кругл. ст. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 107–108.
6. Ахтирська Н.М. До питання доказової сили кіберінформації в аспекті міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 36. Т. 2. С. 123–125.
7. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ірпінь, 2015. 216 с.
8. Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 75–81.
9. Бацько І. М. Класифікація протоколів слідчих дій. *Держава і право*. 2000. Вип. 8. С. 349–356.
10. Бацько І. М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 200 с.
11. Беспалько І. Л. Процесуальні джерела доказів у кримінальному провадженні щодо кримінальних проступків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 2. С. 51–56.

12. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації: монографія / за ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННПСК КНУВС, 2009. 96 с.

13. Бісюк О. С., Федорчук К. Т. Особливості використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 2. С. 947–953.

14. Благута Р. І. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми підготовки та проведення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 147–152.

15. Бойко М. А. Перспективи вдосконалення кримінального процесуального законодавства щодо протоколів слідчих дій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2019. № 5. С. 122–134.

16. Бойко М. А. Процесуальні документи в кримінальному судочинстві: підручник. Київ: Наукова думка, 2020. 350 с.

17. Боровиченко Ю. О. Позитивні та негативні сторони обов'язкового застосування відео зйомки під час допиту. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: зб. матер. кругл. столу. Київ: Навч.-наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ, 2013. С. 45-47.

18. Бурлака Я. А. Прокурорський нагляд за додержанням слідчим законів під час проведення досудового розслідування. *Наше право*. 2020. № 4. С. 92–98.

19. Вапнярчук В. В. Загальна характеристика предмета кримінально-процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 238–248.

20. Вапнярчук В. В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 524 с.

21. Ващенко О. С. Доказування в кримінальному процесі України. Київ : Юридична практика, 2017. 320 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

23. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. / М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О.В. Корнейка. Вид. 2-ге, доп. Київ : Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.

24. Використання результатів порівняльно-правових досліджень. URL: <https://studopedia.org/12-69179.html>.

25. Відеозапис як засіб фіксації ходу і результатів слідчих дій. URL: https://stud.com.ua/34233/pravo/videozapis_zasib_fiksatsiyi_hodu_rezultativ_slidchi_h

26. Войтович І. С. Підстави проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Львів, 2023. 234 с.

27. Гагаловська А. П. Слідчі та інші кримінально-процесуальні дії як засоби формування доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.

28. Галаган В. І. Використання у доказуванні результатів негласних слідчих (розшукових) дій. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матеріали кругл. столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). Київ: Вид. ФОП Ліпкан О. С., 2011. С. 33–37.

29. Галаган В. І., Басиста І. В., Удовенко Ж. В. Кримінальний процес України : навч. посіб. Київ: Центр учбової л-ри, 2010. 352 с.

30. Галдецька І. Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 231 с.

31. Гацкалов К. О. Учбово-методичний посібник з питань дактилоскопіювання живих осіб та трупів. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2009. 24 с.

32. Гвоздюк В. В. Засади проведення слідчих (розшукових) дій у контексті практики Європейського суду з прав людини. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. 2020. № 1 (19). С. 96–104.

33. Глинська І. В. Проблеми доказового значення процесуальних документів у кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2020. № 7. С. 145–149.

34. Глинський А. Д. Судовий контроль за доказами: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 312 с.

35. Гловюк І. В. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Правова єдність, 2021. 608 с.

36. Гмирко В. Кримінально-судові докази : юридичне поняття чи дефініція? *Право України*. 2014. № 10. С. 26–33.

37. Гмирко В. П. Доказування у кримінальному процесі : діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація. Дніпро: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

38. Гмирко В. П. Кримінально-процесуальні докази : поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції. Дніпро: Академія митної служби України, 2002. 63 с.

39. Гмирко В. П. Легальне визначення «загального» поняття доказів : чи зберігати у новому КПК. URL: <http://www.lawbook.h12.ru/magaz/pravoukr/0311/24.shtml>

40. Головань В. М. Кримінально-процесуальне законодавство: коментар. Київ: Алерта, 2019. 400 с.

41. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні : наук.-практ. посіб. Акад. адвокатури України. Київ : Прецедент, 2014. 42 с.

42. Гончаренко В. Г. Моральність як основоположна умова справедливого правосуддя. *Юридичний часопис Нац. акад. внутр. справ*. Київ, 2013. № 1. С. 123–126.

43. Гречко І. М. Право на захист у кримінальному процесі. Київ: Академія, 2016. 310 с.

44. Грищенко Н. В. До проблеми взаємодії слідчого та захисника в реаліях застосування нового КПК України. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2013. № 4. С. 122–125.

45. Грищенко О. О., Марченко С. В., Панченко Л. Ю. Кримінальний процес та протоколи слідчих дій: теоретичний та практичний аналіз. Чернівці: Букрек, 2021. 320 с.

46. Грошевий Ю. М. Міжнародні стандарти захисту особи у кримінальному судочинстві : вибрані праці / упоряд. : О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 608 с.

47. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. 2-е вид., стереотип. Київ : КНТ : Фурса С. Я., 2007. 272 с.

48. Давидова Д. В. Джерела доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2015. 225 с.

49. Демченко В. О. Кримінально-процесуальні правовідносини. Київ: Літера, 2017. 400 с.

50. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посіб. / Благута, Р. І., Гуцуляк, Ю. В., Дуфенюк, О. М. та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

51. Дрозд В. Г. Правове регулювання досудового розслідування: проблеми теорії та практики: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 448 с.

52. Електронний документообіг: реформа має продовжуватися, незважаючи на війну. URL: <https://pravojustice.eu/ua/post/elektronnij-dokumentoobig-reforma-maye-prodovzhuvatisya-nezvazhayuchi-na-vijnu>

53. Європейський суд з прав людини: Рішення у справі Hadri-Vionnet v. Switzerland, № 55525/00 від 14.02.2008 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84965>

54. Журавель В. А. Свобода суддів у доказуванні та її межі. *Юридична Україна*. 2019. № 4. С. 25–30.

55. Журавель, В. А. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2. С. 197–208.

56. Заборона катування. Практика Європейського суду з прав людини. Київ: Український Центр Правничих Студій, 2001. 194 с.

57. Задорожний С. М. Доказування у кримінальному процесі України: підручник. Київ: Кондор, 2017. 250 с.

58. Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: автореф. дис... канд. юрид. наук 12.00.09. Запоріжжя. 2016. 21 с.

59. Закон про державну таємницю: Закон України від 21.12.1994 р. № 3855-ХІІ. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

60. Запотоцький А. П., Савицький Д. О. Документи як процесуальні джерела доказів у кримінальному судочинстві: монографія. Київ.: БМК, 2011. 220 с.

61. Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства (Заява № 50541/08): Рішення Європейського Суду з прав людини від 13.09.2016 р. URL: https://first.vaks.gov.ua/wp-content/uploads/sites/2/2021/12/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf

62. Іващенко О. В. Підстави і процесуальний порядок виклику учасників кримінального провадження для участі у слідчих(розшукових) діях. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2013. № 1 (7). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13iovsrd.pdf>.

63. Іщенко В. М. Поняття документа як джерела доказів у кримінальному судочинстві. *Право України*. 1997. № 2. С. 42–45.

64. Іщенко, В. М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 200 с.

65. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2016. 218 с.

66. Калиновський О. Г. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Алерта, 2019. 544 с.

67. Каліновська А. В. Доказування у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2020. 235 с.

68. Калужинський О. В. Оціночна діяльність судді у підготовчому провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 236 с.

69. Канфуї І. В. Правовідносини слідчого, прокурора та слідчого судді у досудовому кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017 р. 328 с.

70. Капліна О. В. Правові стандарти Європейського суду з прав людини та їх вплив на тлумачення та застосування норм вітчизняного кримінально-процесуального законодавства. *Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності* : тези доп. та повідомлень наук.-практ. конф., м. Київ, 3 квіт. 2009 р. Київ, 2009. С. 140–145.

71. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015 р. № 1. С. 40–49.

72. Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти. *Право України*. 2014 р. № 10. С. 135–142.

73. Карпіка С. М. Фактичні та правові підстави проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія: Право. 2013 р. Спец. вип. Т. 1. С. 93–96.

74. Карпушин С. В. Проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 210 с.

75. Керівні принципи ООН щодо ролі прокурорів. URL: <https://kdkp.gov.ua/uploads/files/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%20%D0%BF%D1%a80%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf>

76. Кисельов О. О. Особливості здійснення кримінального провадження в умовах особливого періоду, надзвичайного та воєнного станів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2022. 20 с.

77. Кобилянський О. В. Теоретико-правові основи оформлення результатів досудового розслідування. Харків, 2020. 264 с.

78. Ковалевська Є. В. Використання спеціальних медичних знань під час розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 298 с.

79. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Луганськ, 2004. 216 с.

80. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2004. 16 с.

81. Ковальова В. В. Шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2001. 259 с.

82. Козицька О. Г. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний електронний журнал*. 2020. № 8. С. 418–421.

83. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : підписана від 04 лист. 1950 р. № 475/97-ВР. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

84. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 лист. 1950 р. ; у редакції Протоколу № 11. *Верховна Рада України* URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

85. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

86. Конюшенко Я. Ю. Відомчий контроль в системі гарантій прав особи під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 367–377.

87. Конюшенко Я. Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 23 с.

88. Конюшенко Я. Ю. Концептуальні засади правового регулювання інституту слідчих (розшукових) дій в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 560 с.

89. Коропецька С. О. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2017. 259 с.

90. Крет Г. Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основ: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2020. 560 с.

91. Криміналістика : підручник / В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, З. І. Митрохіна, В. Ю. Шепітько; під ред. В. Ю. Шепітька. Київ: Ін Юре, 2001. 682 с.

92. Криміналістика: мультимедійний підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. URL: <http://www.naiau.kiev.ua/books/kruminalist/info/authors.html>.

93. Криміналістика: підручник. 3 вид., переробл. і доп. / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2016. 948 с.

94. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін. Харків : Право, 2020. 290 с.

95. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

96. Кримінальний процес України: навч. посіб. для підготовки до іспиту / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків: ТОВ «Одіссей», 2010. 328 с.

97. Кримінальний процес: альбом схем (загальна та особливі частини) : навч. посіб. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. П. Письменний та ін. 2-ге вид., випр. та доповн. Київ : Центр учб. літ., 2016. 406 с.

98. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

99. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

100. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за ред. Ю. М. Грошевого. Харків: Право, 2023. 1184 с.

101. Кримінальний процесуальний кодекс України: структурно-логічні схеми і таблиці, типові бланки та зразки процесуальних документів : наук.-практ. посіб. / авт. кол. : Андрєєв Р. Г., Блажівський Є. М., Гошовський М. І. та ін. Київ: Алерта, 2012. 736 с.

102. Кримінально-процесуальне право України: підручник / за заг. ред. Ю.П. Аленіна. Харків: Одиссей, 2009. 816 с.

103. Крушинський С. А. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/484.pdf>.

104. Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Особливості проведення обшуку в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 578–580.

105. Куц В. О. Кримінально-процесуальні норми і їх застосування. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 400 с.

106. Лазарєв А. П. Механізм проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2018. 231 с.

107. Лисенко М. А. Протоколи як джерело доказів у кримінальному процесі. Львів: ЛНУ, 2019. 340 с.

108. Лисенко О. А. Теорія доказів у кримінальному процесі: монографія. Київ: Видавничий Дім «Професіонал», 2017. 340 с.

109. Літвінова І. Ф. Гарантії недоторканності житла чи іншого володіння особи у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 22 с.

110. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

111. Лук'янчиков Б. Є. Доказування як засіб встановлення об'єктивної істини. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 6. С. 118–124.

112. Макарова О. П. Міжнародний досвід використання експертних висновків у кримінальному судочинстві. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (106). С. 207–217.

113. Марченко О. А. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2018. 309 с.

114. Мельник В. О. Аналіз правових проблем складання протоколів слідчих дій у судовому процесі. *Науково-практичний журнал з кримінального права*. 2020. С. 39-51.

115. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1352 с.

116. Мельник Т. І. Протоколи слідчих дій: підручник для юристів. Харків: Право, 2018. 350 с.

117. Методичні рекомендації щодо виявлення, фіксації, вилучення слідів біологічного походження та їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів: затв. Головним слідчим управлінням МВС України від 27.11.2008 р. № 13/10-15417. Київ, 2008. 13 с.

118. Методичні рекомендації щодо складання процесуальних документів у кримінальному провадженні. Київ : Офіс Генерального прокурора України, 2021. 56 с.

119. Мирошніченко Ю. М. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні: організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 4. С. 139–144.

120. Михайленко В. В. Реалізація верховенства права при провадженні слідчих (розшукових) дій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 1. Т 29 (68). С. 89–97.

121. Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: навч. посіб. 2-е вид., допов. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 256 с.

122. Михеєнко М. М., Молдован А. В., Радзієвська Л. К. Порівняльне судове право. Київ : Либідь. 1993. 328 с.

123. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Либідь, 1999. 536 с.

124. Мірковець Д. М. Контрольно-наглядова діяльність на досудовому розслідуванні: теорія та практика: монографія. Київ: Освіта України, 2021. 401 с.

125. Могила В. С. Повноваження слідчого та слідчого судді при поданні, розгляді та вирішенні клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій: дис. ... докт. філософ. 081. Одеса, 2021. 262 с.

126. Назаров В. В., Омеляненко Г. М. Кримінальний процес України: Підручник. Київ: Юридична думка, 2005. 548 с.

127. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс. 2020. 924 с.

128. Нечваль А. Особливості фіксації обшуку за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2017. № 4 (20). С. 253–263.

129. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма, права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 2. С. 1–14.

130. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів, 1998. 112 с.
131. Ольшевський К. М. Щодо поняття та сутності негласного розслідування дій. *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України*: матер. круглого столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.). Київ: Вид. ФОП Ліпкан О. С., 2011. С. 77–79.
132. Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 216 с.
133. Павленко С. О. Аналіз сучасного стану наукових досліджень проблем оперативно-розшукової тактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 105–122.
134. Падалка О. П. Кримінальний процес: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 390 с.
135. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
136. Пашинська І. В. Теоретико-методологічні основи розслідування організованої злочинності у сфері господарської діяльності: дис. ...докт. філософ. 081 – Право. Харків. 2023. 296 с.
137. Петров В. І. Доказування у кримінальному процесі: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 280 с.
138. Письменний Д. П. Суд як гарант дотримання прав і законних інтересів особи при звільненні від кримінальної відповідальності. *Проблеми кримінального процесу*: матер. всеукр. наук.-практ. конф. Чернівці, 2009. С. 382–386.
139. Погорецький М. А. Докази у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: Алерта, 2018. 304 с.
140. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Право. 2011. № 1 (3). С. 1–53.

141. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12–25.
142. Погорецький М. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63-79.
143. Полюхович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 219 с.
144. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування: дис. ...докт. філософ. 081 – Право. Львів, 2022. 230 с.
145. Попелюшко В. О. Предмет доказування в кримінальному процесі. Острог, 2001. 195 с.
146. Попов О. Ю. Докази та доказування у кримінальному процесі. Київ: Видавництво «Юридична практика», 2017. 380 с.
147. Постанова Верховного Суду від 23.03.2023 р. у справі № 204/12469/19. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1407034/>
148. Постанова Верховного Суду від 23.10.2019 р. у справі № 149/745/14-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85020613>
149. Постанова Верховного Суду від 29.01.2019 р. у справі № 466/896/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/79601140>.
150. Постанова Верховного Суду колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 05.08.2020 р. у справі № 334/5670/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90906069>
151. Потоцька О. В. Правові проблеми в кримінальному процесі: посібник. Київ: Дакор, 2017. 360 с.
152. Про затвердження Інструкції з організації досудового розслідування в органах Національної поліції України: Наказ МВС України від 07.07.2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text>

153. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс»: Наказ від 15.12.2021 р. № 175/390/57/72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886-21#Text>

154. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

155. Проблематика складання протоколів слідчих (розшукових) дій. URL: <https://stud.com.ua/34233/pravo/>

156. Прокурорський нагляд за досудовим розслідуванням. URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/prokurorskyj-naglyad-za-dosudovym-rozsliduvannyam/?utm_source=chatgpt.com

157. Ратнова А. В. Допустимість електронних документів у кримінальному провадженні на етапі збирання доказів. *Sciences of Europe*. 2019. Vol 4. № 44. С. 37-42.

158. Ратнова А. В. Класифікація електронних документів, як джерел доказів, у кримінальному провадженні. *Журнал східноєвропейського права*. 2021. № 84. С. 42-47.

159. Ратнова А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: дис. ...канд. юрид. наук: 081. Львів, 2021. 248 с.

160. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Єлисей Узун і Андоні проти Румунії» від 23.04.2019 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-yelisej-uzun-i-andoni-protirumuni%D1%97-tekst-rishnnya/>

161. «Салдуз проти Туреччини» (Salduz v. Turkey, 2008). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-89893%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-89893%22]})

162. Сандерс проти Великої Британії» (Saunders v. United Kingdom, 1996). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009>

163. Севонюк Р. Ю. Слідчий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2001. 21 с.

164. Семененко Д. Прокурорський нагляд, судовий і відомчий контроль за застосуванням технічних засобів у кримінальному провадженні. *Право. UA*. 2020. № 2. URL: https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/108-_Semenenko.pdf

165. Семенюк С. М. Основи кримінального процесуального права України. Київ: Вища школа, 2018. 350 с.

166. Слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні: навч. наочн. посіб. у схемах і таблицях / О. А. Осауленко, А. В. Самодін, Г. М., Степанова та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 140 с.

167. Словник української мови : в 11 т. 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.

168. Смаглюк С. В. Процесуальний порядок використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 081. Харків, 2023. 240 с.

169. Смоляк І. А. Міжнародний досвід регулювання підслідності органів досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 81. С. 24–29.

170. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2018. 22 с.

171. Сольонова О. О. Показання потерпілого як джерело доказів у кримінальному провадженні: дис. ...канд. юрид. наук. 12.00.09. Київ, 2018. 239 с.

172. Справа Яременко проти України: Рішення Європейського Суду з прав людини від 12.06.2008 р. № 32092/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405#Text

173. Станкович М. І. Межі доказування у кримінальному провадженні: дис. ...докт. філос. 081 – Право. Київ, 2019. 246 с.

174. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ, 2005. 272 с.

175. Степанов А. Б. Співвідношення прокурорського нагляду, відомчого та судового контролю під час досудового розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 235 с.

176. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 245 с.

177. Струць, О. А. Законність та обґрунтованість проведення слідчих дій як гарантія прав в свобод учасників кримінального судочинства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 18 с.

178. Судова практика Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду: справа № 712/48/15-к (провадження № 51-1872км18). URL: <https://lexinform.com.ua/sudova-praktyka/obov-yazky-sudu-apelyatsijnoyi-instantsiyi-shhodo-doslidzhennya-j-otsinky-dokaziv-na-prykladi-spravy-pro-pryjnyattya-propozytsiyi-obitsyanky-abo-oderzhannya-nepravomirnoyi-vygody-sluzhbovoyu-osoboyu/>

179. Тарасюк С. М. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення конституційних прав особи при проведенні в її житлі чи іншому володінні слідчих (розшукових) дій: дис... докт. філософ. 081. Одеса, 2021. 255 с.

180. Тацій В. Я. Імплементація європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України. *Право України*. 2010. № 10. С. 48–58.

181. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2021 р. 500 с.

182. Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного у вчиненні вбивства. *Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ*. 2013. № 2 (87). С. 295–301.

183. Тінковський О. Відсутність фіксації процесуальної дії, як підстава для виключення доказу. *ЛІГА. Блоги*. 2019. URL: <https://blog.liga.net/user/atinkovskiy/article/32331>

184. Тіщенко І. Л. Інститут дізнання в Україні: теоретико-правове дослідження. Харків: Право, 2020. 396 с.

185. Ткачук В. М. Протоколи в кримінальному процесі України: монографія. Харків: Право, 2016. 270 с.

186. Токаренко К. В. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 209 с.

187. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275.

188. Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 332–338.

189. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261.

190. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472.

^{191.} Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345.

192. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240.

193. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499.

194. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми

правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. X міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209.

195. Тютюнник В. В. Інститут допустимості доказів як гарантія ухвалення законного та обґрунтованого вироку суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 220 с.

196. Федорчук, А. В. Особливості використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2. С. 141–146.

197. Цуцкірідзе М. С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практики: монографія. Київ: Алерта, 2020. 562 с.

198. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій: монографія. Дніпро, 2010. 560 с.

199. Чаплинський, К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпро: ДДУВС, 2006. 308 с.

200. Чередниченко О. В. Теорія допустимості доказів у кримінальному процесі: монографія. Харків: Право, 2021. 312 с.

201. Чорноус Ю. М. Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 93–101.

202. Чорноус Ю. М. Вплив міжнародних договорів та практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 77–90.

203. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 556 с.

204. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.

205. Чорноус Ю. М., Лопата О. А. Правові засади міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 6–12.

206. Шевченко О. М. Протоколи слідчих дій як джерело доказів у кримінальному процесі: монографія. Львів: ЛНУ, 2016. 300 с.

207. Шевчишен А. В. Доказування стороною обвинувачення у досудовому розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : теорія і практика : монографія. Київ: Алерта, 2019. 526 с.

208. Шевчук О. І. Протокол як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 2. С. 103–108.

209. Шепітько В. Система слідчих дій за кримінальним процесуальним законом та механізм її реалізації у криміналістиці. *Право України*. 2013 р. № 11. С. 202–207.

210. Шепітько В. Ю. Проблеми допустимості доказів у кримінальному процесі. *Право України*. 2021. № 3. С. 140–146.

211. Шепітько В. Ю. Теорія доказів у кримінальному процесі. Харків: Право, 2012. 256 с.

212. Шерудило В. О. Характеристика негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням в приватне спілкування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015, № 5. С. 41–45.

213. Шиян А. Г. Процесуальні джерела доказів у кримінальному провадженні: новели кримінального процесуального законодавства України. *Актуальні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування: матеріали наук.-практ. семінару (Дніпро, 29 трав. 2020 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2020. С. 163–166.

214. Шумило М. Є. Оперативно-розшукові і слідчі дії: взаємозв'язок і робіжність (гносеологічна і правова природа). *Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України: матеріали кругл. столу (Київ, 7 жовт. 2011 р.)*. Київ: Вид. ФОП Ліпкан О. С., 2011. С. 24–27.

215. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України : спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2. С. 40–48.

216. Як працює система електронного кримінального провадження iКейс. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3902652-ak-pracue-sistema-elektronnogo-kriminalnogo-provadzenna-ikejs.html>

217. Яковенко І. О. «Особливості протоколів допиту, обшуку та огляду місця події: теоретичні та практичні питання». *Право і суспільство*. 2019. С. 112–128.

218. Ярова Г. П. Кримінальний процес України: навч. посіб. Харків: Право, 2021. 320 с.

219. Ященко О. М. Процесуальний документ як форма фіксації доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2021. № 4 (46). С. 87–91.

220. Cadena SER. El pleno del Poder Judicial avalará la reforma de la ley que entrega al fiscal la investigación de las causas penales. URL: <https://cadenaser.com/nacional/2024/12/18/el-pleno-del-poder-judicial-avalara-la-reforma-de-la-ley-que-entrega-al-fiscal-la-investigacion-de-las-causas-penales-cadena-ser/>

221. Canadian Charter of Rights and Freedoms. Constitution Act, 1982. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/page-15.html>

222. Canestrini N. Investigation and prosecution under Italian criminal procedure. URL: <https://canestrinilex.com/en/readings/investigation-and-prosecution-phase-under-italian-criminal-procedure>

223. Cassell P.G., Fowles R. Still Handcuffing the Cops? A Review of Supreme Court Miranda Jurisprudence. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 2022. Vol. 112. No. 2. P. 347–386.

224. Council of Europe. Digital evidence – CDCJ activities. URL: <https://www.coe.int/en/web/cdcj/digital-evidence>

225. Council of Europe. Electronic evidence in civil and administrative proceedings: guidelines and explanatory memorandum. Strasbourg: Council of Europe

Publishing, 2019. URL: <https://book.coe.int/en/legal-instruments/7956-electronic-evidence-in-civil-and-administrative-proceedings-guidelines-and-explanatory-memorandum.html>

226. Criminal Procedure Code of the Republic of Lithuania. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/b3b97b11f31a11edb649a2a873fdbdfd>

227. Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia. *WIPO Lex Database*. URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/lv/lv084en.html>

228. *Cuscani v. the United Kingdom*, no. 32771/96, judgment of 24 September 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60594>

229. Damaska M. Evidentiary Barriers to Conviction and Two Models of Criminal Procedure: A Comparative Study. *Yale Journal of International Law*. 1973. Vol. 121. P. 513–589. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/yjil/vol121/iss3/2>

230. Department of Justice Canada. Digital Transformation in Criminal Justice. Ottawa, 2022. URL: <https://www.justice.gc.ca/eng/cj-jp/digital-numerique/index.html>

231. Devlin R. Police Powers and Accountability in Canada. *Canadian Bar Review*. 2021. Vol. 99, No. 1. P. 112–145.

232. Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029> –

233. *Elsholz v. Germany*, no. 25735/94, ECHR 2000-VIII. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58733%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58733%22]})

234. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *Report on European judicial systems – Efficiency and quality of justice*. Strasbourg: Council of Europe, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/cepej/evaluation-reports>

235. European Union Agency for Fundamental Rights. Criminal Detention and Investigation Report. 2020. URL: <https://fra.europa.eu/>

236. Federal Rules of Criminal Procedure. United States Courts, 2024. URL: <https://www.uscourts.gov/rules-policies/current-rules-practice-procedure/federal-rules-criminal-procedure>

237. Feldmane I. Victims rights and protection in criminal procedure: practice and challenges in Latvia. *University of Latvia Law Review*. 2023. Vol. 15. URL: <https://journal.lu.lv/jull/article/view/208>

238. Fuchs, W. Beweisverwertungsverbote im Strafprozessrecht. Wien: NWV, 2020. 215 c.

239. Funke v. France. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57956%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57956%22]})

240. Gascón Inchausti, F., Schumann Barragán, G. Report on Spain. SpringerLink, 2025. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-73970-5_7

241. Gilhofer D. Use of Administrative Evidence in Criminal Proceedings in Austria. *Eucrim*. 2022. № 4. C. 266–273. URL: <https://eucrim.eu/articles/use-of-administrative-evidence-in-criminal-proceedings-in-austria>.

242. Illuminati G. The accusatorial system lost and regained: reforming criminal procedure in Italy. *SSRN Electronic Journal*. 2005. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=827964

243. Investigation and prosecution phase under Italian criminal procedure. *CanestriniLex.it*. URL: <https://canestrinilex.com/en/readings/investigation-and-prosecution-phase-under-italian-criminal-procedure>

244. Keskin v. the Netherlands, no. 2205/16, judgment of 19 January 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-206101>

245. LaFave W. R., Israel J. H., King N. J. Criminal Procedure. 5th ed. St. Paul, MN: West Academic Publishing, 2020. 1472 p.

246. Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966). *Supreme Court of the United States*. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/384/436/>

247. Murray v. United Kingdom. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-77416%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-77416%22]})

248. Nowak C. Audiovisuelle Vernehmung im Strafverfahren. *Österreichisches Anwaltsblatt*. 2019. № 6. C. 317–322.

249. OGH, 15 Os 94/17t. Entscheidungsdokumentation des OGH. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Justiz&Sprache=DE&Rechtssatznummer=RS0123456>

250. Paciocco D.M., Stuesser L. The Law of Evidence. 8th ed. Toronto: Irwin Law, 2020. 584 p.

251. Principles on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. URL: <https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/manual-effective-investigation-and-do>

252. R. v. Stillman, 1997, 1 SCR 607; R. v. Singh, 2007 SCC 48. *Supreme Court of Canada*. URL: <https://decisions.scc-csc.ca>

253. Strada-Rozenberga, K., Gurevičs, D. Victim of Crime and the State's Liability for the Result of Criminal Proceedings. *Law: Journal of the University of Latvia*. 2023. № 16. C. 60–70. URL: <https://doi.org/10.22364/jull.16.04>

254. Strafprozessordnung – StPO. Bundesministerium für Justiz. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002426>

255. Strafprozessordnung (StPO). Deutsches Gesetz über das gerichtliche Verfahren in Strafsachen. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>

256. Tămîi v. Romania, no. 32830/03, Judgment of 19 October 2010. *Європейський суд з прав людини*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-10188>

257. The Canadian Charter of Rights and Freedoms. Department of Justice Canada. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/>

258. U.S. Department of Justice. Electronic Recording of Statements. Criminal Resource Manual, § 2052. 2021. URL: <https://www.justice.gov/archives/jm/criminal-resource-manual-2052-electronic-recording-statements>

259. Video Recording of Interrogations Would Protect Suspects and Officers. *Liberties.eu*. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/study-suggests-video-recording-on-interrogations-would-protect-suspects-and-officers/17455>

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Начальник Полтавського
 управління Департаменту
 внутрішньої безпеки
 Національної поліції України
 полковник поліції
 Артем МТВІНОВ
 11. 05. 2026 року

АКТ

**впровадження в практичну діяльність Полтавського управління
 Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України
 результатів дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича
 на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у
 кримінальному процесі України»**

Комісія у складі:

1. Заступник начальника управління – начальник відділу оперативних розробок Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України полковник поліції Петренко Віталій Олександрович,

2. Заступник начальника управління - начальник відділу моніторингу та зонального контролю Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України підполковник поліції Порожній Антон Олександрович,

3. Оперуповноважений відділу протидії корупції Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України підполковник поліції Шумилов Віктор Олександрович,

склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в практичній діяльності Полтавського управління Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України.

Зокрема, публікації Туній В.Г.

1. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2022.1.44>

Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 332–338. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.47>

3. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.39>

4. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.59>

5. Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.47>

6. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221209/article/view/tunii

7. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.142>

8. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників X Міжн. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.47>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність теоретичний досвід, практичну значущість висновків дисертанта для впровадження у практичну діяльність.

Члени комісії:

Заступник начальника управління –
начальник відділу оперативних розробок
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
полковник поліції

Віталій ПЕТРЕНКО

Заступник начальника управління –
начальник відділу моніторингу та зонального контролю
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
підполковник поліції

Антон ПОРОЖНІЙ

Оперуповноважений відділу протидії корупції
Полтавського управління ДВБ
Національної поліції України
підполковник поліції

Віктор ШУМИЛОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор Одеського державного
 університету внутрішніх справ
 доктор юридичних наук, професор
Вадим ПІДГОРОДИНСЬКИЙ
 17. 04 2026 року

АКТ
впровадження в освітній процес Одеського державного університету
внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження
Туній Віталія Григоровича
на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у
кримінальному процесі України»

Комісія у складі: начальника відділу забезпечення якості освіти, кандидата історичних наук, доцента Камінської О.А., завідувача кафедри адміністративно-правових дисциплін інституту права та безпеки, доктора юридичних наук, професора Денисової А.В., завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора Бабенка А.М. склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час підготовки навчально-методичних комплексів з навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Досудове розслідування».

Зокрема, публікації Туній В.Г.

1. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2022.1.44>
2. Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 332–338. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.47>
3. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.39>
4. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.59>
5. Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.47>
6. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240. URL: <https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn20221209/article/view/tunii>
7. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.142>
8. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-

практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.47>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України» теоретичний досвід, практичну і методологічну значущість висновків дисертанта для впровадження у освітній процес.

Члени комісії:

**Начальник
відділу забезпечення якості освіти,
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат історичних наук, доцент**

Олена КАМІНСЬКА

**Завідувач кафедри
адміністративно-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Аліна ДЕНИСОВА

**Завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
інституту права та безпеки
Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Андрій БАБЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ
полковник поліції

Максим КОРНІЄНКО

17 09 2026 року

АКТ

**впровадження в наукову діяльність Одеського державного університету
внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження
Туній Віталія Григоровича
на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у
кримінальному процесі України»**

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Домброван Н.В., ученого секретаря секретаріату Вченої ради ОДУВС, кандидата педагогічних наук Ісаєнка М.М. та начальника відділу аспірантури, (ад'юнктури) і докторантури ОДУВС, кандидата юридичних наук Теслюк І.О., склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються у науково-дослідній діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ при проведенні наукових досліджень за загально-університетською темою науково-дослідних робіт: «Пріоритетні напрямки розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0123U103538), та теми науково-дослідних робіт кафедри кримінально-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення кримінально-правової

діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в інтересах кримінального судочинства» (державний реєстраційний номер № 0124U004215)

Зокрема, публікації Туній В.Г.

1. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2022.1.44>
2. Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 332–338. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.47>
3. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.39>
4. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.59>
5. Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.47>
6. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 груд. 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221209/article/view/tunii
7. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 груд. 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.142>
8. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.47>

Комісія відзначила високу актуальність результатів дисертаційного дослідження Туній Віталія Григоровича на тему «Протоколи слідчих (розшукових) дій як джерела доказів у кримінальному процесі України»

теоретичний досвід, практичну і методологічну значущість висновків дисертанта для впровадження у наукову діяльність.

Члени комісії:

Начальник

відділу організації наукової діяльності ОДУВС
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції

Наталія ДОМБРОВАН

Учений секретар секретаріату
Вченої ради ОДУВС
кандидат педагогічних наук

Максим ІСАЄНКО

Начальник відділу аспірантури
(ад'юнктури) і докторантури ОДУВС
кандидат юридичних наук

Ірина ТЕСЛЮК

ЗВЕДЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ

анкетування 205 респондентів (110 слідчих, 48 прокурорів, 22 суддів та 25 адвокатів) з проблемних питань щодо протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі України

Питання	Результат	
	Кількість осіб	%
1. Освіта?		
вища юридична	188	91,7
вища неюридична	17	8,3
2. Ваша професійна діяльність?		
прокурор	48	23,4
слідчий	110	53,7
суддя	22	10,7
адвокат	25	12,2
3. Стаж роботи (професійної діяльності)?		
до 3 років	42	20,5
3-5 років	36	17,6
5-10 років	61	29,8
понад 10 років	66	32,1
4. Чи вважаєте Ви протокол слідчої (розшукової) дії основним джерелом доказів у кримінальному процесі?		
так	148	72,2
ні	57	27,8
5. Наскільки важливе значення, на Вашу думку, мають протоколи для формування доказової бази?		
вирішальне	93	45,4
другорядне	86	42
мінімальне	26	12,6
6. Чи достатньо чітко законодавство регламентує вимоги до складання протоколів?		
так	74	36,1
ні	131	63,9
7. Чи часто Ви зустрічали випадки визнання протоколів недопустимими доказами у судовій практиці?		
часто	45	22
іноді	113	55,1
дуже рідко	47	22,9
8. Які найбільш поширені недоліки у складанні протоколів Ви спостерігали?		

формальні помилки	66	32,2
відсутність підписів/неповнота	57	27,8
інше	82	40
9. Чи забезпечує протокол належний рівень фіксації фактичних даних для подальшої оцінки в суді?		
так	84	41
ні	121	59
10. Наскільки часто до протоколів додаються додатки (схеми, фото, відео)?		
майже завжди	55	26,8
іноді	111	54,1
дуже рідко	39	19,1
11. Яке значення мають додатки до протоколів для підвищення їх доказової сили?		
вирішальне	100	48,8
значне	72	35,1
незначне	33	16,1
12. Чи завжди суди приділяють належну увагу формальним вимогам до протоколів при їх оцінці?		
так	68	33,2
ні	137	66,8
13. Як часто суди ставлять під сумнів достовірність даних у протоколах?		
часто	39	19
іноді	119	58
дуже рідко	47	23
14. Чи впливає належне оформлення протоколів на швидкість і результативність розгляду справ у суді?		
так	127	62
ні	78	38
15. Чи достатньо підготовлені слідчі та оперативні працівники до грамотного складання протоколів?		
так	57	27,8
ні	148	72,2
16. Чи потрібні додаткові навчальні курси / тренінги з правильного документування слідчих дій?		
так	158	77,1
ні	47	22,9
17. Чи сприяло б упровадження електронної форми протоколів підвищенню їх якості		
так	131	63,9
ні	74	36,1
18. Як Ви оцінюєте практику використання технічних засобів (відео, аудіо) при складанні протоколів?		
позитивно	113	55,1

негативно	92	44,9
19. Чи згодні Ви з твердженням, що протоколи потребують більшої стандартизації та уніфікації?		
так	137	66,8
ні	68	33,2
20. Які зміни до КПК України щодо протоколів Ви вважаєте першочерговими?		
посилення вимог до форми	59	28,8
обов'язкова відеофіксація	86	42
інше	60	29,2

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

Наукові статті у наукових фахових виданнях України:

1. Туній В. Г. Особливості дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій у судовому процесі. *Наше право*. 2022. № 1. С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2022.1.44>

2. Туній В. Г. Поняття та правова природа протоколів слідчих (розшукових) дій. *Європейські перспективи*. 2023. № 3. С. 331–338. DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2023.3.47>

3. Туній В. Г. Роль протоколів у доказуванні та кримінальному процесі. *Наше право*. 2025. № 4. С. 466–472. DOI: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.4.59>

4. Туній В. Г. Перспективи вдосконалення практики використання протоколів слідчих (розшукових) дій. *Право.ua*. 2025. № 4. С. 338–345. DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2025.4.47>

Наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав:

5. Туній В. Міжнародна практика і зарубіжний досвід оформлення та використання протоколів слідчих (розшукових) дій як джерел доказів у кримінальному процесі. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 255–261. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.2.39>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Туній В. Г. Кримінальне процесуальне розуміння протоколів слідчих (розшукових) дій. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 9 грудня 2022 р.). Харків, 2022. С. 239–240. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20221209/article/view/tunii

7. Туній В. Г. Проблемні аспекти складання протоколів у кримінальному провадженні та їх процесуальні наслідки. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*: тези доп. учасників

міжн. наук.-практ. конф. (Анн-Арбор - Харків, 12-13 грудня 2023 р.). Харків, 2023. С. 497–499. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2023.1.142>

8. Туній В. Г. Процесуальне значення протоколів у системі доказування в кримінальному процесі. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 травня 2025 р.). Харків, 2025. С. 207–209. DOI: <https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.47>